

Rolf Thommessen og Frisinnede Folkeparti 1932-1936

Nasjonale samlingsbestrebelse

Tormod Karlsrud Larsen

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Høsten 2012

© Tormod Karlsrud Larsen

2012

Rolf Thommessen og Frisinnede Folkeparti 1932-1936: Nasjonale samlingsbestrebelse

Tormod Karlsrud Larsen

<http://www.duo.uio.no/>

Forord

Veien frem til en ferdigskrevet masteroppgave i historie kan være lang og kronglete. Heldigvis har jeg hatt god hjelp underveis. Noen har bistått med veivalg. Andre har gjort veien lettere å gå.

Først av alt vil jeg rette en stor takk til min veileder, professor Odd Arvid Storsveen. Han har bidratt med konstruktiv, kritisk og motiverende tilbakemelding underveis i prosessen. Takk til Daniel Sjulseth for tips og råd vedrørende kildemateriale. Mamma, pappa, Kristin og Audun fortjener og en stor takk. De har gitt god støtte underveis, samt bidratt med gjennomlesning og innspill i oppgavens avslutningsfase.

Den største takken av alle skal Stine Mangset ha. Ingen har i større grad vært påvirket av arbeidet med denne oppgaven enn henne. Ingen kunne heller taklet tilværelsene som ”masterenke” bedre enn henne. Det har aldri vært mangel på tålmodighet, støtte og glede. Jeg er en heldig mann.

Tormod Karlsrud Larsen
Bislett, november 2012

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	1
Problemstilling	2
Bakgrunn	2
Avgrensning	4
Forskningsstatus og litteratur	5
Kilder	8
Metodiske valg	10
Struktur og oppbygning	11
2 Frisinnede Folkepartis nyorientering.....	13
Relasjonen Rolf Thommessen og Frisinnede før 1933	13
Rolf Thommessens begrunnelse for Frisinnede Folkepartis nyorientering.....	17
Rekonstruksjon på et bredere grunnlag	21
Frisinnede Folkepartis program ved stortingsvalget 1933	25
3 Stortingsvalget i 1933	32
Frisinnede Folkepartis valgkamp	32
Striden om listeforbund	33
Borgerlig borgerkrig.....	38
Nasjonal Samlings valgkamp i <i>Tidens Tegn</i>	39
Valgresultatet.....	40
4 Alternative veier til innflytelse for Frisinnede Folkeparti.....	44
Fortolkning av valgresultatet.....	44
Alternative veier til innflytelse.....	46
5 Blokkforhandlingene 1934.....	52
Nasjonal Samlings holdning til samarbeid	52
Fedrelandslagetets holdning til samarbeid	55
Bondepartiets og Bondelagetets holdning til samarbeid	56
Forhandlingene våren/sommeren 1934	58
6 Kommunevalget i Oslo 1934.....	64
Et lokalt samarbeid	64
Rolf Thommessen om den nasjonale fellelistens betydning.....	67
Valgresultatet for fellelisten i Oslo	70

Thommessens reaksjon på valgresultatet i Oslo og resten av landet	71
7 Rolf Thommessens holdning til Nasjonal Samling.....	74
En sammenligning av Rolf Thommessens og NS' politikk	75
Sammenligning av synet på det parlamentariske system	81
8 Blokkforhandlingene 1935-1936	88
Skiftende politiske sympatier i <i>Tidens Tegn</i>	88
Forhandlingene i 1935.....	93
En ny situasjon for Frisinnede og Rolf Thommessen våren 1935	98
Bondepartiets stilling.....	101
Frisinneses siste år	104
9 Konklusjon	106
Hvordan ble Frisinnede Folkepartis forsøk begrunnet?	106
Hvorfor lyktes ikke Frisinnede med sitt forsøk?	111
Hvilken politikk representerte Frisinnedes alternativ?.....	114
Litteraturliste.....	116

1 Innledning

Denne studien undersøker Frisinnede Folkepartis, og i sær dets formann Rolf Thommessens, bestrebelser på å få i stand en samling rundt en ny nasjonal politikk i perioden 1932-1936. Thommessens mål var at samlingen skulle medføre en partipolitisk nydannelse med basis i Frisinnede Folkeparti, Nasjonal Samling (NS), Fedrelandslaget og Bondepartiet, som et alternativ til Venstre og Høyre på den ene siden og Arbeiderpartiet (DNA) på den andre.

Forløpet og utfallet av forhandlingene som fant sted mellom representanter fra Frisinnede Folkeparti, Fedrelandslaget, Bondepartiet og NS, i samtiden omtalt som ”forhandlinger om en nasjonal blokk”,¹ er godt belyst i den historiske litteraturen om 1930-tallet. Blokkforhandlingene var diskusjoner om ulike former for politisk samarbeid, men de resulterte ikke i noen bindene samarbeid ut over en avtale om listeforbund mellom Frisinnede Folkeparti, Fedrelandslaget og Bondepartiet ved stortingsvalget i 1936.

Når jeg har valgt å undersøke Frisinnede Folkepartis spesielle rolle i denne prosessen, skyldes det at partiets intensjoner og målsetninger med blokksamarbeidet i liten grad er utforsket sammenlignet med de andre deltagende partene.² I det hele tatt er Frisinnede Folkepartis rolle på høyresiden av norsk politikk på 1930-tallet langt mindre undersøkt enn hva tilfelle er med NS, Bondepartiet, og Fedrelandslaget. Tatt i betraktning Frisinnede Folkepartis marginale oppslutning³ på 30-tallet er mangelen på nærstudier av dets politikk kanskje ikke så oppsiktsvekkende. Like fullt vil jeg hevde at en nærmere undersøkelse av Frisinnede Folkepartis politikk i perioden vil være et nyttig bidrag til å utfylle bildet av de ulike strømningene som eksisterte på høyresiden i norsk politikk i mellomkrigstiden.

Dett er grunnen til at denne studien også vil undersøke Frisinnede Folkepartis utvikling perioden i 1932-1936. Som formann i Frisinnede Folkeparti fra 1933 og som redaktør for avisen *Tidens Tegn* var Rolf Thommessen en sentral drivkraft for at partiet foretok en politisk kursendring som på enkelte punkter brøt tydelig med partiets tradisjonelt sett liberalistiske linje. Det vil bli undersøkt hvorfor partiet slo over på en ny linje, samt hva denne linjen besto i.

---

¹ *Aftenposten*: 27.02.1934; *Tidens Tegn* (heretter forkortet til TT): 07.03.1934.

² Frisinnedes rolle er hovedsakelig belyst i studier som tar for seg de andre aktørene, og dermed har Frisinnede vært viet liten plass. Se redegjørelsen for forskningsstatus og litteratur under.

³ Frisinnede Venstre/Folkepartis oppslutning ved stortingsvalg på 1930-tallet: 1930: 2,6%; 1933: 1,6%; 1936: 1,3%.

Problemstilling

Denne studien undersøker Frisinnede Folkepartis forsøk på å utforme et politisk alternativ på begynnelsen av 1930-tallet. Hovedproblemstillingen for undersøkelsen er: *Hvordan ble dette forsøket begrunnet, og hvilken politikk representerte dette alternativet?* Dette vil bli gjort ved å undersøke hvordan Rolf Thommessen argumenterte for det politiske alternativet Frisinnede Folkeparti lanserte, i avisen *Tidens Tegn* hvor Thommessen var redaktør. I tillegg vil annet tilgjengelig kildemateriale til Frisinnede Folkepartis bli undersøkt.

Siden Thommessens målsetning var en samling av Frisinnede Folkeparti, NS Fedrelandsalget og Bondepartiet til en partipolitisk nydannelse, er det sentralt å få svar på hvordan Frisinnedes initiativ ble mottatt av de andre partiene, men også i eget parti. Man vet jo at prosjektet mislyktes, men hvorfor mislyktes man? Var det for store prinsipielle politiske motsetninger mellom partene, eller var det andre avveininger som var mer utslagsgivende? Denne delen av undersøkelsen vil i stor grad basere seg på litteratur om de respektive partene. Perspektivene i denne litteraturen vil drøftes opp mot egne funn i kildemateriale vedrørende Frisinnede Folkeparti.

Bakgrunn

Partiet Frisinnede Venstre ble stiftet i 1909. I 1931 vedtok partiets landsmøte å endre landsorganisasjonens navn til Frisinnede Folkeparti.⁴ For enkelhets skyld vil partiet i det følgende bli omtalt som *Frisinnede*. Som det opprinnelige navnet tilsa hadde partiet røtter i Venstre. Det var i hovedsak en samling av utbrytere fra Venstre, som i 1903 hadde sluttet opp om Michelsen og Samlingspartiet.⁵ Raskt etter dets dannelse gled Frisinnede over i et nært organisatorisk og politisk samarbeid med Høyre. En fraksjon i partiet, hvor Rolf Thommessen var toneangivende, tok i løpet av 1920-tallet initiativ til å løsrive seg fra Høyre og etablere en mer selvstendig politisk profil. Aksjonen møtte motbør både innad i eget parti og fra Høyre. Mot slutten av 20-tallet greide Frisinnede å skaffe en friere organisasjonsmessig stilling. Men løsrivelsesprosessen splittet langt på vei partiet, og en rekke tidligere fellesorganisasjoner gikk over til Høyre.⁶

---

⁴ Frisinnede Venstres arkiv, håndskriftsamlingen ved Nasjonalbiblioteket i Oslo (heretter forkortet til: FrV NB): *Protokoll for landsmøtet 1931*.

⁵ S. Carstens 1987. *Det Frisinnede Venstre 1909-1927*. hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Trondheim: 20-22; B. Furre 1991. *Vårt hundreår, Norsk historie 1905-1990*. Oslo: 34-39.

⁶ Carstens 1987. 114-118, 199.

Frisinnede omtales gjerne som en samling generaler uten fotfolk.⁷ Betegnelsen er treffende, ikke bare fordi mange av samtidens mest prominente personer⁸ gikk inn i partiet ved dets dannelse, og fordi partiet ofte fikk lav oppslutning ved valg, men også ut fra at partiets organisasjon forble løs og lite strukturert.⁹

Et særpreg ved Frisinnede var deres insistering på å være et parti uavhengig av klasse- og særinteresser.¹⁰ Til grunn for et slikt standpunkt lå et harmonisk samfunnssyn, hvor samfunnet ble sett på som en organisk enhet uten reelle interessekonflikter. Politikkenes mål ble ut fra et slikt harmonisk samfunnssyn å legge til rette for samarbeid mellom ulike interesser. Frisinnedes ideal var at Stortingets representanter skulle være kyndige og kompetente folk, som skulle forvalte allmennhetens vel etter saklige prinsipper og ikke ut fra særinteresser. Partiet hadde dermed et elitistisk drag. Deri lå også en skepsis til parlamentarismen, da parlamentarismen medførte at regjeringens evne til å *regjere* ble vanskeliggjort av de ulike partienes kringling om det som Frisinnede anså for å være ”snever partipolitikk”. Frisinnede uttrykte derfor ofte ønske om at regjeringen måtte gis en sterkere og mer uavhengig stilling vis-à-vis Stortinget.¹¹

Ut over et utpreget liberalt ståsted i målsak, språksak og forbudssak var partiets hovedbudskap gjennom 1920-tallet behovet for borgerlig samling om en sterk regjering for effektiv nedskjæring av statsutgiftene.¹² Men Frisinnede foretok en nyorientering i 1933.¹³ Et trekk ved nyorienteringen var at man ikke lenger la liberalistisk økonomisk teori grunn for å finne løsninger på de problemene den økonomiske krisen bragte med seg. Det ble ikke lenger tatt til orde for at det var mulig å spare seg ut av krisen, slik mantraet hadde vært på 20-tallet. Frisinnede lanserte nå en ny linje hvor staten mer aktivt, og på enkelte felter mer autoritært, skulle gripe inn for å løse krisen.

Norsk politikk i første halvdel av 1930-tallet var i stor grad preget av de problemene den økonomiske verdenskrisens skapte. 1920-tallet var også preget av økonomiske

---

⁷ R. Danielsen 1984. *Borgerlig oppdemningspolitikk 1918-1940*, bd. 2 i *Høyres Historie*, 1-4, (red.) Francis Sejersted. Oslo: 180.

⁸ Som: Christian Michelsen, Fridtjof Nansen, Ernst Sars, Johan Hjort og Johan Throne Holst.

⁹ Carstens 1984: 192-194.

¹⁰ FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1932*. I det prinsipielle programmets første avsnitt het det: ”Det Frisinnede Folkeparti er et nasjonalt og frisinnnet fremskrittsparti, uavhengig av klasseinteresser. Det kaller til kamp mot klassekampen og henvender sig til alle, som vil at fedrelandskjærlighet og samfundssyn skal settes over særinteresser og klassepolitikk”. Lignende formuleringer går også igjen i første avsnitt av partiets prinsipielle programmer på 20-tallet.

¹¹ I. de Figueiredo 2004. *Fri mann: Johan Bernhard Hjort: en dannelseshistorie*. Oslo: 35-42, 99-102

¹² H. S. Dahle 1974. *Tidens Tegn og Rolf Thommessen 1927-1930: En studie i ideologisk og politisk høyre-radikalisme*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo : 73; Danielsen 1984: 182-184.

¹³ TT: 01.05.1933.

vanskeligheter, mye på grunn av den feilslåtte ”pari-politikken”. Men da verdenskrisens konsekvenser slo inn over landet fra og med 1931, gikk den økonomiske krisen over til å i større grad bli en sosial krise. En vedvarende høy arbeidsløshet sementerte seg blant industriarbeiderne i byene.¹⁴ På landsbygda slet man med gjeldskrise og sviktende lønnsomhet i jordbruket. Frisinnedes nyorientering og argumentasjon for ny politikk må ses ut fra denne konteksten av nye sosioøkonomiske problemer.

Berge Furre har beskrevet det politiske systemet i mellomkrigstiden som ”det skrantende parlamentariske systemet”.¹⁵ Uttalelsen viser til at systemet hadde vanskeligheter med å respondere på samtidens utfordringer. Mellomkrigstidens stadig skiftende mindretallsregjeringer er en illustrasjon på dette. I de 22 årene mellom første og andre verdenskrig, hadde Norge ikke mindre en 11¹⁶ ulike regjeringer. Dette vitner om mangel på politisk evne til å overkomme politiske motsetninger, noe som var nødvendig for å skape et stabilt styre i en situasjon der ingen av partiene på Stortinget hadde flertall alene. Fures uttalelse viser også til at systemet i samtiden ble utsatt for kritikk. For enkelte på borgerlig side ledet nemlig misnøyen med partienes evne til å enes om krisetiltak, til en tydelig uttalt misnøye med partiene og parlamentarismen i seg selv.¹⁷ Denne systemskepsisen hentet også næring fra bekymringen for DNAs stadige fremgang. Selv om DNA utover 30-tallet utvilsomt slo over på langt mer moderat og parlamentarisk linje,¹⁸ ble de fortsatt av mange på borgerlig fløy oppfattet som et revolusjonært parti. Misnøyen med politiske system og frykten for DNA ble sterkt uttrykt i pressen, og *Tidens Tegn* var et sentralt organ for denne misnøyen.

Misnøyen med det politiske system i Norge på 30-tallet er interessant å undersøke sett i lys av at demokratiet var på vikende front i Europa. Demokratiet holdt stand i landene i Nordvest-Europa, men i mange land gikk man bort fra en demokratisk styreform. I Tyskland og Italia fikk man den mest totalitære omveltningen. Men også i resten av Sør- og Øst-Europa ble demokratiet i en rekke land avløst av mer eller mindre autoritære regimer.

Avgrensning

Tidsmessig er denne studien avgrenset til perioden 1932 til 1936. Startpunktet for min

---

¹⁴ Furre 1991: 108.

¹⁵ Furre 1991: 79.

¹⁶ Tallet blir 13 dersom man regner med statsministerbyttene Halvorsen/Berge og Kolstad/Hundseid. Ved begge tilfeller døde førstnevnte i embetet.

¹⁷ Danielsen 1984: 171-173.

¹⁸ H. F. Dahl 1969. *Fra klassekamp til nasjonal samling: Arbeiderpartiet og det nasjonale spørsmål i 30-årene*. Oslo.

undersøkelse har vært Frisinnedes landsmøte i november 1932, siden partiet på dette møtet vedtok å utrede muligheten for en rekonstruksjon av partiet på et bredere grunnlag. Dermed markerte dette landsmøtet et startpunkt for prosessen som ledet frem til Frisinnedes nyorientering sommeren 1933. Slutt punktet er satt til 1936 siden Bondepartiet i april dette året satte en definitiv sluttstrek for Frisinnede og Thommessens forsøk på å etablere et politisk alternativ, ved å forkaste en intensjonsavtale fra 1935, som forespeilet tett politisk samarbeid mellom Frisinnede, Fedrelandslaget og Bondepartiet. Siden Thommessen i kjølvannet av Bondepartiets avgjørelse frasa seg gjenvalg som formann for Frisinnede og gav partiet mindre dekning i *Tidens Tegn*, vil jeg sett slutt punkt for min undersøkelse sommeren 1936.

Frisinnede Folkeparti vil i all hovedsak bli belyst ut fra Rolf Thommesen. Dette valget har flere årsaker. For det første gir kildegrunnet best dekning for Thommessens holdninger, ved at han som redaktør i avisen *Tidens Tegn* hadde mulighet til å ytre sine holdninger offentlig. Frisinnedes arkiver, inneholder fra og med mai 1933, kun protokoller fra landsmøtene. For det andre var Thommessen formann for Frisinnede i perioden 1933-1936, og hans linje ble og mer og mer ensbetydende med partiets, siden tidligere sentrale aktører gikk ut av partiet etter stortingsvalget 1933. For det tredje, selv om *Tidens Tegn* hadde dalende opplag ut over 30-tallet, var den like fullt en av landets største aviser. Dermed var Thommessens politiske budskap noe som nådde frem til en relativt stor gruppe mennesker, selv om det ikke dermed er sagt at dette politiske budskapet ble *akseptert*. Frisinnedes etter hvert marginale oppslutning vitner om dette.

Forskningsstatus og litteratur

I større oversiktsverker over norsk historie er ikke Frisinnede viet særlig oppmerksomhet i omtalen av 30-tallet. I Berge Furre's *Vårt hundreår: Norsk historie 1905-1990* plasseres Frisinnede inn under en kort passasje om høyreaktivismen. Furre trekker frem at Frisinnedes løsrivelse fra Høyre i stor grad ble avvist av velgerne.¹⁹ Knut Kjeldstadli's bind i *Aschehougs norges historie: Et splittet samfunn: 1905-1935* gir et mer grundig bilde av de ulike høyregrupperingene i mellomkrigstiden. Dermed vier Kjeldstadli også et avsnitt til

---

¹⁹ Furre 1991: 121.

blokkforhandlingene. Hva gjelder Frisinnede trekker han frem at partiet gikk ”meget langt i retning av fascistiske sympatier”²⁰ etter at det løsrev seg fra Høyre.

Det eneste historiske arbeidet som har Frisinnedes utvikling over en lengere periode som hovedtema er Svein Carstens hovedoppgave i historie fra 1987: *Det Frisinnede Venstre 1909-1927*. Carstens studie strekker seg fra partidannelsen i 1909 og frem til 1927.

Frisinnedes løsrivelsesprosess fra Høyre er grundig beskrevet, så arbeidet har vært av sentral nytte som bakgrunnskunnskap for min studie.

Både Jostein Nerbøviks: *Antiparlamentariske straumdrag i Noreg 1905-14: Ein studie i motvilje* fra 1969, og Hans S. Dahle hovedoppgave i historie fra 1974: *Tidens Tegn og Rolf Thommessen 1927-1930: En studie i ideologisk og politisk høyre-radikalisme* har redegjort grundig for Frisinnedes ideologi, førstnevnte i partiets startsfase, sistnevnte på slutten av 1920-tallet. Ett fellestrekk ved disse to arbeidene er at de peker på momenter ved Frisinnedes ideologi – det være seg skepsis til parlamentarismen, behovet for den sterke mann i politikken, ønsket om utøvende makts frihet og betoningen av behovet for faglig innsikt og innflytelse på Stortinget – som kan forklare at partiet stilte seg sympatisk overfor Quisling og hans etter hvert tydelig fascistiske partidannelse på 1930-tallet. Bakgrunnen, eller den ideologiske beredskapen, for denne utviklingsretningen for Frisinnede er altså godt undersøkt. Men for å få et mer fullstendig bilde av Frisinnede på 30-tallet, mener jeg det er avgjørende å også foreta en grundig undersøkelse av perioden disse hendelsene og denne utviklingen faktisk skjedde.

Den eneste studie som behandler Frisinnedes utvikling på 1930-tallet på en selvstendig basis, er Henrik P. Thommessens doktorgradsavhandling fra 2009 *Fra triumf til tragedie: avisbedriften Tidens Tegn 1910-1941*. Avhandlingen søker å finne de bedriftsøkonomiske årsakene til at *Tidens Tegn* først ble en stor suksess alt fra første nummer, for så å komme i store vanskeligheter ut over 30-tallet og til slutt gikk konkurs. H. P. Thommessen forklarer dette til dels med mangel på økonomisk styring, dels med de mange eksterne prosjekter Rolf Thommessen engasjerte seg i, da disse tok fokuset vekk fra avisdriften, men også med at Rolf Thommessen gikk tungt inn for en politisk linje som det var liten gjenklang for i opinionen.

H.P. Thommessens avhandling belyser dermed Rolf Thommessens engasjement i Frisinnede ganske utfyllende, og det redegjøres for partiets utvikling på 1930-tallet. Men hendelsene på 30-tallet er i liten grad problematisert og diskutert. Avhandlingen gir ikke noe

---

²⁰ K. Kjeldstadli 1994. *Et splittet samfunn: 1905-1935*, bd. 10 i *Aschehougs norgeshistorie*, 1-12, (red.) Knut Helle m.fl. Oslo: 205.

svar på hvorfor partiet foretok en nyorientering, og hvordan den nye profilen lå i forhold til partiets tradisjonelle linje. Rolf Thommessens insistering på at Frisinnede skulle inngå listeforbund med NS ved stortingsvalget i 1933 løftes frem, men i hvilken grad dette innebar en tilslutning til Quislings politikk forblir ubesvart. Rolf Thommessens endring fra å gi mye NS-dekning i 1934 til å forsvare kriseforliket i *Tidens Tegn* i 1935 er i liten grad problematisert. Så selv om Frisinnede og Thommessen i min periode er behandlet, er det fortsatt rom for å undersøke tematikken mer.

Min studie dreier seg i stor grad om Frisinnedes relasjon til og forsøk på samarbeid med Fedrelandslaget, Bondepartiet og NS. En rekke arbeider om disse partiene har dermed vært av sentral betydning for min oppgave.

Nasjonal Samling er uten tvil den mest undersøkte aktøren på høyresiden i norsk politikk på 1930-tallet.²¹ Dette skyldes selvfølgelig den rollen NS spilte under krigen, men også at NS var det partiet som på 30-tallet tydeligst viste fascistiske trekk. Hans Olaf Brevig og Ivo de Figueiredos *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940* fra 2002 tar for seg partiets historie frem til krigsutbruddet. Hans Fredrik Dahls Quislingbiografi *En fører blir til* fra 1991 har og vært til stor nytte med dens grundige behandling av NS' ideologi. Til sammen gir disse to arbeidene en godt bilde av NS' deltagelse i forhandlingene om en nasjonal blokk. Ivo de Figueiredos biografi om Johan Bernhard Hjort (som var en sentral aktør i NS frem til 1937), *Fri mann: Johan Bernhard Hjort: en dannelsehistorie* fra 2004, har også vært av betydning. Ikke så mye ut fra at hva den kan gi av opplysninger om relasjonen mellom Frisinnede og NS, men ut fra de Figueiredos beskrivelse av Hjorts ideologiske vandring på 30-tallet. Hjort beveget seg fra et tydelig borgerlig og liberalistisk tankegods over til autoritær fascisme. Man kan se Rolf Thommessens utvikling i samme periode som en slags parallell til Hjorts utvikling, selv om Thommessen ikke beveget seg like langt over i autoritær retning.

For å få grep om Fedrelandslagets stilling til blokksamarbeidet har Daniel Sjulseths masteroppgave i historie fra 2008 *Fedrelandslaget i norsk politikk 1930-1940: en historisk taper?* blitt benyttet. Det samme har i noen grad Andreas Norlands *Hårde tider: Fedrelandslaget i norsk politikk*, fra 1973. Sistnevnte med en hvis forsiktighet, både fordi

---

²¹ For en oversikt over forskningsstatusen vedrørende NS se H.F. Dahl 2004. "Nordisk høyre-radikalisme: en forskningsoversikt og et forslag". *Historisk tidsskrift* 83 (3): 418-422.

forfatteren selv skriver at boken er journalistisk, ikke vitenskapelig, og siden bokens objektivitet er omstridt.²²

May-Brith Ohman Nielsens doktorgradsavhandling *Jord og ord: en studie av forholdet mellom ideologi, politikk, strategi og mobilisering hos den tredje pol i det norske partisystemet: Bondepartiet 1915-1940* fra 1997, gir et særdeles detaljert bilde av Bondepartiets rolle i norsk politikk i perioden. Ohman Nielsens avhandling er også det historiske arbeidet som går dypest inn i materien mht. forhandlingen mellom Bondepartiet, NS, Frisinnede og Fedrelandslaget. Hun viser at det i innen Bondepartiet og Bondelaget var ulike interesser av og målsetninger med kontakt med de andre partiene. Etter som Bondepartiet var den desidert mest innflytelsesrike aktøren som var involvert i blokkforhandlingene, var prosjektets skjebne i stor grad styrt av Bondepartiets holdning. Ohman Nielsens avhandling har dermed hatt en avgjørende betydning for å kunne besvare hvorfor Thommessens forsøk på å skape et politisk alternativ ikke lyktes.

Kilder

Denne studiens viktigste kilde er avisen *Tidens Tegn*. Avisen utkom fra 1. mai 1910 til 5. april 1941. Rolf Thommessen overtok som ansvarlig redaktør etter sin far Ola Thommessen i 1917, og han var ansvarlig redaktør frem til 1938. Alle avisens utgaver er tilgjengelig på mikrofilm ved Nasjonalbiblioteket i Oslo.

Siden *Tidens Tegn* er denne undersøkelsens viktigste kilde, er det på sin plass å gi en kort presentasjon av avisen. *Tidens Tegn* var en stor suksess i sine første år, og opplaget steg raskt. Etter kort tid knivete *Tidens Tegn* med *Aftenposten* om å være Norges største avis.²³ Opplaget kulminerte rundt 1918, det lå da på rundt 70 000. Ut over 1920-tallet og 1930-tallet dalte opplaget betraktelig, men holdt stand rundt 40 000.²⁴ *Tidens Tegn* var dermed en avis som nådde ut til relativt mange mennesker i samtiden. Men Henrik P. Thommessen hevder i sin avhandling at avisens opinionsmessige stilling på 30-tallet var betydelig svekket, altså at avisens politiske budskap ikke i like stor grad som tidligere ble tatt på alvor av leserne eller andre politiske aktører.²⁵

Tidens Tegn var knyttet til Frisinnede hele partiets levetid. Men avisen kan vanskelig

---

²² Se diskusjon om Norlands bok hos D. Sjulseth. *Fedrelandslaget i Norsk politikk 1930: en historisk taper?* Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo 2008: 5,107.

²³ Thommessen 2009. *Fra triumf til tragedie: avisbedriften Tidens Tegn 1910-1941*. Avhandling for dr.philos.-graden. Universitetet i Oslo: 84.

²⁴ Thommessen 2009: 183.

²⁵ Thommessen 2009: 243.

kalles et formalisert partiorgan på linje med *Arbeiderbladet* eller *Aftenposten*. Det var Thommessens (både far og sønn) personlige fortolkning av Frisinnedes holdninger og politiske budskap avisen gav uttrykk for.²⁶

Tidens Tegn var i min periode i store økonomiske problemer, og Thommessen var på jakt etter aksjonærer som kunne spytte inn frisk kapital til selskapet. Thommessens politiske engasjement i blokkforhandlingene må ses i lys av disse økonomiske problemene. Dette vil bli diskutert senere i oppgaven.

Jeg har undersøkt alle *Tidens Tegns* utgavene av årgangene 1933, 1934, 1935 samt utvalgte perioder av årgangene 1930, 1931, 1932 og 1936. Jeg har ikke undersøkt *Oslo Aftenavis*, *Tidens Tegns* aftenutgave. Dels er dette valget fattet av omfangsmessige årsaker, dels på grunn av at det var Rolfs bror Bjørn Thommessen som var redaktør for *Oslo Aftenavis*, og dermed har jeg sett den som mindre relevant for å belyse min problemstilling.

Fokuset i min undersøkelse har vært på *Tidens Tegns* politiske utspill og uttalelser, men jeg har ikke foretatt noen fullstendig innholdsanalyse av *alt* politisk stoff *Tidens Tegn* publiserte i perioden. Hovedsakelig har jeg basert meg på lederartiklene til Rolf Thommessen.²⁷ Jeg har også lett etter artikler om og av Frisinnede Folkeparti, men også fra de andre aktørene i blokkforhandlingene. I sær har jeg sett på deknningen av Quisling og NS, for å danne meg et bilde av hva konkret avisen skrev om dem.

Protokoller fra Frisinnede Venstres landsmøter frem til 1936 er bevart ved Nasjonalbiblioteket i Oslo. Det samme er referater fra møter i hovedstyret perioden 1922-1933. Dette materialet har ikke vært brukt av andre som skriver om Frisinnede på 30-tallet.²⁸ Siste hovedstyremøte det finnes referat fra i dette materialet er hovedstyremøtet 9. Mai 1933. At det ikke finnes tilgjengelige kilder på internt partiarbeid – ut over landsmøtoreferater – har gjort det vanskelig å belyse hvordan den retningen Thommessen pekte ut for partiet i løpet av høsten 1933/våren 1934, ble mottatt internt i partiet. Andreas Norland og Henrik P. Thommessen har hatt tilgang til møtoreferater høsten 1933 og våren/sommeren 1934. Men dette materialet er ikke offentlig tilgjengelig, og det har ikke lyktes undertegnede å få tak i dette materialet. At jeg for intern partiaktivitet i 1933 og 1934 har vært henvist til å belage

---

²⁶ Thommessen 2009: 235.

²⁷ Thommessen 2009: 17. Thommessen oppgir at disse hovedsakelig ble skrevet av ansvarlig redaktør. En påstand han underbygger med intervjuer med tidligere ansatte i avisen. Rolf Thommessens penn er i tillegg relativt lett gjenkjennelig. Avisen opplyste også, ved en liten notis etter lederne, de gangene redaktøren skulle være bortreis i lengere perioder. Dermed mener jeg man med relativt høy grad av sikkerhet kan gå ut i fra at lederartiklene jeg bruker i min undersøkelse er skrevet av Rolf Thommessen.

²⁸ Carstens 1987 og Danielsen 1984 bruker det, men de har ikke sett på 30-tallet. Verken Norland 1973. *Hårde tider: Fedrelandslaget i norsk politikk*. Oslo som skriver noe – eller H.P Thommessen som skriver en god del – om Frisinnede på 30-tallet har benyttet partiarkivet.

meg på andres gjengivelse av kildene er søkt kompensert for ved å ikke trekke for bastante konklusjoner på grunnlag av disse opplysningene.

Jeg har også undersøkt John Lyngs arkiv ved Riksarkivet i Oslo. Lyng var høyrepolitiker og statsminister i den borgerlige samlingsregjeringen i 1963, men før han gikk inn i Høyre var Lyng fra 1934-1938 med i Frisinnede Venstre²⁹ i Trondheim. I 1936 ble han valgt inn i landsorganisasjonens hovedstyre.³⁰ Arkivet inneholder primært dokumenter fra det lokale partiarbeidet i Trondheim og har i så måte hatt begrenset betydning i denne undersøkelsen. Men arkivet inneholder og noe materiale fra landsorganisasjonenes arbeide i 1936-1937, blant annet protokoll fra landsmøtet i 1937 (som ikke foreligger i Frisinnedes arkiv på Nasjonalbiblioteket), og har derfor vært nyttig for å kaste lys over partiets siste år.

Metodiske valg

I og med at denne studien tar sikte på å undersøke Frisinnede Folkepartis og i sær dets formann Rolf Thommessens bestrebelser på å få i stand en samling rundt en ny nasjonal politikk, vil denne oppgaven klart sortere under genren politisk historie. Problemstillingen er rettet mot hvordan Frisinnedes forsøk på å etablere et politisk alternativ ble begrunnet, og hvilken politikk alternativet representerte. Dette vil i hovedsak drøftes kronologisk, men jeg har ikke prøvd å foreta noen tekst- eller narrasjonsanalyse, eller noen samlet gjennomgang av Thommessen og Frisinnedes ideologiske forbilder. Sosiale, kulturelle eller materielle forhold utenfor Frisinnede er heller ikke spesielt vektlagt. Dels har disse valgene blitt tatt ut fra omfangsmessige årsaker. Dels er de fattet ut fra antagelsen om at å hente frem det empiriske materialet kan gi et godt nok, om ikke fullt ut tilstrekkelig, bilde av Thommessens og Frisinnedes politiske tenkemåte. Valget henger og sammen med tilgang på kildemateriale. Partiarkivet til Frisinnede er sterkt begrenset etter 1933. Det er og bevart lite brev fra Thommessen fra 1930-tallet. I hovedsak er man dermed overlatt til avisen *Tidens Tegn* hvis man skal undersøke Thommessen og Frisinnede på 1930-tallet.

Fokuset i denne oppgaven vil i stor grad ligge på Rolf Thommessens visjoner for Frisinnede Folkeparti. Dette er et valg av innfallsvinkel som også andre forfattere som har behandlet partiet mer eller mindre inngående på 1930-tallet, har tatt.³¹ Jeg skriver meg på den

---

²⁹ Lokallaget i Trondheim endret ikke navn fra Venstre til Folkeparti.

³⁰ L.R. Langslet 1989. *John Lyng: Samarbeidets arkitekt*. Oslo: 34-38.

³¹ Henrik P. Thommessen gjør også det. Det samme gjør og f.eks Dahl 1991 og Brevig og de Figueiredo 2002, som bare overfladisk behandler Frisinnede.

måten inn i en tradisjon som bidrar til å skape et bilde av Frisinnedes holdninger som synonymt med Rolf Thommessens holdninger.

Rolf Thommessen hadde helt klart en avgjørende innflytelse for utformingen av Frisinnedes Folkepartis politikk på 1930 tallet, særlig fra og med årsskiftet 1933/1934, ettersom en rekke tidligere sentrale skikkelser forlot partiet. Likevel skaper dette ikke et fullstendig bilde av holdningene i det samlede partiet. Selv om det gikk nedover med Frisinnede ut over 1930-tallet, både når det gjelder intern partiaktivitet og oppslutning ved valg, så var partiet mer en Thommessen. Og partiet fortsatte selv om han reduserte sitt engasjement i partiet og tonet ned støtten til partiet i *Tidens Tegn*.

Annen forskning kan dermed gå mer analytisk til verks, samt belyse flere aktører innen Frisinnede enn hva her vil bli gjort. Likevel vil jeg hevde at min studie vil kunne være et nyttig bidrag, både til det generelle bildet av norsk politikk i 1930-årene, og i sær til bildet av norsk høyreside.

Struktur og oppbygning

Denne oppgaven vil primært følge en kronologisk struktur. I kapittel to vil Frisinnede Folkepartis nyorientering i 1933 bli undersøkt. Rolf Thommessens sentrale rolle i nyorienteringen blir fremhevet. Det vil og legges vekt på at det for Thommessen var avgjørende at nyorienteringen kunne gi partiet et bredere grunnlag. Frisinnede gjorde et særdeles dårlig stortingsvalg i 1933. I kapittel tre vil årsaken til valgnederlaget undersøkes, ved å se på partiets valgkamp i *Tidens Tegn*. Det vil også bli drøftet hvorvidt listeforbundet med NS var avgjørende for tilbakegangen. Kapittel fire vil behandle Frisinnedes respons på tilbakegangen. Rolf Thommessen mente partiet, som nå kun hadde én stortingsrepresentant, var ferdig som selvstendig parti, og at veien å gå videre var å få i stand forhandlinger om en nasjonal blokk med NS, Fedrelandslaget og Bondepartiet. I løpet av de første månedene av 1934 fikk han gjennomslag for dette i Frisinnedes hovedstyre.

I kapittel fem vil forhandlingene som fant sted mellom representanter fra Frisinnede, NS, Fedrelandslaget og Bondepartiet, våren og sommeren 1934 presenteres. Hvordan de andre partiene stilte seg vil undersøkes, samt hvordan Thommessen uttalte seg om forhandlingene i *Tidens Tegn*. Kapittel seks vil undersøke NS, Frisinnede og Bondepartiet samarbeid om en nasjonal fellesliste ved kommunevalget i Oslo i 1934. Thommessen fortolkning av dette lokale samarbeidets viktigheten vil løftes frem. Kapittelet vil og drøfte hvorfor NS og Bondepartiet kunne enes om en fellesliste i Oslo, når de i blokkforhandlingene

tidligere i 1934, hadde utvist store prinsipielle motsetninger. Kapittel sju vil undersøke hvorfor Thommessens gikk så sterkt inn for å samarbeidet med NS. Likheter og forskjeller mellom Thommessens og NS' politikk vil bli drøftet.

Kapittel åtte vil omhandle den siste fasen i blokkforhandlingene, perioden 1935-1936. Etter som NS gled ut av forhandlingene i løpet av høsten 1934, ble det lettere for de tre resterende partene å enes. Forhandlere fra Frisinnede, Bondepartiet og Fedrelandslaget undertegnet en overenskomst som forespeilet tett politisk samarbeid i mars 1935. For at den skulle bli gyldig måtte den vedtas av de respektive partiene. Frisinnedes landsmøtet vedtok avtalen i 1935. Hvorfor Bondepartiet ikke valgte å vedta avtalen vil bli undersøkt, da dette er avgjørende for å få svar på hvorfor Thommessens forøk på å etablere et politisk alternativ mislyktes. Kapittel ni vil oppsummere denne studiens undersøkelser og legge frem oppgavens konklusjoner.

2 Frisinnede Folkepartis nyorientering

På Frisinnedes landsmøte 30. november 1932 fremmet Rolf Thommessen et forslag som gikk ut på at partiet burde endre politisk kurs, for å kunne skaffe seg et bredere grunnlag. Dette initiativet startet en prosess som ledet frem til proklameringen av partiets nyorientering 1. mai 1933, og et revidert og radikalisert program på landsmøtet 27. juni 1933.

I dette kapittelet vil det redegjøres for hvordan Thommessen begrunnet behovet for en ny politisk linje for Frisinnede. Hvordan resten av partiet stilte seg, blir også undersøkt. Til slutt vil det drøftes i hvilken grad nyorienteringen slik den manifesterte seg i partiets program, innebar en endring av Frisinnedes politiske profil.

Relasjonen Rolf Thommessen og Frisinnede før 1933

Gjennom hele 1920-tallet hadde Rolf Thommessen hatt en sentral rolle i Frisinnede. Fra 1922-1930 var han partiets viseformann. Thommessen var toneangivende i arbeidet med å løsrive Frisinnede fra sitt organisasjonsmessige samarbeid med Høyre. Parallelt med den organisasjonsmessige løsrivelsen anla Thommessen en krass tone mot Høyre i *Tidens Tegn*, noe som forsuret forholdet mellom de to partiene betraktelig.³²

Høyre motarbeidet aktivt Frisinnedes løsrivelsesinitiativ. Mye på grunnlag av det ujevne styrkeforholdet mellom partiene, klarte Høyre å beholde kontrollen over størsteparten av de tidligere fellesorganisasjonene på lokalt plan. Organisasjonsmessig sto Frisinnede dermed nærmest ribbet igjen etter løsrivelsen.³³ Løsrivelsesprosessen hadde også svekket troverdigheten til Frisinnedes hovedstyre, siden Frisinnedes stortingsgruppe nektet å etterfølge hovedstyrets krav om at medlemmer valgt fra fellesorganisasjoner av Høyre og Frisinnede skulle tre ut av Frisinnedes stortingsgruppen.³⁴

I perioden 1928-1930 representerte Thommessen Frisinnede på Stortinget. Dobbeltrollen som stortingsrepresentant og redaktør for en av Norges største aviser var problematisk, både for *Tidens Tegn*, Thommessen og Frisinnede. Thommessen vant ikke frem på Stortinget med sin fanesak: Borgerlig samling om kraftige budsjettbesparelser og nedbetaling av statsgjelden. Dette hang selvfølgelig sammen med at Thommessen representerte et parti med kun to stortingsrepresentanter. Thommessens spareiver ledet til at han fremmet forslag om en reduksjon av forsvarsbudsjettet, hvilket ikke ble godt mottatt i

---

³² Danielsen 1984: 184.

³³ Carstens 1984: 114-118.

³⁴ Carstens 1984: 102-114.

eget parti. Han benyttet også i stort monn *Tidens Tegn* til å agitere for sine upopulære spareforslag. Dette igjen, medført abonnentsnedgang for avisen.³⁵

I forkant av stortingsvalget i 1930 besluttet Thommessen å ikke stille til gjenvalg. Han frasa seg også gjenvalg til stillingen som viseformann for Frisinnede, og gikk over til å bli ordinært medlem av Frisinnedes hovedstyre. Begrunnelsen han gav, var at han ville konsentrere seg fullt og helt om driften av *Tidens Tegn*, da avisen var i gang med en omfattende modernisering av sine lokaler.³⁶

Den offisielle valgstatistikken oppgir at Frisinnede fikk valgt inn fem representanter på Stortinget ved valget i 1930.³⁷ Tre representanter ble valgt på egne lister: R. F. Ræder (Trondheim), Einar Greve (Bergen) og Arnt G. Holm (Nordland). To ble valgt på fellesliste med Høyre: Carl R. Olsen (Finnmark) og Torkjel Vinje (Rogaland). De to valgt på fellesliste med Høyre ser ut til å ha gått over til Høyres stortingsgruppe i løpet av stortingsperioden 1931-1933.³⁸ Med kun tre stortingsrepresentanter maktet partiet i liten grad å markere noen selvstendig profil på Stortinget, og saksmessig fulgte de i stort grad Høyres stemmegivning. Illustrerende for Frisinnede manglende selvstendige profil vis-à-vis Høyre var i så måte Johan Hjorts uttalelse i *Tidens Tegn* i kjølvannet av stortingsvalget i 1930. Grunnen til at han stemte Frisinnede, lå ikke i at han hadde noe vesentlig å innvende mot Høyres program. Slik Hjort så det, var partivalg betinget av mer enn partiprogrammer: ”Først og fremst blir temperamentet og det personlige livssyn avgjørende. Og i temperament og livssyn hører jeg ikke hjemme i det konservative parti.”³⁹

Frisinnedes navnebytte må ses i sammenheng med partiets ønske om å markere en mer selvstendig politisk linje fra Høyre. Alt på landsmøtet i 1927 ble det fremmet forslag om å endre navn fra Frisinnede Venstre til Frisinnede Folkeparti. Landsmøtet besluttet at forslaget skulle sendes ut til lokalorganisasjonene, slik at de kunne komme med endringsforslag. På landsmøtet i 1929 vedtok man å utsette spørsmålet om navneforandring fordi man ikke ønsket forvirring vedrørende partiets navn før stortingsvalget. Dermed ble navneendringen først lagt frem for vedtak på landsmøtet 31. august 1931.⁴⁰

---

³⁵ Thommessen 2009: 214-215.

³⁶ Thommessen 2009: 217.

³⁷ SSB: *Stortingsvalget i 1930*.

³⁸ Da Frisinnede stortingsgruppe ble konstituert i 1931, var ikke lenger Olsen med (TT:15.01.1931). Mest sannsynlig hadde han heller sluttet seg til Høyres stortingsgruppe. I løpet av stortingsperioden ser det ut til at også Vinje gikk over til Høyre, i 1933 skrev *Tidens Tegn* (TT:11.10.1933, TT: 05.07.1933.) at Frisinnede hadde tre representanter på Stortinget. Både Olsen og Vinje ble valgt inn på Stortinget i 1933, men da som representanter for Høyre. SSB: *Stortingsvalget i 1933*.

³⁹ TT: 27.10.1930.

⁴⁰ FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1931*.

Flertallet i hovedstyret var skeptiske til å endre navn, men 39 av 49 lokalorganisasjoner var for navnebytte. En del organisasjoner i Oslo og på Østlandet hadde alt endret navn til Frisinnede Folkeparti. Selv om de som ønsket navneendring begrunnet det med behovet for å tydeliggjøre Frisinnedes selvstendige profil, var det ikke slik at de som var mot navnebytte var mot en selvstendig profil for partiet. Rolf Thommessen var blant de som var mot navnebytte, men som også hadde tatt sterkt til orde for å markere avstand til Høyre. Han mente at navnebytte kunne bety politisk selvmord og trodde ikke Frisinnede noen sinne kunne bli et folkeparti.⁴¹ Etter en lengere debatt ble like fullt navneendringen vedtatt med 51 mot 17 stemmer. Det offisielle navnebytte for landsorganisasjonene skulle inntre ved årsskiftet. Lokallagene som ikke hadde byttet navn, ble henstilt til å endre navn til Frisinnede Folkeparti. Lokallagene i Bergen og Trondheim fulgte derimot ikke denne oppfordringen og beholdt navnet Frisinnede Venstre.

Thommessen hadde i 1930 begrunnet sitt reduserte engasjement i Frisinnede med at han ville fokusere på driften av *Tidens Tegn*. Men det er flere faktorer som tyder på Thommessen også reduserte sitt engasjement i partiet grunnet svekket tro på partiets eksistensberettigelse. På landsmøtet i 1931 frasa han seg gjenvalg til partiets hovedstyre, siden han etter voteringen i navnespørsmålet følte han sto visse kretser i partiet fjernt.⁴² Han lot seg overtale til å bli vararepresentant til hovedstyret, men medelte hovedstyre 30. september 1931 at han likevel ikke hadde anledning til å være vararepresentant, grunnet arbeidet i *Tidens Tegn*.⁴³

Isolert sett trengte ikke Thommessens reduserte engasjement i Frisinnede bety sviktende tro på partiet. Men i tillegg til å redusere sitt engasjement i partiet gav han fra 1931 Frisinnede mindre og mindre dekning i *Tidens Tegn*. Nå var ikke *Tidens Tegn* et partiorgan for Frisinnede i samme forstand som for eksempel *Arbeiderbladet* var det for DNA. Ved å være knyttet til et såpass lite parti som Frisinnede, var det selvfølgelig nødvendig for *Tidens Tegn* å primært henvende seg til en bredere borgerlig lesermasse. Men utover landsmøter og lokalvalgkampen var Frisinnede så å si fraværende fra *Tidens Tegns* spalter i 1931 og 1932.⁴⁴ Dette skapte bekymring i Frisinnedes hovedstyre.⁴⁵

---

⁴¹ FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1931*.

⁴² FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1931*.

⁴³ FrV NB: Udatert tilføyelse til generalsekretærens redegjørelse for landsmøtet 1931.

⁴⁴ Dette mønster avviker fra dekningen Frisinnede fikk i 1930 og i sær i 1933 og 1934. I 1935-1936 viste Frisinnede mindre og mindre dekning igjen.

⁴⁵ FrV NB: *Referat fra hovedstyremøte 11.01.1932*.

I sin lederartikkel samme dag som Frisinnedes landsmøte 31. august 1931, hevdet Thommessen at et lite partis oppgave var sterkt begrenset i en tid hvor alle politiske krefter måtte samles om det finansielle spørsmål.⁴⁶ Senere på høsten, da lokalvalget i Oslo nærmet seg, trakk Thommessen enda en konklusjon på grunnlag av at partiet var lite: Det burde trekke sin liste til Oslovalget. Slik Thommessen så det, risikerte Frisinnede ved å stille egen liste i Oslo at borgerlige stemmer gikk til spille, siden Frisinnede mest sannsynlig kun samlet et par tusen stemmer. Siden stillingen mellom DNA og de borgerlige partiene i Oslo var så jevn, mente han det var viktigere med borgerlig flertall enn at Frisinnede fikk valgt inn en representant eller to. Det viktigste var å forhindre DNA-flertall i Oslo.⁴⁷

Thommessens uttalelse møtte sterk motstand i Oslo Frisinnede, og Thommessen endret stilling og stilte seg bak Oslo-partiets liste.⁴⁸ Like fullt tyder Thommessens uttalelser på at han var svekket i troen på partiet, noe han ett år senere, høsten 1932, også åpent erkjente at han hadde vært: ”Vi har alltid tilhørt det frisinnede venstre⁴⁹, men vi har i de senere år ofte spurt oss selv, om det var umaken verd å holde partiet gående”.⁵⁰ Selv om Thommessen innrømmet at han hadde vært pessimistisk på partiets vegne, meddelte han også at han nå var blitt mer optimistisk vedrørende partiets fremtidsutsikter: “[...]enten oppgaven for et lite mellemparti er vanskelig eller lett føler vi oss sikker på, at partiet kunde ha en misjon – og ganske særlig under de nuværende forhold”.⁵¹ Disse ordene sto på trykk i *Tidens Tegn* 30. november 1932, samme dag som Frisinnede hadde landsmøte.

Fra og med landsmøtet i 1932 engasjerte Thommessen seg igjen for fullt i Frisinnede. På møtet fremmet han forslag med følgende ordlyd ”Landsmøtet bemyndiger Hovedstyret til å utrede spørsmålet om en rekonstruksjon av Det Frisinnede Folkeparti på bredere grunnlag. Resultatet fremlegges for neste landsmøte”. Forslaget ble enstemmig vedtatt.⁵² På hovedstyremøtet 6. desember ble det nedsatt en spesialkomite som skulle lede arbeidet med rekonstruksjonen av partiet. Komiteens medlemmer var: Partiformann Einar Greve, viseformann Johan Werner, stortingsrepresentant R. F. Ræder, hovedstyremedlem Ragnar Moe, formann i Oslo Frisinnede Paul Frank og vararepresentant til hovedstyret Aashild Domaas. I tillegg ble to som på davrende tidspunkt ikke hadde noen formelle verv i

---

⁴⁶ TT: 31.08.1931.

⁴⁷ TT: 29.10.1931.

⁴⁸ TT: 03.11.1931, 04.11.1931, 30.11.1931, 01.12.1931, 03.12.1931.

⁴⁹ Thommessen var de første par årene etter navnebyttet inkonsekvent på om han omtalte partiet som Frisinnede Venstre eller - Folkeparti.

⁵⁰ TT: 30.11.1932.

⁵¹ TT: 30.11.1931.

⁵² FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1932*.

organisasjonen med: Johan Throne Holst og Rolf Thommessen.⁵³ Spesialkomiteen skulle utarbeide et opprop som skulle sendes rundt til underskriving før offentliggjøring, samt utarbeide forslag til nytt valgprogram. Thommessen inntok en ledende rolle i spesialkomiteens arbeidet og fikk i oppgave å utarbeide oppropet. 1.mai 1933 ble oppropet og navnet på de 260 underskriverne offentliggjort på *Tidens Tegns* forside, under overskriften ”Partipolitisk nyorientering – en gjenreisning av Det Frisinnede Folkeparti”.

Rolf Thommessens begrunnelse for Frisinnede Folkepartis nyorientering

I løpet av høsten 1932 gikk Thommessen fra å være pessimistisk vedrørende Frisinnedes framtidssikter til å mene det kunne ha en misjon. Derfor, og fordi Thommessen inntok en helt sentral rolle i Frisinnedes nyorientering, er det nødvendig å gå nærmere inn på hvordan han begrunnet politikkomleggingen.

Thommessens endrede oppfatning av Frisinnedes framtidssikter hang sammen med at han endret syn på hvilke politiske tiltak som krevdes for å løse den økonomiske krisen. Norges statsfinansielle situasjon var vanskelig på slutten av 1920-tallet. Statsgjelden økte stadig. Skatteinntektene ble svekket, grunnet vedvarende deflasjon og høy arbeidsløshet, samtidig som de offentlige utgiftene økte.⁵⁴ Thommessen mente fortsatt per 1931 at krisen måtte løses ved at ”Finansene må saneres, gjeldsøkningen må stanses, skattene må nedover. Man kan si, at dette vesentlig er en negativ oppgave, men den inneholder det store positive trekk, at den mer en alt annet er i stand til å gi det private arbeidsliv et støt fremover”.⁵⁵ Tanken var at om næringslivet fikk bedre vilkår, så ville produksjonen øke, flere få arbeid og dermed gi staten flere inntekter, selv ved reduserte skatter. Thommessen mente en slik politikk bare kunne gjennomføres gjennom borgerlig samling om en flertallsregjering. I en slik situasjon som krevde samling, hevdet Thommessen at et lite mellomparti som Frisinnede hadde en begrenset oppgave.⁵⁶ Hva denne oppgaven besto av i 1931 var i følge Thommessen å sørge for:

[...]at *liberalismens* idé holder sig våken og levende. Den er visstnok ikke begrenset til det gamle frisinnede venstre; - den har trengt sig inn i store deler av høire, den lever ennu

---

⁵³ FrV NB: *Referat fra hovedstyremøte 06.12.1932*. R.F. Ræder ble med i komiteen fra og med 14.02.1933.

⁵⁴ Furre 1991: 87.

⁵⁵ TT: 22.04.1931.

⁵⁶ TT: 31.08.1931.

i store deler av venstre. Men vi tror allikevel, at den er særlig levende i det parti som bærer frisinnets i sitt navn.⁵⁷

Svein Carstens som har behandlet Frisinnedes utvikling fra 1909-1927, hevder det er lite treffende å beskrive Frisinnede som et rendyrket gammelliberalistisk parti. Grunnen til det finner Carstens i at Frisinnede hverken i sine programmer eller i praktisk politikk var talsmenn for en passiv stat og ubegrenset frihet for det private næringsliv. Carstens mener Frisinnede tilla staten en viktig rolle i økonomien, spesielt ved utforming av rammebetingelser for næringslivet.⁵⁸ Han løfter også frem at Frisinnede tilla staten oppgaver på det sosialpolitiske området, blant annet hadde de innføring av alderstrygd på programmet i 1921.⁵⁹

Mitt poeng her er ikke å argumentere mot Carstens' analyse, men å understreke at hva gjelder Thommessens syn på løsningen av den økonomiske krisen per 1931, så var de løsningene Thommessen foreskrev hovedsakelig fundert i en liberalistisk oppfatning av økonomien. Thommessen var ikke motstander av sosiale reformer før 1933. Blant annet skrev han følgende i *Tidens Tegn* i forkant av stortingsvalget i 1930:

Vi er ingen motstander av sociale reformer, men det er i virkeligheten langt enklere spørsmål, kampen gjelder i dag. *Foran* de sociale reformer må hensynet til det almindelige arbeidsliv gå; - først må hjulene komme i gang, så kan det bli tale om å løse sociale spørsmål.⁶⁰

Men nettopp på dette området var det Thommessen endret stilling rundt årsskiftet 1932/1933. I oppropet Thommessen forfattet kommer det tydelig frem. Han løftet fortsatt frem behovet for ”[...]en omlegning og innskrenkning av våre offentlige finanser”, men slo samtidig fast: ”Allikevull er det ikke de finansielle, men de *sociale* spørsmåls løsning som blir avgjørende for vårt lands skjebne”.⁶¹ Thommessen var kommet til den konklusjon at krisen bare kunne løses ved en politikk etter helt andre linjer en før. Og det var her han mente Frisinnede ville kunne ha en misjon, ved å ta ledelsen i utformingen av en ny politikk.⁶²

---

⁵⁷ TT: 31.08.1931

⁵⁸ Carstens 1984: 151.

⁵⁹ Carstens 1984: 129.

⁶⁰ TT: 30.09.1930

⁶¹ TT: 01.05.1933; Oppropet ble vedtatt på møte i spesialkomiteen 08.03.1933: FrV NB.

⁶² TT: 30.11.1932, 31.12.1932.

Thommessen brukte ulike benevnelser på den politikken han mente man trengte, det være seg ”aktiv borgerlig politikk” eller ”nasjonal politikk”, men for det meste kalte han det en ”ny politikk”. Han mente den var ny, siden den gav uttrykk for politikk som ikke noen av de andre politiske partiene representerte per da.⁶³ Men også ny, fordi han mente gamle metoder og programmer ikke gav uttrykk for hva samtiden krevde.

Endringen fra Thommessens side gikk altså ut på at han gikk fra å se krisen som en statsfinansiell krise, til å i større grad betone den som en sosial krise. Flere faktorer kan selvfølgelig ha virket inn på Thommessens endrede kriseoppfatning. Men det er ikke usannsynlig at endringen kom som et resultat av at verdenskrisens konsekvenser fra og med 1931 slo inn over Norge for fullt. Dette medførte en økning av den allerede høye arbeidsløsheten.⁶⁴ I tillegg hadde 1931 vært preget av den største arbeidskonflikten i norsk historie, en lockout som varte fra mars/april til september og hvor 86000 ble tatt ut av arbeid.⁶⁵

I Thommessens analyse av krisen var det en sentral oppfatning at krisen ble tydelig forverret av klassekampens konsekvenser. Derfor mente han at den nye politikken måtte ta et oppgjør med den revolusjonære retning i arbeiderbevegelsen og ta kraftig standpunkt mot boikott, blokade og ”fagbevegelsens monopolbestrebelse”. Men han understreket og at:

[...]det er efter vår mening umulig å føre denne kamp med den nødvendige kraft, hvis den ikke følges av en dyp social innstilling og en redelig vilje til sociale reformer. Ingen ærlig mann kan si, at forholdet mellom arbeid og kapital er løst idag. Og hvis de borgerlige elementer i samfundet ikke forsøker å komme med en *positiv* innsats på disse områder, nytter det lite å redde sig ved lovgivingens og politiets hjelp. Her er det behov for en på engang frisinnet og kraftig politikk – et behov, som ikke blir tilfredsstillet ved noget av de store partier.⁶⁶

Rundt årsskifte 1932/1933 var Thommessen ganske diffus i hva denne nye politikken innebar. På landsmøtet i 1932 trakk han frem hevdelse av statens autoritet, en bestemt motstand mot de revolusjonære partier og en sterk vilje til å øve sosial rettferdighet.⁶⁷

---

⁶³ TT: 31.12.1932.

⁶⁴ Furre 1991: 80-81.

⁶⁵ Furre 1991: 108-109.

⁶⁶ TT: 30.11.1932.

⁶⁷ FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1932*.

En større klarhet kom ettersom arbeidet med valgprogrammet skred frem. I den sammenheng er det nødvendig å trekke frem at Thommessen hentet betydelig internasjonal inspirasjon til Frisinnedes nye politikk, og da spesielt fra Italia og Tyskland.

Tidens Tegn hadde i flere år fulgt utviklingen i Italia med interesse, og uttalt seg positivt til de resultater Mussolinis fasciststyre kunne vise til.⁶⁸ Hitlers maktovertakelse i Tyskland i løpet av vinteren og våren 1933 ble også viet stor oppmerksomhet. Tormod Valaker har vist at flere borgerlige aviser hadde en positiv, eller i alle fall forståelsesfull, holdning til Mussolini og Hitler.⁶⁹ Likevel skilte *Tidens Tegn* seg ut, ved at avisen i større grad en andre aviser tok til orde for at man burde trekke lærdom av det man anså som positive sider ved fascismen og nasjonalsocialismen og anvende det i en norsk politisk kontekst.⁷⁰

Ett eksempel fra Thommessens side er hans lederartikkel i *Tidens Tegn* 12.juni 1933, samme dag som Frisinnede Folkepartis hovedstyres forslag til program sto på trykk. Tittelen på Thommessens lederartikkel var: ”Sosial fornyelse uten diktatur”. I sin omtale av programmet skrev Thommessen rett ut at: ”Det er en ny politikk, vi innevarsler, beslektet med andre strømninger i vårt land og i utlandet, men dog helt selvstendig”. Han understreket at i partiets nye politikk inntok arbeidsfreden og klassekampens opphør den viktigste plass. Så viktig mente han det var å få arbeidsfred, at man måtte gi staten en utvidet makt og myndighet, selv om det kunne bety å gå på akkord med liberale begreper. ”Det er ingen tilfeldighet”, hevdet Thommessen, ”at nasjonalsocialismen – eller fascismen – er den eneste bevegelsen, som idag har evnet å sette bom for kommunismens fremtreden”. Thommessen mente årsakene til at nasjonalsocialismen hadde maktet dette var at den: ”[...]betegner en veldig social omveltning, men en omveltning, som søker å redde det beste fra den gamle tid – eiendomsretten og det personlige tiltak – over i den nye”. Videre slo han fast at: ”[...]disse store ideer nu begynner å trenge igjennom også hos oss”. Måten de trengte gjennom i Thommessen og Frisinnedes politikk var ved en langt hardere linje overfor fagorganisasjonene.⁷¹

Men Thommessen var helt klar på at disse ideenes gjennomslag i Norge ikke skulle gå ut over folkestyret:

---

⁶⁸ Thommessen 2009: 170; TT, 05.04.1933, 04.04.1933.

⁶⁹ T. Valaker 1999. ”Litt fascisme hr. statsminister!”: *Historien om den borgerlige pressen og fascismen*. Oslo.

⁷⁰ A. Kjøstvedt 1976. *Holdningen til nazismen i Tyskland hos Dagbladet og Tidens Tegn i perioden 1930 til 1934*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo: 76-80.

⁷¹ Se avsnittet *Det Frisinnede Folkepartis program ved stortingsvalget 1933* senere i dette kapitlet.

Det er i Norge ingen som helst grobunn, intet ønske, heller ikke noget behov for diktatur. Friheten er en av våre umistelige verdier; vi forstår ikke og sympatiserer ikke med alle de angrep på åndsfriheten og den personlige frihet, som nødvendigvis følger i diktaturets spor. Hos oss må en sterk statsautoritet representeres ved en handledyktig regjering, som er utgått fra Stortingets flertall.⁷²

Også i andre lederartikler hvor Thommessen utalte seg positivt overfor nasjonalsocialismen og fascismen, understreket han sin forakt for diktatur.⁷³ Og han hevdet at de eneste som ville ha diktatur i Norge, var de som agiterte for proletariatas diktatur.⁷⁴ Thommessen avsluttet lederartikkelen 12.juni som kommenterte Frisinnede Folkepartis hovedstyre sitt programforslag med å lansere et slagord: ”Hvis vi tør bruke et slagord [...] vil vi si, at framtidens politikk i Norge må bli nasjonalsocialismen *uten* diktatur”.⁷⁵ Samme formulering brukte Thommessen også i sitt foredrag på Frisinnedes landsmøte i 1933, som sto på trykk i *Tidens Tegn* 28. juni. Men dette ble ikke brukt som slagord i valgkampen. Mest sannsynlig så Thommessen at en for direkte kobling mellom Frisinnedes nye politikk og naziststyret i Tyskland ikke ville være noen stemmesanker, ettersom det i løpet av sommer 1933 kom flere og flere rapporter i norsk presse om de negative sidene ved Hitlers regime.⁷⁶

Rekonstruksjon på et bredere grunnlag

Forlaget Thommessen fremmet på Frisinnedes landsmøte i 1932, gikk ikke bare ut på at partiet skulle endre sin politikk, det uttrykte også behovet for å skaffe partiet et bredere grunnlag. Nettopp det å skaffe Frisinnede en større basis ser ut til å ha vært helt sentralt for at Thommessen igjen engasjerte seg i Frisinnede igjen.

Thommessen mente at en ny kraftig og frisinnert politikk ville kunne vinne mange nye velgere for partiet. Han så for seg at det fantes en økende flokk av velgere som følte seg politisk hjemløse under de rådene partiforhold.⁷⁷ Disse velgerne følte seg i følge Thommessen ikke hjemme i Venstre. Riktignok hadde Venstre en sosial innstilling, men det var for overbærende og svakt når det gjaldt å hevde orden og rett. Med Høyre var situasjonen motsatt.

---

⁷² TT: 12.06.1933

⁷³ TT: 05.05.1933, 29.06.1933.

⁷⁴ TT: 29.06.1933.

⁷⁵ TT: 12.06.1933.

⁷⁶ TT: 27.07.1933.

⁷⁷ TT: 02.12.1932

De var i følge Thommessen faste og klare hva gjaldt orden og rett, men alt for negativt innstilt hva gjaldt sosiale reformer. Bondepartiet var i følge Thommessen i for stor grad et rent klasseparti.⁷⁸

Thommessen var av den oppfatning at:

En av de største oppgaver i norsk politikk i dag må være å samle dem, som nu er spredt i forskjellige partier og grupper, men som i virkeligheten er enige. Statsråd Quisling har bidratt til å utløse disse krefter; han vil gjøre det enda mere efterhvert som hans positive sosiale innstilling får gjøre seg gjeldene.⁷⁹

Thommessen mente altså at Quisling hadde utløst krefter i opinionen som Frisinnede ved å legge om sin politikk kunne dra veksel på og dermed skaffe seg flere velgere:

Det kan være at statsråd Quisling ikke er nogen god ”politiker”: - han har utvilsomt mindre parlamentarisk erfaring enn sine politiske motstandere. Men han ar allikevel gjort en gjerning, som ikke mange politikere kan oppvise maken til - : han har reist en bevegelse, som vil øve vidtrekkende innflytelse på vårt politiske liv.⁸⁰

Tidens Tegn var det organet som lanserte Quisling for norsk offentlighet, med Quislings artikkel ”Politiske tanker ved Fridtjof Nansens død” i mai 1930.⁸¹ På høsten samme år trykket *Tidens Tegn* Quislings artikkelserie ”Russland og vi”. I første rekke var artiklene grundige beskrivelser av forholdene i Russland, men de manglet ikke formaninger om at lignende ting kunne skje i Norge, om DNA fikk makten.⁸² Artiklene vakte oppsikt i valgkampen. Om de ikke bidro direkte til at DNAs tilbakegang i 1930, så bidro nok artiklene indirekte, ved at de satte forholdene i Russland på dagsorden. Artiklene var effektiv skremselspropaganda som nok mobiliserte borgerlige velgere, noe DNA tapte på.⁸³

Tormod Valaker antyder langt på vei at Thommessen tilhørte den innerste kretsen rundt Quisling.⁸⁴ Jeg har ikke hatt vært i besittelse av materiale som kan bekrefte eller avkrefte Valakers framstilling. Men verken hos Dahl⁸⁵ eller Borgersrud⁸⁶ gis det inntrykk av

---

⁷⁸ TT: 30.11.1932.

⁷⁹ TT: 02.12.1932.

⁸⁰ TT: 23.12.1932.

⁸¹ TT: 24.05.1930.

⁸² TT: 19.10.1930, 3.10.1930, 18.10.1930

⁸³ H.F. Dahl 1991. *Vidkun Quisling: en fører blir til*. Oslo : 152.

⁸⁴ Valaker 1999: 15.

⁸⁵ Dahl 1991: 143, 159-165.

at Thommessen var med i den innerste kretsen rundt Quisling. Blant annet var Thommessen ikke innbedt til stiftelsesmøtet i Nordisk Folkereisning. Uansett hva de personlige relasjonene mellom Quisling og Thommessen var, er det hevet over enhver tvil at Thommessen var den som i størst grad i norsk presse, lot Quisling få både egen spalteplass og redaksjonell støtte i perioden 1930-1934. Men etter at Quisling ble forsvarsminister i Bondepartiregjeringen i 1931, fikk Quisling også en del støtte i *Nationen*.

Utnevnelsen av Quisling som forsvarsminister i Bondepartiregjeringen i 1931 var en stor overraskelse i samtiden. Riktignok hadde Quisling, som diplomat i Russland og som administrator for Nansens hjelpearbeid i Ukraina, visse organisatoriske meritter å vise til. I tillegg hadde Quisling glimrende karakterer fra krigsskolen. Men per mai 1931 var han et relativt ubeskrevet blad i norsk offentlighet ut over artiklene i *Tidens Tegn* i 1930. Han var heller ikke medlem av Bondepartiet. Det har vært hevdet at Thommessen var blant dem som anbefalte Quisling for statsminister Kolstad.⁸⁷ Det finnes ikke noe samtidig kildemateriale som kan gi noe entydig svar på dette. Men gitt Thommessens støtte til Quisling i *Tidens Tegns* er det ikke usannsynlig at Thommessen medvirket. Thommessens redaksjonelle støtte til Quisling fortsatte ut over 1932, da Quisling var involvert i en rekke kontroversielle episoder. De mange kontroversielle begivenhetene som omgav Quisling i 1932, gav grobunn for tanker om hardere fornt mot DNA, og en tydelig misnøye med eksisterende borgerlig politikk i opinionen. *Tidens Tegn* var selve organet for slik misnøye. Det kan forklare hvorfor Thommessen mente Quisling var på vei til å skape en folkebevegelse.

Når Thommessen tok til orde for at Frisinnede burde kunne skaffe seg et bredere grunnlag, siktet han ikke bare til at partiet kunne tiltrekke seg mange ”partiløse” og dra nytte av de kreftene Quisling hadde utløst. Thommessen mente at man på sikt burde arbeide for en samling på bredere basis, for å skape et mellomparti som kunne bli stort nok til å øve innflytelse. Thommessen tok ,diffust og antydende, til orde for dette i *Tidens Tegn* mot slutten av 1932. Dette medførte en rekke spekulasjoner i den resterende pressen, om hvorvidt Quisling var på vei til å danne et eget parti.⁸⁸ I mer konkrete former luftet Thommessen temaet i spesialkomiteen som arbeidet med Frisinnedes nyorientering.

I et møtet i spesialkomiteen 18. februar 1933 tok Thommessen til orde for å søke kontakt med Bondepartiet, for å drøfte muligheten for en eller annen form for samarbeid. I

---

⁸⁶ L. Borgersrud 2010 *Vi er jo et militært parti*, bd. 1 i *Den norske militærfascismens historie 1930-1945*. Oslo: 58-60, 74-84.

⁸⁷ S. Hartmann 1959. *Fører uten folk: Quisling som politisk og psykologisk problem*. Oslo: 127-129.

⁸⁸ TT. 02.12.1932, 03.12.1932, 09.12.1932; Dahl 1991: 145-148.

første omgang så Thommessen for seg et samarbeid ved stortingsvalget høsten 1933. Men på lengere sikt så han for seg at samarbeidet burde kunne munne ut i dannelsen av et nytt parti. Thommessen mente å vite at Bondepartiet var i utarbeidelse av et program som var i overenstemmelse med oppropet Frisinnede jobbet med. Det knappe referatet⁸⁹ gir ikke noe detaljert bilde av reaksjonene til de andre møtedeltagerne, men Thommessen fikk medhold i en uoffisiell tilnærming til Bondepartiet uten noe spesifikt mandat.

Neste gang det eventuelle samarbeidet kom opp til behandling, var på et møte i spesialkomiteen 25.april 1933. I referatet opplyses nevnes det at Throne Holst, Ræder og Thommessen hadde vært i kontakt med Bondepartiet, men ikke om hva. Ryktene om at Quisling var på vei til å danne et parti, alene eller med sammen med Bondepartiet, ble diskutert. Thommessen opplyste om at han hadde vært i kontakt med Quisling og snakket om muligheten for eventuelt et samarbeid. Quisling hadde bedt om at Frisinnedes opprop ikke skulle bli offentliggjort før eventuelle forhandlinger mellom Quisling og Frisinnede hadde funnet sted. Det ble vedtatt at oppropet skulle offentliggjøres 1.mai, som planlagt. Referatet opplyser ikke om hvordan resten av komiteen stilte seg til Quisling.⁹⁰

I spesialkomiteens møte 8. mai ble igjen forholdet til Bondepartiet diskutert. Thommessen foreslo nye forhandling med Bondepartiet for om mulig å oppnå en overenskomst som gikk ut på at Bondepartiet skulle arbeide i landdistriktene ved valg, og Frisinnede i byene, men med uavhengig særskilt avtale for distriktene med blandet by og landbefolkning, som for eksempel Akershus. Begge partier skulle ellers arbeide fullt selvstendig, med hvert sitt program og hver sin ledelse. Thommessen mente man på den måten kunne skape grunnlaget for et nasjonalt sentrumsparti.

Thommessens forslag ble inngående diskutert. Man fattet vedtak om forhandling, men kun med sikte på listeforbund og på å oppnå enighet om sentrale spørsmål i valgkampen. Thommessen fikk altså ikke støtte for planene om å skape grunnlag for en partipolitisk nydannelse.⁹¹ Referatene fra møtene i spesialkomiteen viser dermed to ting: At Thommessen hadde ambisjoner med partiets nyorientering ut over en omlegging av Frisinnedes politikk, og ville skape grunnlag for dannelsen av et nasjonalt mellomparti. Samt at resten av komiteen var heller lunkent innstilt til sistnevnte aspekt ved Thommessens forslag.

---

⁸⁹ FrV NB: *Referat fra spesialkomiteens møte 14.02.1933.*

⁹⁰ FrV NB: *Referat fra spesialkomiteens møte 25.04.1933.*

⁹¹ FrV NB: *Referat fra spesialkomiteens møte 08.05.1933.* Dette er det siste møtet i spesialkomiteen det finnes referat fra i Frisinnedes arkiv.

Den 16. mai 1933 prydet Vidkun Quislings ”Opfordring til Nasjonal Samling”, hvor Quisling proklamerte dannelsen av partiet Nasjonal Samling, *Tidens Tegns* forside. I Thommessens lederartikkel i samme nummer kommenterte han ikke at Quislings nå hadde dannet et nytt parti. Thommessen la heller vet på man i Frisinnedes opprop, Quislings opprop og i Bondepartiets nye ledelse kunne ane konturene av ”Denne nye politikk, som tiden og da først og fremst ungdommen hungrer etter”.⁹² Videre skrev Thommessen: ”Det er da vårt håp at disse beslektede bevegelser, som kommer til å bygge fremtidens politikk, ikke bekjemper hverandre, men samles i en felles front til felles opmarsj. Her ligger grunnlaget for det nye parti som vårt folk lengter etter.”⁹³ I stede for å kommenter at Quisling hadde dannet et parti, tok Thommessen altså selv til orde for dannelsen av et nytt parti. Ordlyden i lederartikkelen var slik at det er umulig å tolke Thommessen i en annen retning enn at han var positiv til Quislings opprop. Men ved at Thommessen selv fremmet behovet for et nytt parti bestående av NS, Frisinnede og Bondepartiet er det tydelig at han ikke så på NS som ”det nye parti som vårt folk lengter etter”, men som en del av det.

Frisinnede Folkepartis program ved stortingsvalget 1933

Frisinnede Folkeparti avholdt landsmøte i Oslo 25. og 26. juni 1933. På møtet ble valgprogrammet for det kommende stortingsvalget vedtatt. Selv om et partiprogram ikke nødvendigvis gir et fullstendig bilde av et partis politikk, gir det et innblikk i et partis uttalte politiske målsetninger. At programmet blir behandlet og vedtatt på et landsmøte, indikerer og at det er uttalte politiske målsetninger som det er en hvis grad av konsensus om blant partiets medlemmer. Protokollen fra landsmøtet viser også at det *var* konsensus om Frisinnedes nye program.⁹⁴ Derfor mener jeg en sammenligning av Frisinnedes valgprogrammer i 1930 og 1933, vil kunne være nyttig for å undersøke hvilke endringer i partiets politikk den proklamerte nyorienteringen gav.⁹⁵

Innledningen i Frisinnede valgprogram fra 1933 slo fast at ”Vårt land står idag i en krise”. De bestemmende forhold for krisen, var i følge programmet:

---

⁹² TT: 16.05.1933

⁹³ *ibid.*

⁹⁴ FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1933.*

⁹⁵ For valgprogram 1930 se TT: 12.07.1930. For valgprogram 1933 se TT: 27.06.1933. I den videre teksten er alle sitater hentet fra programmene, om ikke annet spesifiseres med noter. Det vil fremgå av den løpende teksten hvilket program sitatene er hentet fra.

De kommunistiske partiers revolusjonære karakter, fagorganisasjonenes planmessige arbeid for å tilrive sig den økonomiske makt, arbeidsløsheten, gjeldsbyrden, det ødeleggende skattetrykk og de økende hindringer for produksjon og handel. Denne situasjon krever opslutning om en nasjonal politikk, som forener fasthet overfor de revolusjonære bevegelser med viljen til sosial nyorientering.

I dette lå kjernen i Frisinnedes nyorientering, at man fra styresmaktens side måtte gå aktivt inn for å bekjempe de sosiale problemene krisen hadde skapt. Programmet fra 1930 hadde følgende innledning ”Det frisinnede venstre går til valg i erkjennelsen av at den finansielle og økonomiske gjenreisning må gå foran alle andre oppgaver, og at den ikke kan gjennomføres uten ved borgerlig samarbeid”. Krisebeskrivelsen var altså mer flerdimensjonal i programmet fra 1933.

1933 programmets første hovedpost var ”Vi vil ha arbeidsfred”, og det er forslagene relatert til dette som gir uttrykk for den mest radikale delen av nyorienteringen. Det ble proklamert at: ”Ødeleggende arbeidskamper ikke må finne sted. Staten må utstyres med organer, som kan sikre en fredelig og rettferdig løsning av konflikter på arbeidsmarkedet”. En lignende programpost hadde frisinnede også i 1930. Men i 1933-programmet var det foreslått både *flere* og *sterkere* tiltak for å skape arbeidsfred. Blant annet heter det at: ”Revolusjonær agitasjon skal være forbudt”, mot at man i 1930-programmet ville ”[...]bekjemp de revolusjonære partier”. Jeg vil hevde det er en ganske relevant gradforskjell mellom å ville motarbeide noe og forby noe. Når forbudsforslaget i 1933 i tillegg ble etterfulgt av: ”Domstoler og politi reformeres slik, at statens autoritet og evne til å hevde orden og lov fullt ut oprettholdes”, forsterkes inntrykket av at frisinnede ønsket en stat som sterkere og mer aktivt ville tvinge ”arbeidsfreden” frem.

Videre ble det i 1933 foreslått at ”Arbeidsfriheten må vernes”. En identisk formulering hadde man i 1930 også, men i 1933 ble den etterfulgt av følgende tilføyelse: ”[...]bla. a. ved en effektiv lov om boikott og blokade, ved å motvirke forsøket på å skape et arbeidsmonopol” og: ”De faglige organisasjoner, arbeidernes og arbeidsgivernes, må ikke tillates å tjene partipolitiske formål. Vi vil derfor ireddelegge forholdene for dannelse av slike organisasjoner uten politisk karakter”. Sett under ett ville en faktisk gjennomførelse av alle disse tiltakene ført til en fullstendig omkalfatring av organisasjonenes rolle på arbeidsmarkedet, og ikke minst gitt staten langt større makt på bekostning av organisasjonene. Tiltakene vitner om at Frisinnede ønsket å slå benene under strategien som arbeiderbevegelsen hadde arbeidet etter

for å vinne samfunnsmakten.⁹⁶ En realisering av programforslagene ville ha betydd en innskrenking av demokratiske rettigheter som organisasjonsfrihet, og til en hvis grad også av ytringsfriheten. Dermed vil jeg hevde at Frisinnedes nyorientering hadde enkelte autoritære elementer.

Utvilsomt var programmet av 1933 tenkt som et angrep på arbeiderbevegelsen og dens faglige strategi. Men Frisinnedes program var ikke ensidig ute etter ”å ta arbeiderene”. Både arbeidernes og arbeidsgivernes organisasjoner skulle nektes å tjene partipolitiske formål. Frisinnede mente at bedriftenes samfunnsansvar måtte fremheves, man måtte få lovgivning som forhindret ”[...]usund spekulasjon”, og foreskrev ”Interesfefellesskapet mellom arbeid og kapital må styrkes”. Denne kombinasjonen av statens knebling av organisasjonene og ønsket om forsoning mellom arbeid og kapital, vitner om inspirasjon fra av styret både i Italia og Tyskland på den samme tiden.

Neste hovedpost på programmet i 1933 var: ”Vi vil bekjempe arbeidsløsheten”. Også denne programposten viste tydelig hva frisinnedes nyorientering besto i. De slo fast at: ”DET FRISINNEDE FOLKEPARTI betrakter kampen mot arbeidsløsheten som det viktigste av alle aktuelle spørsmål”. Arbeidsledigheten skulle bekjempes ved å skape nye bruk på landets ledige jord, frivillig nasjonal arbeidstjeneste for ungdom ble foreslått, og det som i størst grad vitner om en nyorientering: ”For å skaffe øieblikkelig lettelse for arbeidsløsheten vil vi foreslå igangsatt offentlig arbeider”. At man mente at staten skulle gripe inn i økonomien på denne måten var nytt. Men også forslagene om hvordan tiltakene mot arbeidsløshet skulle finansieres var ny i 1933: ”De nødvendige midler vil vi skaffe tilveie ved en omlegging av forsorgsutgiftene, ved besparelser på det ordinære budgett og ved optagelse av statslån i forhold til de real-verdier som invinnes ved igangsatte arbeider”. Igangsetting av lånefinansierte offentlige arbeider vitnet om en ganske stor kursendring i forhold til i 1930, hvor programmet ikke hadde noen tiltak mot arbeidsløshet og foreskrev at ”Offentlig virksomhet må begrenses og forenkles”.

”Vi vil tvinge skattene ned.” var 1933-programmets tredje hovedpost. Dette er mer på linje med programmet fra 1930, og Frisinnedes tradisjon som ”spareparti”.⁹⁷ Men i motsetning til i 1930 ble ikke statsgjeld nevnt. Man mente i 1933 at staten skulle komme med ekstraordinære krisebevilgninger, men at disse skulle holdes strengt unna statens ordinære utgifter. Frisinnede mente at de ordinære utgiftene skulle kuttes såpass ned at det muliggjorde skattelettelse.

---

⁹⁶ Furre: 1991: 69-76, 123-127.

⁹⁷ Thommessen 2009: 204.

Under overskriften ”Vi vil verge den personlige frihet” møter man i 1933-programmet den noe selvmotsigende formuleringen ”Ved å styrke statens autoritet vil DET FRISINNDE FOLKEPARTI verge den personlige friheten og skape arbeidsfred, trygghet og velstand”. Man kan spørre seg om ikke det å styrke statens autoritet heller ville ført til mindre personlig frihet, ikke minst gjennom de radikale grep man foreslo for å skape arbeidsfred. Det autoritære tilsnittet i 1933, ble forsøkt dempet ved å liste opp en del programposter som også sto skrevet i programmet i 1930. På mange måter var disse en samling av gamle kampsaker for Frisinnede, som liberal politikk vedrørende språk, alkoholpolitikk, kirkespørsmål og likestilling. Man prøvde altså mot slutten av det ganske radikale 1933-programmet, å vise til sin tradisjon som et liberalt parti, og dermed forsøke å fortsatt få med seg velgere som hadde støttet disse gamle kampsakene. Sånn sett kan en si at programpostene under ”Vi vil verge den personlige frihet” var et forsøk på å bygge bro mellom nyorienteringen og partiets tradisjonelle linje.

Kravet om oppløsningsrett for regjeringen og folkeavstemning var fortsatt til stede, som i 1930, men hadde i 1933 en noe annen utforming: ”Vi holder på folkestyret, trygget gjennom folkeavstemning og oppløsningsrett”. ”Vi holder på folkestyret” var altså valgt fremfor formuleringen i 1930 som lød: ”Det frisinnede venstre vil styrke folkestyret”. At frisinnede så det som nødvendig å presisere i valgprogrammet at man ville holde på folkestyret, vitner kanskje om at man forsto at de radikale tiltakene for å skape arbeidsfred hadde slektskap med ideologier hvor ikke folkestyre nødvendigvis var en definatorisk egenskap.

For å oppsummere: Frisinnede Folkepartis nyorientering i 1933, i form av det på landsmøtet vedtatte valgprogrammet, besto i hovedsak av at man ønsket at staten skulle bli sterkere og mer aktiv. Sterkere på bekostning av organisasjonene på arbeidsmarkedet og de ”revolusjonære”. Mer aktiv i form av tiltak mot arbeidsløsheten. Samtidig forsøkte Frisinnede å understreke sin tradisjon som ”[...]den personlige frihets parti”.⁹⁸

Alt i alt innebar Frisinnedes program av 1933 en endring av partiets politiske profil. Samtidig blir det ikke riktig å kategorisere nyorienteringen som et markant brudd i forhold til tidligere politikk. Tiltakene vedrørende arbeidsfreden er i så måte illustrerende. Arbeidsfred og arbeidets frihet hadde også vært med i 1930-programmet, men i 1933 hadde programmet flere og sterkere tiltak for å nå disse målene. Man ønsket at staten skulle ta mer ansvar, og at staten med større autoritet skulle tvinge arbeidsfreden frem ved å kneble arbeidslivets

---

⁹⁸ Utrykk brukt før valget 1930. TT, 15.10.1930.

organisasjoner. Heller enn et brudd, vitnet dette om en radikalisering av tidligere standpunkter.

Som nevnt over hevder Carstens det er lite treffende å beskrive Frisinnede som et rent gammelliberalistisk parti per 1927. Han viser at partiet alt på 1920-tallet hadde standpunkter som gikk på akkord med liberalismen.⁹⁹ Dette tatt i betraktning, mener jeg programmet av 1933 representerer en videreføring av denne bevegelsen bort fra liberalismen for Frisinnedes del, både i rent økonomiske spørsmål, men også i forhold til statens rolle i samfunnet.

Ut fra Frisinnedes program og Thommessens argumentasjon for en ny politikk i *Tidens Tegn*, mener jeg det er grunnlag for å hevde at Frisinnedes nyorientering representerer en utvikling i *høyreautoritær* retning. Sagt på en annen måte: nyorienteringen hadde høyreautoritære trekk.

Øystein Sørensen definerer, med norsk mellomkrigstid som kontekst, begrepet høyreautoritær ut fra følgende negative kjennetegn: For det første en sterk avvisning av klassekamp og marxisme. For det andre en like sterk avvisning av liberalismen, den ekstreme individualismen og rettighetstenkningen samt dens økonomiske doktriner. For det tredje en skepsis til eller avvisning av det parlamentariske politiske demokratiet. Av positive kjennetegn trekker Sørensen frem de høyreautoritære grupperingenes orientering mot nye statelige løsninger på økonomiske og sosiale problemer i samfunnet. Disse bar i seg sosiale visjoner av samfunnssolidarisk art, nært knyttet til ideen om en statlig styrt planøkonomi som løsning på den økonomiske krisen. For å få satt de politiske løsningene ut i livet ble det sett som nødvendig med en sterk og handlekraftig stat.¹⁰⁰

Sørensens definisjon av begrepet høyreautoritær innbefatter altså momenter som var sentrale i Frisinnedes nyorientering, og Thommessens argumentasjon for den. Særlig kaster begrepet høyreautoritær lys over essensen i Frisinnedes nyorientering: Ønsket om en sterk og handlekraftig stat som skulle involvere seg i økonomien for å bøte på den økonomiske krisen. De harde tiltakene for å skaffe arbeidsfred vitnet også om en sterk avvisning av klassekamp og marxismen. I tillegg utviste Thommessen og Frisinnede skepsis til parlamentarismen.¹⁰¹ Likevel var det momenter som manglet, det er grunnen til at jeg mener nyorienteringen representerte en utvikling i høyreautoritær *retning*.

---

⁹⁹ Carsten 1984: 122-151.

¹⁰⁰ Ø. Sørensen 1991. *Solkors og solidaritet*. Oslo: 11.

¹⁰¹ Thommessens syn på det parlamentariske system blir behandlet i kapittel syv i denne oppgaven.

Verken Frisinnede 1933-programm eller Thommessens nye politikk var fullt ut høyreautoritær. Blant annet manglet en tydelig sosial visjon av samfunnssolidarisk art¹⁰² Riktignok skrev Thommessen til stadighet om at Frisinnedes nyorientering var orientert mot sosial spørsmål.¹⁰³ Dette dreide seg i liten grad om *sosialpolitikk* i form av tiltak for sosial sikkerhet. I Thommessens fortolkning var sosiale spørsmål i hovedsak å stoppe klassekamp, og øke interessefellesskapet mellom arbeid og kapital. Men Thommessens og Frisinnede perspektiv var ikke kollektivistisk. Dermed passer Frisinnedes sosiale visjoner i mindre grad under Sørensens beskrivelse av høyreautoritære grupperingers samfunnssolidariske visjoner.¹⁰⁴

Der hvor Frisinnede og Thommessen i minst grad passer inn under definisjonen av høyreautoritære grupperinger var ved holdningen til liberalismen. Riktignok innebar nyorienteringen en avstandstakning fra liberalismens økonomiske doktriner, med statstiltakene mot arbeidsløsheten. Tiltakene for å tvinge gjennom arbeidsfred brøt med liberale statsprinsipper. Men nyorienteringen til Frisinnede innebar ikke en avvisning av individualisme eller liberal rettighetstankegang. Frisinnede forsøkte å forene en mer autoritær stat, og vern om den personlige friheten. Dette ble vektlagt i Frisinnedes program fra 1933 og av Thommessen i *Tidens Tegn*.¹⁰⁵

Henrik P. Thommessen hevder at Rolf Thommessen var drivkraften bak Frisinnede Folkepartis nyorientering.¹⁰⁶ Min undersøkelse tyder også på det. Men det er viktig å understreke at det var bred enighet om den nye politiske linjen i partiet. I spesialkomiteen fikk Thommessen støtte for innholdet i oppropet han utformet. På landsmøtet bred enighet om det nye programmet. Diskusjonene rund de forskjellige postene dreide seg i hovedsak om språklige og ikke prinsipielle endringer.¹⁰⁷ I tillegg ble Rolf Thommessen valgt til partiformann. Men selv om det var oppslutning for politikken Thommessen lanserte, så møtte han ikke entusiasme for sitt initiativ til nærmere politisk samarbeid, og med tiden partipolitisk nydannelse, med Bondepartiet og Quislings nye parti Nasjonal Samling.

Kontakten med Bondepartiet resulterte i en avtale likelydende den Thommessen tok til orde for på møte i spesialkomiteen 8.mai 1933: Frisinnede skulle stille liste i byene og Bondepartiet på landet, der de begge hadde liste skulle de gå i listeforbund. Forslaget vakte

---

¹⁰² Sørensen 1991: 11, 14.

¹⁰³ TT: 30.11.1931, 01.05.1933, TT:12.06.1933.

¹⁰⁴ Sørensen 1991: 13-14.

¹⁰⁵ TT.12.06.1933, 07.03.1934.

¹⁰⁶ Thommessen 2009: 225.

¹⁰⁷ FrV NB: *protokoll for landsmøtet 1933*.

diskusjon, men ble til slutt vedtatt med 79 mot 12 stemmer, etter at Thommessen på vegne av hovedstyre stilte kabinettsspørsmål på saken. Landsmøteprotokollen fra 1933 gir derimot ikke noe svar på resten av partiets stilling til NS. Men at dette også var et omstridt tema, skulle vise seg i valgkampen før stortingsvalget høsten 1933.

3 Stortingsvalget i 1933

Ved stortingsvalget i 1933 skulle Frisinnede Folkeparti i kjølvannet av sin høyt profilerte nyorientering, møte velgernes dom over det Thommessen omtalte som en ny politikk. Det ble en fiasko. Frisinnede var det partiet som gikk mest tilbake sett i forhold til valget i 1930. Svaret på hvorfor, vil i dette kapitlet bli søkt funnet ved å undersøke Frisinnedes valgkamp i *Tidens Tegn*, samt valgstatistikken. I sær er det av interesse å undersøke hvorfor velgerne avviste partiets nye linje når nyorienteringen hadde hatt bred oppslutning på partiets landsmøtet i juni.

Valgkampen i forkant av stortingsvalget i 1933 fikk en helt annen karakter enn valgkampen i 1930. Blant annet stilte tre nye partier til valg, Nasjonal Samling, Samfundspartiet og Kristelig Folkeparti. Førstnevnte av disse ble især viet mye plass i de gamle partienes agitasjon, fra Norges Kommunistiske Parti (NKP) til Høyre. Klimaet mellom de borgerlige partiene var også et ganske annet 1933. Mens valgkampen i 1930 kunne betegnes som en felles borgerlig front mot Arbeiderpartiet, var valgkampen i 1933 preget av brytninger mellom og innad i de borgerlige partiene.

Frisinnede Folkepartis valgkamp

Alt i august begynte *Tidens Tegns* Spalter å fylles med saker relatert til det forestående stortingsvalget. Som både redaktør i *Tidens Tegn* og formann av Frisinnede benyttet Rolf Thommessen seg i stort monn av muligheten dobbeltrollen gav til å meddele sine lesere hans, og partiets, politiske synspunkter. På lederplass 7.august, under overskriften "Oppgaven", redegjorde Thommessen for det han så som den altoverskyggende oppgaven i norsk politikk.¹⁰⁸ Thommessen mente oppgaven var av tresidig natur: Statens autoritet måtte gjenreises, man måtte skape arbeidsfred og arbeidsløsheten måtte bekjempes med aktiv innsats, tre momenter som forøvrig oppsummerte essensen i Frisinnedes program. Det interessante med lederen er at Thommessen her viste hvordan han så for seg at disse tre oppgavene løsning hang sammen.

Den første oppgaven, gjenreisningen av statens autoritet, måtte løses ved å få slutt på mindretallsparlamentarismen og få etablert et fast flertallsstyre. Kun en flertallsregjering ville i følge Thommessen ha mulighet til å vedta de lover som trengtes og håndheve dem med tilstrekkelig fasthet slik at man kunne løse den andre oppgaven: Skape arbeidsfred. For

---

¹⁰⁸ TT: 07.08.1933.

Thommessen var arbeidsfred en betingelse for å løse den tredje oppgaven, bekjempelse av arbeidsløsheten. Den måtte bekjempes aktivt, med igangsettelse av offentlige arbeider, nyrydning og økning av jordbrukets lønnsomhet. I følge Thommessen var slike tiltak altså nødvendig, men viktigst for å bekjempe arbeidsløsheten var ”[...]arbeidsfredens opprettholdelse og næringslivets trivsel. Er ikke disse forutsetninger tilstede, nytter det lite med kunstige inngrep”.¹⁰⁹ Logikken i resonnementet viste at Thommessen så dannelsen av en flertallsregjering som en *forutsetning* for å få løst de samfunnsproblemer han oppfattet som mest presserende. Derved kom han inn på høstens valg. Han erkjente at å få partiene til å oppnå tilstrekkelig enighet om en plattform for å kunne danne en flertallsregjering ville kunne by på vanskeligheter. Men han var optimist og hevdet at med ”[...]listeforbund mellom de samarbeidende partier vil der sikkert kunne opnåes det nødvendige flertallsgrunnlag”.¹¹⁰ Dette resonnementet forklarer den voldsomme oppmerksomheten som ble rettet mot forhandlingene om listeforbund, fra Frisinnede og *Tidens Tegn*.

Striden om listeforbund

Diskusjon rundt inngåelse av listeforbund skulle vise seg å sette et stort preg på Frisinnedes valgkamp. 15. august kunngjorde Frisinnedes hovedstyre på *Tidens Tegns* forside at de anbefalte sine kretsorganisasjoner å inngå listeforbund overalt hvor det kunne bidra til å danne en borgerlig flertallsregjering.¹¹¹ Ut fra dette hensyn kunne hovedstyret ikke anbefale listeforbund med Venstre. Grunnen til at Venstre ble utelukket, var at partiet senest ved regjeringkrisen på våren 1933 hadde nektet å delta i en samlingsregjering uten at *alle* partiene i Stortinget var representert,¹¹² og at de ved samme krise hadde felt Bondepartiregjeringen med Arbeiderpartiets hjelp. Ut over at man avviste listeforbund med Venstre, gav kunngjøringen fra Frisinnedes hovedstyre ingen føringer på hvilke konkrete partier krestorganisasjonene skulle inngå listeforbund med. Thommessen på sin side meddelte i *Tidens Tegn* hva han så som mest ønskelig. Han ønsket et firesidig listeforbund mellom Frisinnede Folkeparti, Bondepartiet, Høyre og Nasjonal Samling.¹¹³ Gitt Thommessens sympatiske innstilling til Quisling og dannelsen av NS var det ikke unaturlig at han ønsket å

---

¹⁰⁹ *ibid.*

¹¹⁰ *ibid.*

¹¹¹ TT: 15.08.1933. I kunngjøringen anvendes betegnelsen ”borgerlig samlingsregjering”, men dagen etter opplyses det at dette var en trykkfeil, og at det skulle stått ”borgerlig flertallsregjering”.

¹¹² TT: 28.02.1933. DNA avslo.

¹¹³ TT: 24.08.1933, 25.08.1933.

samarbeide med det nydannede partiet. Men Thommessens håp om en slik ”felles borgerlig front” viste seg å være urealistisk.

29. august meddelte Høyres sentralstyret, etter enstemmig beslutning, å avslå listeforbund med NS. Sentralstyret begrunnet avslaget med å hen vise til NS sitt program: ”Den politikk som her er innvarslet, er etter Høires opfatning ikke gjennomførlig innenfor folkestyrets og det nuværende samfunds ramme”.¹¹⁴ At Høyres sentralstyre ville komme med en slik avvisning, hadde det i forkant vært skrivelser om i høyrepressen,¹¹⁵ og dermed var det ikke noen overraskelse. Like fullt gikk Thommessen hardt ut mot Høyres beslutning og hevdet at avgjørelsen ødela muligheten til å danne en borgerlig flertallsregjering.¹¹⁶ Thommessen stilte seg og uforstående til grunnlaget for Høyres avvisning. I følge ham var Høyres påstand om at NS’ politikk ikke var gjennomførlig innenfor forfatningens rammer lite overbevisende. Han pekte på at partiet stilte til valg som et hvert annet parti, og han mente det absolutt ikke var noen grunn til å tro at NS ville forsøke å nå sine mål med utenomparlamentariske midler. Thommessen viste også til at NS hadde sagt seg villig til å bidra til en borgerlig flertallsregjering. Han forsøkte å gjøre et poeng ut av at et listeforbund ikke var noen politisk allianse, og at det dermed burde være mulig å være uenig med Quislings program, men likevel inngå listeforbund.

Selv om Høyre kontant hadde avvist samarbeid med NS, forsøkte Frisinnede å få i stand forhandlinger mellom de fire partiene¹¹⁷. Nok en gang av slo Høyre, med samme begrunnelse som sist. Frisinnedes forsøk på å få til et listeforbund mellom Frisinnede, Høyre, Bondepartiet og NS strandet altså på at de og Høyre hadde ett totalt forskjellig syn på NS og hva ett listeforbundet innebar. Frisinnede, eller i hvert fall dets leder, var sympatiske overfor NS og deres misjon, og mente at listeforbundet ikke var noe annet en et uforpliktende samarbeid om å beholde borgerlig flertall og skape grunnlag for en mulig flertallsregjering.¹¹⁸ Høyre på sin side stilte seg totalt avvisende til NS politikk, og fant at et listeforbund med dem var uakseptabelt da det ut fra Høyres syn ville implisert støtte til NS.

Ved sin avvisning av listeforbund med NS satte Høyre Frisinnede i en valgsituasjon. Det firesidige listeforbundet de hadde hatt som mål da de gikk inn i valgkampen, lot seg ikke gjennomføre. Frisinnede vedtok å la sine kretsorganisasjoner stå fritt til selv å avgjøre hvem

---

¹¹⁴ TT: 30.08.1933.

¹¹⁵ TT: 24.08.1933.

¹¹⁶ TT: 30.08.1933.

¹¹⁷ TT: 01.09.1933.

¹¹⁸ TT: 30.08.1933.

de skulle inngå listeforbund med.¹¹⁹ Dermed varierte det fra valgdistrikt til valgdistrikt Frisinnede hadde listeforbund med.¹²⁰ I kommentar til at Frisinnede i Oslo valgte å gå i ensidig listeforbund med NS, skrev Thommessen: ” [...]er man nødt til å velge mellom to – hvad høire har tvunget oss til – får man velge den man står nærmest.¹²¹ Han mente NS sto Frisinnede nærmest på grunn av NS’ politikk for å få bukt med kriseproblemene og deres sosiale nyorientering, politikkområder hvor Thommessen mente Høyre hadde en alt for passiv innstilling. I samme ordelag utalte han seg etter Frisinnede, Bondepartiet og NS inngikk listeforbund i Akershus.¹²² For Thommessen var Frisinnedes valg av NS foran Høyre en stadfestelse av partiets nye kurs, med andre ord en viktig symbolsk markering av at partiet mente alvor med sin politiske nyorientering. Inngåelse av ensidig listeforbund med NS i Oslo vitner også om at listeforbundsavtalen med Bondepartiet som ble vedtatt på Frisinnedes landsmøte i 1933 ikke var ufravikelig, for Bondepartiet i Oslo valgte å inngå listeforbund med Høyre.

I *Tidens Tegns* dekning av Frisinnede fremsto Thommessens synspunkt i listeforbundssaken som synonymt med resten av partiets holdning. At interne diskusjoner om partiets strategisk valg i forkant av valget ble holdt utenfor avisens spalter, var ikke uventet. Offentlig skittentøyvask har aldri vært noen utpreget stemmesanker. Det var heller ikke rart at Thommessen utalte seg direkte på vegene av Frisinnede ettersom han var partiformann. 27.september ble dog konsensusbildet brutt. Da rykket to av Frisinnedes hovedstyremedlemmer, Thorvald Zeiner-Henriksen og Paul Frank,¹²³ ut i *Tidens Tegn* og kritiserte partiformann Thommessen. 6.september hadde Frisinnede hatt hovedstyremøte hvor listeforbundssaken ble behandlet. De kunne meddele at flertallet på møtet hadde vært av den oppfatning at partiet ingen steder burde inngå listeforbund med NS alene. Men siden Thommessen hadde stilt kabinettsspørsmål på saken, hadde kretsene blitt stilt fritt. Zeiner-Henriksen og Frank beklaget på det sterkeste at Frisinnede i Oslo hadde inngått ensidig listeforbund med NS. Deres begrunnelse for å beklage dette så sterkt – ganske likelydende Høyres avisning av NS – var at de oppfattet NS som utrykk for en politikk som var uforenlig med partiets frisinnede innstilling og program. Thommessens tilsvar var nær sagt et skuldertrekk. Kabinettsspørsmålet unnlot han å nevne. Han fokuserte heller på at hovedstyret

---

¹¹⁹ TT: 11.09.1933 Bondepartiet gjorde det samme.

¹²⁰ Se vedlagt tabell for fullstendig oversikt.

¹²¹ TT: 09.09.1933.

¹²² TT: 14.09.1933.

¹²³ Begge var også sentrale i ledelsen i Oslo Frisinnede Folkeparti. TT: 27.09.1933.

vedtok å stille kretsene fritt til selv å velge, og at listeforbundet i både Oslo og Akershus hadde blitt vedtatt med stor majoritet i lokallagene.

Selv om Thommessen avsto kritikken fra de to hovedstyremedlemmene som bagateller i *Tidens Tegns* spalter, viste det like fullt at det innad i partiet var uenighet om relasjonene til NS. Hvordan denne uenigheten fortonet seg utenfor den offentlige debatten, gir Henrik P. Thommessen godt innblikk i.¹²⁴ Hans gjennomgang av referatene fra hovedstyremøtene i forkant av stortingsvalget i 1933,¹²⁵ viser at Rolf Thommessens framstilling av styremøtevedtaket 6.september som udramatisk, i beste fall var å pynte på tingenes tilstand. Ut fra møtoreferatene hevder Henrik P. Thommessen at hovedstyret delte seg i to grupper. En gruppe, som Henrik P. Thommessen omtaler som den tilsynelatende største, ville anbefale kretsene å ikke gå i listeforbund med NS der det kom i veien for samarbeid med andre partier. Høyre hadde på dette tidspunkt gjort det helt klart at de ikke kunne akseptere listeforbund med NS. Dermed mener jeg det er rimelig å anta at denne gruppens forslag, implisitt var et forslag om at Frisinnedes kretser skulle gå i listeforbund med Høyre.¹²⁶ Den andre gruppen, mindretallet, ville få til et kompromiss med flertallet om å stille kretsene fritt til å velge samarbeidspartner, uten direktiv fra hovedstyre. I følge Henrik P. Thommessen tok møtet en dramatisk vending da formann Rolf Thommessen kunngjorde at han ville stille sin plass til disposisjon, dersom flertallets forslag om å fraråde samarbeid med NS der det kom i veien for samarbeid med andre partier, ble vedtatt. Thommessen gjorde det klart at han mente samarbeid med NS var den eneste farbare veien ut fra Frisinnedes politiske nyorientering.

At møtedeltakerne oppfattet lederens kabinettsspørsmål som dramatisk var naturlig nok. En splittelse av partiet kun en drøy måned før stortingsvalget, ville vært særdeles uheldig. Likevel hevder Henrik P. Thommessen at skepsisen til NS innad i hovedstyret var såpass stor, at det ble vanskelig å komme til enighet. En lang debatt og runder med prøvevoteringer fulgte, før et forslag fremmet av Wefring til slutt ble vedtatt. Forslaget hadde følgende ordlyd: ”Hovedstyret behandlet i møte 6. september spørsmålet om listeforbund. Da ingen av de fremsatte forslag oppnådde flertall, fant man ikke å kunne gi kretsene noget

---

¹²⁴ Thommessen 2009: 228-231.

¹²⁵ Det ble avholdt hovedstyremøter 14.august, 30.august og 9.september. Også på de to førstnevnte møtene hadde det vært uenighet mellom Rolf Thommessen og resten av styret i synet på NS. Thommessen 2009: 228-231.

¹²⁶ Eventuelt også Bondepartiet, men deres stilling til listeforbund var på det gitte tidspunkt ikke fullstendig avklart.

bestemt direktiv”.¹²⁷ Rolf Thommessens tilsvarende til Zeiner-Henriksen og Frank i *Tidens Tegn* var dermed ikke uriktig.¹²⁸ Derimot vil jeg hevde at Rolf Thommessen i sitt tilsvarende, og agitasjon i *Tidens Tegn* forøvrig, helt klart forsøkte å legge lokk på at hans overbevisning om at samarbeid med NS var den eneste farbare vei for Frisinnede, ikke hadde støtte hos en rekke sentrale aktører i partiet.¹²⁹ På den andre siden vedtok Frisinnedes lokallag i Oslo, Akershus og Bergen listeforbund med NS.¹³⁰ I Oslo ble listeforbundet vedtatt med 22 mot 8 stemmer, i Akershus 51 mot 5 stemmer.¹³¹ Det tilsier at mange partimedlemmer også støttet Thommessens syn på NS. Eksakt *hvor stor* tilslutning i partiet Thommessens syn på samarbeidet med NS hadde, er umulig å fastslå. Hovedpoenget er at Thommessens linje var omstridt også innad i Frisinnede.

Som sagt viet Rolf Thommessen ikke striden innad i sitt eget parti noe oppmerksomhet i *Tidens Tegn*, derimot brukte han mye spalteplass på omtale stillingen innad i Høyre. Da Høyres sentralstyre offentliggjorde at det avslo listeforbund med NS, mener Thommessen å vite at ”De lokale organisasjoner i de kretser, hvor Nasjonal samling skal stille liste, føler sig vist ikke på langt nær så sikker som centralstyret”.¹³² I kjølvannet av Høyres nominasjonsmøte i Akershus forsøkte *Tidens Tegn* å påvise dette, ved å hevde at det var en ganske betydelig støtte for listeforbund med NS.¹³³ Da Høyre i Bergen skulle avgjøre sin nominasjon, skulle det vise seg at Thommessen fikk rett i sine spekulasjoner. For Bergen Høyre besluttet å gå i listeforbund med både Frisinnede og Nasjonal Samling.¹³⁴ At Bergen Høyre satte seg mot sentralstyrets vedtak på denne måten, falt naturlig nok ikke i god jord. Høyres formann, stortingspresident Hambro, dro til Bergen for å forsøke å snu situasjonen.¹³⁵ Men Hambro maktet ikke å snu stemningen. Bergen høyreforening avholdt et nytt møte 12. september. Der ble det besluttet med 131 mot 49 stemmer å opprettholde vedtaket om listeforbund med NS.¹³⁶ Høyres sentralstyre så vedtaket som fullstendig uakseptabelt og valgte å ekskludere Bergen høyreforening. Sentralstyret oppfattet NS program som stridene

---

¹²⁷ Hovedstyremedlem Wefring, sitert i Thommessen 2009: 231.

¹²⁸ Ordlyden i Thommessens tilsvarende var slik: ”I anledning av overstående skal vi innskrenke oss til å meddele, at det forslag, som blev vedtatt i Frisinnedes hovedstyre, ikke tok standpunkt i spørsmålet om listeforbund, men gikk ut på, at der ikke skulde tilstilles kretsene noget direktiv”. TT: 27.09.1933.

¹²⁹ Thommessen: 2009, 231. Viser ut over Zeiner-Henriksen og Frank til Throne Holst, Wefring, Kildal, Langfeldt og Høva.

¹³⁰ Kun i Oslo var det ensidig listeforbund med NS. Altså var det bare der flertallet i hovedstyrets holdning, om ikke å gå i listeforbund med NS der det utelukket samarbeid med andre partier, ble motgått.

¹³¹ TT: 27.09.1933. Tall for stemmegivningen i Bergen oppgis ikke *Tidens Tegn*.

¹³² TT: 30.08.1933.

¹³³ TT: 06.09.1933. *Tidens Tegn* oppgav at 47 hadde vært for, og 67 mot listeforbund med NS.

¹³⁴ TT: 09.09.1933.

¹³⁵ TT: 11.09.1933.

¹³⁶ TT: 13.09.1933.

mot både folkestyret og det bestående samfunns bærende ideer. Dermed kunne de ikke godta noen form for støtte til dette partiet, noe de mente et listeforbund ville være.¹³⁷

Henrik P. Thommessen hevder Rolf Thommessen da han valgte å gå for samarbeid med NS, overså "[...]det faktum at samtlige andre norske partier tok avstand fra Quislings politiske ideer, og avslo å samarbeide med Nasjonal Samling".¹³⁸ Høyres sentralstyre kraftige reksjon på Bergens høyreforenings beslutning viser tydelig at Høyre ikke ønsket noen kobling til NS. Samtidig viser striden om listeforbundet i Bergen at selv om "alle andre norske partier" tok avstand fra NS, så var det også innad i disse partiene medlemmer som var positivt innstilt overfor NS. Som et annet eksempel kan det nevnes at Bondepartiet gikk i listeforbund med NS både i Akershus og Aust-Agder.¹³⁹

Borgerlig borgerkrig

Valgkampen i forkant av stortingsvalget i 1930 kunne fra borgerlig hold oppsummeres i statsminister Mowinckels uttalelse "Det springende, alt overskyggende ved årets valg er kampen mot det revolusjonære arbeiderparti".¹⁴⁰ Dette felles borgerlig fokuset på å bekjempe DNA førte til lite interne stridigheter mellom de borgerlige partiene. Valgkampen før stortingsvalget i 1933 ble for Frisinnede preget av det motsatte, nemlig strid med de borgerlige partiene. I hvert fall med Venstre, og etter listeforbundsstriden også Høyre. Frisinnedes kritikk av Venstre gikk ut på at de mente Mowinckel av 1933 hadde sviktet Mowinckel fra 1930, ved at Venstre hadde søkt støtte hos "det revolusjonære Arbeiderparti" til å felle Bondepartiets regjering på våren 1933. Frisinnede var og sterkt kritisk til Venstres fastholdelse av mindretallsparlamentarismen, som de mente var med på å undergrave statens autoritet, og forhindret effektiv løsning av de problemene den økonomiske krisen skapte.¹⁴¹

Etter at det ble avgjort at Høyre ikke ville inngå listeforbund med NS, tiltok også agitasjonene mot Høyre fra frisinnethold i *Tidens Tegn*. I forkant av valget i 1930, hadde nesten all valgagitasjon dreid seg om farene ved økt tilslutning til DNA. Frisinnedes egen politikk ble lite behandlet.¹⁴² I 1933 ble det derimot viet langt mer plass til partiets egen politikk. I og med Frisinnede nyorientering er det og rimelig å hevde at de i langt høyere grad

---

¹³⁷ TT: 19.09.1933. Eksklusjonen var bare midlertidig, og etter valget ble Bergen Høyre tatt inn varmen igjen. Representanten som ble valgt inn fra Bergen fikk plass i Høyres stortingsgruppe. Danielsen 1984: 233.

¹³⁸ Thommessen 2009: 230.

¹³⁹ SSB: *Stortingsvalget 1933*.

¹⁴⁰ TT: 07.10.1930.

¹⁴¹ TT: 16.08.1933, 11.09.1933.

¹⁴² TT: oktober 1930.

enn i 1930, faktisk hadde en *egen* politikk å argumentere for. Når da argumentasjon mot Høyre ut over i valgkampen fikk større plass, førte det ikke til at partiets egen politikk ble viet mindre oppmerksomhet. Det dreide seg heller om at Frisinnede brukte Høyre ”negative” politikk som et kontrasterende eksempel til egen ”aktive” politikk. Frisinnede påpekte til stadighet at Høyere ikke hadde noen tiltak mot arbeidsløsheten før de listet opp egne tiltak. Eller de påpekte at ikke Høyre ville gjøre nok for å skape arbeidsfred, mens de selv hevdet de ville sette det i høysete.¹⁴³ Thommessen mente Frisinnede, gjennom sin nyorientering, var en eksponent for fremtidens borgerlige politikk. Noe sarkastisk bemerket han at Høyres ikke var en del av denne: ”Det er heller ingen undervurdering av partiets samfundsmessige betydning. Enhver god bil trenger en bremse. Men personlig foretrekker vi å tilhøre motoren”.¹⁴⁴

Hvilken politikk Frisinnede Folkepartis nyorientering representerte, er detaljert behandlet i forrige kapittel. I valgkampen agiterte Thommessen med entusiasme og optimisme i *Tidens Tegn* for den nye retningen Frisinnede Folkeparti hadde valgt. Han var sikker i sin sak på at Frisinnedes program ville vinne meget stor tilslutning i det norske folk.¹⁴⁵

Nasjonal Samlings valgkamp i *Tidens Tegn*

Nasjonal Samling hadde ikke rukket å etablere noen egne presseorganer før stortingsvalget i 1933.¹⁴⁶ Frem til de gjorde det var *Tidens Tegn* det nærmeste NS kom å ha et eget talerør. For i resten av pressen, foruten i *Nationen*, ble de blankt avvist.¹⁴⁷ Rolf Thommessen var positiv Quisling og hadde tidligere åpnet spaltene i *Tidens Tegn* for en rekke skribenter som uttrykte sin støtte til Quisling, og fra mai 1933 også til NS. Denne linje ble videreført i valgkampen.

Likevel er det viktig å understreke at dersom en ser hele valgkampdekningen i *Tidens Tegn* under ett, er det ingen tvil om at det primært var et organ for Frisinnede. To av de mest sentrale aktørene i NS, Vidkun Quisling og Johan Bernhard Hjort hadde på våren 1933 redegjort for NS’ misjon i *Tidens Tegn*.¹⁴⁸ Men i valgkampen var det ingen artikler i *Tidens Tegn* fra sentrale partiaktører i NS hvor det ble agitert for partiets politikk. Det var Frisinnedes program og politikk det hovedsakelig ble argumentert for fra avisens spalter. Når NS ble trukket frem, var det gjerne i sammenheng med at det ble argumentert for at

---

¹⁴³ TT: 05.10.1933, 07.10.1933, 09.10.1933, 12.10.1933.

¹⁴⁴ TT: 04.09.1933.

¹⁴⁵ TT: 11.10.1933.

¹⁴⁶ H. O. Brevig og I. de Figueiredo 2002. *Den norske fascismen: Nasjonal Samling 1933-1940*. Oslo: 53-54. Brevig oppgir at partiet startet avisen *Nasjonal Samling*, alt i 1933. Men det utkom kun et par nummer før stortingsvalget. Først i løpet av 1934 etablerte partiet faste presseorganer.

¹⁴⁷ Brevig og de Figueiredo, 2002: 44.

¹⁴⁸ Quisling: TT: 16.05.1933, 03.06.1933. J.B. Hjort: TT: 01.06.1933.

Frisinnede sto for ”fremtidens borgerlige politikk”, og at også NS sto som eksponent for denne politikken.¹⁴⁹

Selv om *Tidens Tegn* ikke agiterte for NS i den samme grad som Frisinnede, ble NS viet en del selvstendig dekning. Dette dreide seg i hovedsak om referater fra NS viktigste valgmøter. Disse valgmøtereferatene gav sjelden noe annet en ganske overflatisk oppsummering om hva talerne sa. At *Tidens Tegns* referenter hadde sympati med NS er det ingen tvil om. ”Efter en klar og orienterende innledning av advokat Hjort, trådte Quisling inn på podiet hilst av stormende bifall” ble det meld.¹⁵⁰ Lokalene ble beskrevet som overfylt.¹⁵¹ Etter som valget nærmet seg, ble det og en del spetakkel rundt Nasjonal Samlings valgmøter. Da refererte *Tidens Tegn* med gru hvordan ”kommunistpøblene” grep voldelig frem.¹⁵² Men i hovedsak var NS-dekningen mer nyhetsstoff en kommentarstoff.

Hvor viktig Thommessen mente alliansen med NS var, viste han i listeforbundsstriden. I *Tidens Tegns* utgave på selve valgdagen 16. oktober symboliserte på mange måter Thommessens holdning til forholdet mellom Frisinnede til NS. Utgavens førsteside var viet en plakat med teksten ”Stem frisinnet – tvers gjennom partivrøvlet”. Øverst på utgavens andre side var det to oppfordringer til velgerne, side om side. Den ene hadde overskriften ”Stem med Det Frisinnede Folkeparti”, den andre ”Nasjonal Samling. Appell til velgerne. Stem med Nasjonal Samling!”.¹⁵³

Valgresultatet

Å hevde at stortingsvalget 1933 ble en fiasko for Frisinnede Folkeparti, er ingen overdrivelse. I 1930 fikk de 31 003 stemmer på særlistene, i 1933 fikk de kun 20 184. Dette gav partiet kun én stortingsrepresentant, Ræder fra Trondheim, mot tre ved stortingsvalg i 1930. Som nevnt over hadde frisinnede ved valget i 1930, opprinnelig fått valgt inn 2 representanter på fellesliste med Høyre, i 1933 ingen. Sett under ett var valget en stor seier for DNA, og et samlet nederlag for de borgerlige partiene.¹⁵⁴

Jeg skal ikke her gå i dybden på hva som gav Arbeiderpartiet den voldsomme fremgangen. Det er bred enighet om at det i stor grad skyldtes at partiet modererte sitt program, etter ”radikaliseringen” i 1930. I valgkampen hadde de viet krisen og

---

¹⁴⁹ Se for eksempel: TT: 09.09.1933, 12.09.1933, 13.09.1933, 29.09.1933.

¹⁵⁰ TT: 18.09.1933.

¹⁵¹ TT: 12.09.1933.

¹⁵² TT: 29.09.1933.

¹⁵³ TT: 16.10.1933.

¹⁵⁴ Se Vedlegg 1.

arbeidsløsheten stor oppmerksomhet, og vant velgere med sitt slagord ”Hele folket i arbeid”. At mange av de velgere som hadde stemt på de borgerlige partiene ved valget i 1930, var misfornøyd med hvordan disse partiene hadde utnyttet valgseieren, viser den markante nedgangen på over 133 000 stemmer ved valget i 1933. I og med at DNA gikk frem med 125 000 stemmer ved samme valg, er det sannsynlig at en del borgerlige velgere gikk over til DNA.

Eksakt *hvor mange* av de 133 000 velgerne de borgerlige partiene mistet i 1933 som stemte Arbeiderpartiet, er det derimot ikke mulig å fastslå ut fra den offisielle valgstatistikken.¹⁵⁵ Mange av disse kan ha unnlatt å stemme i 1933. Det at 1930-valget ofte regnes som et ”borgerlig mobiliseringsvalg” styrker en slik antagelse.¹⁵⁶ På den andre siden sank bare valgdeltagelsen med 1,2 prosentpoeng, fra 77,6% i 1930, til 76,4% i 1933. Med tanke på at ”hjemmesitterene” utgjorde så mange som 350 000, er det ikke utenkelig at en hvis utskiftning har skjedd, ved at flere borgerlige unnlott å stemme i 1933 og at DNA klarte å mobilisere flere velgere en før. Selv om valgdeltagelsen sank, var det såpass mange flere stemmeberettigete i 1933 at det til sammen ble avgitt 54 000 flere stemmer i 1933 enn i 1930.

En del av de som stemte på de ”gamle” borgerlige partiene i 1930, kan og ha stemt på nykommerne Nasjonal Samling, Samfundspartiet og Kristelig Folkeparti. Til sammen fikk disse partiene om lag 57 000 stemmer. NS fikk flest, 27 850, men ingen representanter. Samfundspartiet og Kristelig folkeparti, fikk derimot en hver. At NS ikke fikk noen representant selv med flere stemmer en de andre ”småpartiene”¹⁵⁷, skyldes at deres stemmer var spredt rundt på mange forskjellige valgkretser, uten at andelen av stemmene var særlig høy noe sted. Den prosentvise oppslutningen var størst i Telemark og Aust-Agder.¹⁵⁸

Den store tilbakegangen for de ”gamle” borgerlige partiene ved valget i 1933 må sannsynligvis tilskrives både velgerlekkasje, hovedsakelig til DNA og noen grad til de nye partiene, og mulig lavere oppmøte av borgerlige velgere. Frisinnede tilbakegang må ses i denne konteksten. Men det faktum at Frisinnede var det partiet som hadde størst prosentvis tilbakegang, krever en grundigere forklaring. Frisinnede mistet hele 34,9% av stemmetallet fra 1930. At partiet i 1933 stilte egne lister i 9 valgkretser, mot 7 i 1930, gjør at tilbakegangen

---

¹⁵⁵ Valgundersøkelser av den moderne typen, hvor man kan fastslå velgervandring osv. hadde man ikke med på 1930-tallet.

¹⁵⁶ Valgdeltagelsen var på 68% i 1927, og i 1930 77%, størsteparten av denne veksten tilfalt de borgerlige partiene.

¹⁵⁷ Frisinnede Folkeparti, Radikale Folkeparti, Samfundspartiet, Kristelig folkeparti. Alle vant et mandat hver.

¹⁵⁸ Brevig og Figueiredo: 2002: 60.

i de kretsene de hadde liste begge årene faktisk var så høy som 41,1%. Det er en helt tydelig indikasjon på at Frisinnede sin nyorientering ikke vant gehør blant partiets velgere.

For å få grep om hvordan Frisinnedes tilbakegang manifesterte seg i de ulike valgdistriktene har jeg sammenlignet oppslutningen i de ulike valgdistriktene ved stortingsvalget i 1930 og 1933.¹⁵⁹

Størst var Frisinnedes tilbakegang i Nordland hvor de mistet 60% av oppslutningen fra 1930. Nest størst var tilbakegangen i Bergen med 52,2%. Tilbakegangen var altså størst i de to kretsene hvor Frisinnede tapte to av sine tre mandater, altså distrikter hvor de tidligere hadde stått relativt sterkt. I Nordland vant DNA mandatet Frisinnede mistet, i Bergen mistet de det til Samfundspartiet. Best holdt partiet seg i Trondheim, med en nedgang 19,3% og i Akershus, hvor de gikk 22,6% ned.

Under og i forkant av valgkampen var det som nevnt intern strid i partiet om Frisinnedes samarbeid med NS. Resultatet ble at lokallagene selv fikk bestemme hvem de skulle inngå listeforbund med. I så måte er det interessant å undersøke hvorvidt lokallagenes relasjon til NS fikk noen innvirkning på Frisinnedes tilbakegang. Frisinnede hadde listeforbund med NS i valgdistriktene Oslo, Akershus og Bergen. I disse valgdistriktene var den samlede tilbakegangen på 39,8%. I valgdistriktene: kjøpstedene i Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag (Trondheim og Levanger), kjøpstedene i Hedemark og Opland, kjøpstedene i Telemark og Aust-Agder, samt i kjøpstedene i Nordland, Troms og Finnmark¹⁶⁰, hadde både Frisinnede og NS lister men ikke listeforbund. Der var den samlede tilbakegangen på 30,7%. Tallene antyder altså at Frisinnedes listeforbund med NS medførte en større velgerflukt fra partiet. Men det gjelder kun om man sammenligner de samlede tallene der Frisinnede hadde/ikke hadde listeforbund med NS. Resultatene i de enkelte valgdistriktene avviker fra trenden. Blant annet holdt som sagt Frisinnede oppslutningen relativt ”bra” i Akershus (ned 22,6%), selv om man hadde listeforbund med NS. I kjøpstedene i Telemark og Aust-Agder samt Hedemark og Opland gikk Frisinnede tilbake henholdsvis 46,6% og 45,6%, uten listeforbund med NS.

Så selv om Frisinnede *totalt sett* gikk mer tilbake der de hadde listeforbund med NS, er bilde altså ikke helt entydig. At Frisinnede hadde aller størst tilbakegang i Nordland, hvor NS ikke stilte liste, taler og mot at samarbeidet/ikke samarbeid med NS var bestemmende for graden av tilbakegang på valgkrets nivå.

Likevel mener jeg det er god grund til å hevde at listeforbundet med NS bidro til

---

¹⁵⁹ Se Vedlegg 2. Tabellen oppgir også NS sin oppslutning i de kretsene hvor Frisinnede stilte lister.

¹⁶⁰ Her hadde Frisinnede ikke liste i stortingsvalget i 1930, så distriktet holdes utenfor sammenligningen.

Frisinnes svake valgresultat, og særlig på grunn av den sentrale plassen listeforbundsstriden fikk i pressen. At NS var kontroversielle i samtiden, er hevet over enhver tvil. Den resterende borgerlige pressen uten om *Tidens Tegn* brukte mye krefter på å motarbeide NS. Ved at Thommessen i så stor assosierte Frisinnedes nye politiske kurs med NS, medførte det at ankene som ble rettet mot NS i stor grad også traff Frisinnede. Det er ikke utenkelig at Frisinnede tapte velgere på det.

Også indirekte kan det tenkes at samarbeidet med NS virket negativt inn på Frisinnedes oppslutning. Med indirekte mener jeg i form av at dette samarbeidet definitivt markerte distanseringen fra partiets gamle samarbeidspartner Høyre. Tonen mellom dem hadde vært krass før, men skillet var i 1933 i større grad blitt et ideologisk skille. Jeg har allerede behandlet hvordan dette bruddet fortonet seg i valgkampen. At Frisinnede valgte NS foran Høyre, medførte at valgkampen for Frisinnede i stor grad gikk med til strid med Høyre. Selv om *Tidens Tegn* fortsatt var en relativt utbredt avis,¹⁶¹ var selvfølgelig Høyres samlede presse langt mektigere, og ikke minst landsomfattende. All den negative omtalen Frisinnede og Thommessen fikk i høyrepressen kan ha bidratt til Frisinnedes stemmenedgang.

Man skal heller ikke se bort ifra Thommessens angrep på Høyre virket negativt på deres oppslutning. Til stadighet skrev Thommessen om Høyres manglende krisepolitikk og negative innstilling i sosiale spørsmål. Selv om Thommessens troverdighet i bredere borgerlige kretser var svekket per 1933, er det ikke utenkelig at hans budskap nådde frem. I sær med tanke på at DNA vant valget mye på grunn av sitt aktive kriseprogram.

Flere faktorer kan altså ha bidratt til Frisinnede Folkepartis tilbakegang. Men Thommessen hadde brukt mye spalteplass i *Tidens Tegn* på å agitere for Frisinnedes nyorientering, fra den ble lansert i mai og frem til valget. Han hadde altså fått tydeliggjort at Frisinnede mente borgerlig politikk trengte en drastisk kursendring. En kursendring i høyreautoritær retning og som dermed brøt med mange tilvante borgerlige begreper. Når Frisinnede da gikk såpass mye tilbake i forhold til de andre borgerlige partiene, vil jeg hevde at den mest rimelige fortolkningen av valgresultatet er at Frisinnedes velgere i stor grad aviste den politiske linjen Thommessen så for seg som fremtidens borgerlige politikk i Norge.

---

¹⁶¹ Thommessen: 2009: 260, 327, 370. Anslår at opplaget ut over 1930-tallet lå på rundt 40 000.

4 Alternative veier til innflytelse for Frisinnede Folkeparti

Velgernes avvisning av Frisinnede Folkepartis nyorientering forverret partiets allerede vanskelige stilling. Tema for dette kapittelet er hvordan partiet og i sær dets formann reagerte på tilbakegangen, og hvilken fremtid som ble lanserte for partiet. At det i løpet av 1934 kom i gang forhandlinger mellom Frisinnede, NS, Fedrelandslaget og Bondepartiet om en eventuell nasjonal blokk er velkjent i litteraturen. Det faktum at disse forhandlingen aldri munnet ut i noen fastere sammenslutning er og en kjent sak. Det jeg vill gjøre er å undersøke Frisinnede rolle og målsetninger i disse forhandlingene.

Fortolkning av valgresultatet

Storingsvalget i 1933 ble et sviende nederlag for Frisinnede Folkeparti. I forrige kapittel konkluderte jeg med at Frisinnedes store tilbakegang kan tilskrives kombinasjonen av en politikkomlegging som brøt med tilvante borgerlige begreper, og denne politikkomleggingens kobling til NS fra Thommessens side i *Tidens Tegn*. Hvordan reagerte så Frisinnede Folkepartis formann Rolf Thommessen og resten av partiet på valgfallet?

Umiddelbart etter valget avfeide Thommessen at striden rundt samarbeidet med Nasjonal Samling hadde noen avgjørende betydning.¹⁶² Han hevdet heller at resten av den borgerlige pressens angrep på Quisling hadde vært mer avgjørende, ved at det hadde gitt DNAs agitatorer vind i seilene. At DNA hadde gått så voldsomt frem, var i følge Thommessen, fordi DNA hadde moderert den doktrinære agitasjonen fra 1930 og viet arbeidsløsheten, gjeldskrisen og andre krisevanskeligheter intens oppmerksomhet i valgkampen. Derfor mente han valgresultatet ikke måtte forstås dit hen at en halv million nordmenn hadde stemt for marxismen, men for en vidtgående krisepolitikk.

Thommessen var lite villig til å overveie hvorvidt eget partis politikk eller strategiske valg hadde slått negativt ut. Snarere tvert imot, for Thommessen vektla heller hvordan Frisinnede hadde sett riktig da de vedtok sitt program.¹⁶³ I følge Thommessen var Frisinnede det eneste borgerlige parti som hadde fremlagt et aktivt kriseprogram for velgerne.¹⁶⁴ At DNA vant på sin krisepolitikk og ikke Frisinnede, var i følge Thommessen fordi "[...]programmet var for nytt og partiet for lite til at det kunde undgå å bli revet med i det store skred".¹⁶⁵

---

¹⁶² TT: 19.10.1933

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ TT: 21.10.1933.

¹⁶⁵ TT: 19.10.1933

Først da valgresultatet var noen måneder gammelt, innrømmet Thommessen på lederplass i *Tidens Tegn*, at det var forhold i partiet selv som bidro til at det svake valgresultatet.¹⁶⁶ Problemet lå i at ”Det [Frisinnede Folkeparti] har gitt uttrykk for en politikk, som store deler av partiet ikke har trodd på, og som derfor ikke har vunnet tiltro hos andre”.¹⁶⁷ I forrige kapittel nevnte jeg at det var stor uenighet innad i Frisinnede Folkepartis hovedstyre vedrørende listeforbund med NS, men det var ikke utelukkende dette Thommessen refererte til her. Det var også den politikken nyorienteringen representerte, som han mente store deler av partiet ikke trodde på. En grunn til det er at han i samme lederartikkel skrev at ”På landsmøter og i programkomiteer så det hele strålende ut. Men det gikk betydelig tregere når det gjaldt å føre en selvstendig politikk i handlingen”. Ut fra min undersøkelse av referatene fra spesialkomite og landsmøteprotokollen, hadde Thommessen rett i at det så lyst ut. Programmet hadde der hatt bred oppslutning. At store deler av partiet hadde stilt seg fremmed overfor nyorienteringen, mente Thommessen skyldtes det lange intime forholdet Frisinnede tidligere hadde hatt med Høyre. Når da partiet vedtok en nyorientering som tydelig brøt med Høyres politikk, mente han mange på grunn av den tradisjonelle bindingen hadde kvaler overfor nye linjen. Like fullt slo han fast at det var den eneste rette veien å gå for partiet.

Hvordan resten av partiet reagerte, er det vanskeligere å si noe entydig om.¹⁶⁸ Men etter valget var det visse tegn til murring i partiet vedrørende Thommessens stilling som partiformann. I et innlegg i *Tidens Tegn* skrev inkassosjef H. Gjesdal ”I enkelte partikretser er et skifte i formannsstillingen antydnet som en nødvendig følge av valgnederlaget”.¹⁶⁹ Gjesdal var ikke enig i dette, og mente Thommessen måtte fortsette for å lede partiets nyorientering. Til de i partiet som var uenig hadde Gjesdal følgende å melde: ”De medlemmer av vårt parti som kun ved nyanser er skilt fra høire bør holde seg hvor de rettelig hører hjemme”.¹⁷⁰ Hvor representativt Gjesdals syn var er derimot vanskelig å si noe om for Thommessen slapp ikke ofte inn kritikk mot seg selv i avisen han var ansvarlig redaktør.

Striden om listeforbundet før valget hadde vist at hovedstyre i Frisinnede var langt fra homogent, og at Thommessen i denne strid hadde hatt flertallet i hovedstyret mot seg.¹⁷¹ Henrik P. Thommessen omtale av hovedstyremøte 8.november 1933, gir ett innblikk i

---

¹⁶⁶ TT: 22.02.1934

¹⁶⁷ *ibid.*

¹⁶⁸ Jeg tenker da på resten av partiorganisasjonen, uten om hovedstyret.

¹⁶⁹ TT: 02.11.1933.

¹⁷⁰ *ibid.*

¹⁷¹ Thommessen 2009: 228-231.

hvordan reaksjonene i Frisinnedes hovedstyret var etter valget.¹⁷² Enkelte av møtedeltagerne uttrykte der at de mente samarbeidet med NS hadde vært ødeleggende, og at partiets formann og øvrige ledelse burde vurdere sin stilling. Møtet vedtok at denne saken skulle avgjøres på et ekstraordinært landsmøtet etter nyttår 1934, et møte som forøvrig aldri ble avholdt. Det bildet som tegner seg ut fra Henrik P. Thommessens omtale av Frisinnedes hovedstyremøter høsten 1933 er at uenigheten i hovedstyre primært dreide seg om samarbeidet med Nasjonal Samling og partiformann Thommessens fremgangsmåte for å få tvunget gjennom denne.¹⁷³

Det virker sikkert at en rekke ledene menn i hovedstyret gikk ut av partiet etter stortingsvalget i 1933. Paul Frank og Zeiner-Henriksen trakk seg i løpet av valgkampen, som en direkte følge av listeforbundsstriden.¹⁷⁴ Throne Holst gikk ut i løpet av høsten 1933.¹⁷⁵ Kildegrunnlaget er magert, men man kan ut fra landsmøteprotokollen fra 1935 slå fast hvem de andre som gikk ut var. Ut fra protokollen ser man at Høva, Kildal, Langfeldt og Moe hadde trådt ut av hovedstyret per mai 1935.¹⁷⁶ Når og hvorfor er uvisst. Men siden de tre førstnevnte var motstandere av listeforbund med NS,¹⁷⁷ er det ikke utenkelig at de også gikk ut kort etter valget.

Alternative veier til innflytelse

Rolf Thommessen var altså på tross av partiets tilbakegang overbevist om at Frisinnede hadde gjort rett ved sin nyorientering. En nyorientering med høyreautoritære trekk og som gikk ut på at staten sterkere og mer aktiv skulle bekjempe vanskeligheten den økonomiske krisen hadde skapt. Sterkere ved at staten økte sin autoritet på bekostning av arbeidslivets organisasjoner. På den måten ville statens aktive tiltak mot arbeidsløsheten ha mulighet til å bøte på krisevanskelighetene. Thommessen mente dette var fremtidens bergelige politikk i Norge. Det var veien han mente man måtte gå, men i løpet av starten av 1934 gjorde Thommessen det klart at han mente det var en vei Frisinnede ikke kunne gå alene.

På lederplass i *Tidens Tegn* 31.januar 1934 gjorde Rolf Thommessen det for første gang *helt* klart at han mente den eneste riktige veien å gå for det Frisinnede Folkeparti, var å søke samarbeid med Nasjonal Samling og Fedrelandslaget. Det disse tre hadde til felles mente han og sto Bondepartiet nært, og fremtidsmålet burde være å danne et nyskapende nasjonalt

---

¹⁷² Thommessen 2009: 234-235.

¹⁷³ Thommessen 2009: 224-244.

¹⁷⁴ TT: 27.09.1933.

¹⁷⁵ E. Rudeng 1989. *Sjokoladekongen: Johan Throne Holst – en biografi*. Oslo: 234, 246.

¹⁷⁶ FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1935*.

¹⁷⁷ Thommessen 2009: 231.

parti av disse fire. Tanken var ikke ny for Thommessen da, han hadde tatt til orde for de flere ganger tidligere, i *Tidens Tegn* og på møtene i spesialkomiteen. Men det var første gang han offentlig utalte at det var den *eneste* veien å gå for partiet. Det kan synes dramatisk at Frisinnedes partileder, kun et drøyt halvår etter partiet lanserte sin nyorientering som skulle revitalisere partiet, offentliggjør at han mener partiet vanskelig kunne fortsette som selvstendig aktør. Valgresultatet var selvfølgelig en faktor. Men om man ser partiets historie under ett, representerte orienteringen mot andre partier heller kontinuitet en ett brudd. Svein Carstens, legger vekt på at partiets tette samarbeid med Høyre, nær sagt umiddelbart etter dets dannelse, preget partiet hele dets historie.¹⁷⁸ Han mener Frisinnedes tidlige tette båndene til høyre gjorde at partiet ikke fikk avklart interne motsetninger, hvilket vanskeliggjorde arbeidet med å lansere partiet som et mer selvstendig alternativ på 20-tallet.¹⁷⁹ Fra stortingsvalget 1927 stilte Frisinnede egne lister i valg. Men i partiets program var ikke selvstendigheten fra Høyre slående.

Parallelt med løsrivelsen fra Høyre, hadde Thommessen alt tilbake i 1924 i tidsskriftet *Vor Verden* skrevet om nytten av et stort sentrumparti i norsk politikk bestående av Frisinnede og Bondepartiet.¹⁸⁰ Rolf Thommessen hadde også i partiets ”nærere historie”, mot slutten av 1932, uttrykt tvil vedrørende hvorvidt Frisinnede kunne fortsette som selvstendig parti.¹⁸¹ Og lanserte tanken om ”[...]å samle dem, som nu er spred i forskjellige partier og grupper [...] Til sammen vilde de utgjøre et mellemparti med helt selvstendige trekk og med sin egen oppgave”.¹⁸² I det hele tatt var utsikten til dannelsen av et nytt nasjonalt mellomparti en integrert del av begrunnelsen for at han engasjerte seg i Frisinnede igjen fra 1932.

Under valgkampen 1933 var og tanken fremme i *Tidens Tegn*. I kjølvannet av striden om listeforbundet, og ut fra retorikken de borgerlige partiene i mellom i valgkampen, begynte Thommessen å miste troen på at de borgerlige partiene ville kunne få i stand et samarbeid om en effektiv krisepolitikk.¹⁸³ I det hele tatt var det fra og med valgkampen 1933 en betydelig ambivalens å spore fra Thommessens side, hva gjaldt hans tro på mulighetene for å få i stand en full borgerlig samling:

---

¹⁷⁸ Carstens 1987.

¹⁷⁹ Carstens 1987: 195-199. I denne prosessen var det strid mellom partiets hovedstyre, som ønsket en mer selvstendig linje, og stortingsgruppen som ville fortsette det tette samarbeidet med Høyre.

¹⁸⁰ Dahle 1974: 26-27.

¹⁸¹ TT: 30.11.1932:

¹⁸² TT: 02.12.1932. og Dahl 1991: 246.

¹⁸³ TT: 29.9.1933.

Vi har ment, at der var mulighed for et samarbeid mellem alle borgerlige partier og at vanskelighetene ikke kunde løses på annen måte. Nu ser det ut, som om denne mulighed for alle tider er begravet [...] Blir det umulig å skape en borgerlig samling, så må der til gjengjeld skapes en borgerlig partipolitikk, som tilslutt har mulighed for å opnå velgernes flertall.¹⁸⁴

Grunnlaget for Thommessens pessimisme på vegene av borgerlig samling var at valgkampen hadde utkrystallisert tydelige uenigheter i borgerlig politikk hva gjaldt synet på løsning av den økonomiske og sosiale krisen. For Frisinnedes del hadde deres politikk tidligere mer representert en gradforskjell fra Høyres politikk. Etter Frisinnedes nyorientering kunne skillet i større grad betegnes som ideologisk. Men Thommessen mente å se tendenser til en nasjonal blokk, ved at Bondepartiet, Frisinnede Folkeparti og Nasjonal Samling der hadde inngått listeforbund i Akershus. Thommessen skrev: ”Det er i virkeligheten en nasjonal blokk, som nu er etablert i Stor-Oslo og i hovedstadens folkerike oppland.”¹⁸⁵ Thommessen mente dette var første skritt i retningen av en borgerlig politikk som på sikt kunne vinne velgernes flertall. For å få til dette måtte beslektede partier finne hverandre i en felles blokk, som kunne bli et handledyktig nasjonalt parti.¹⁸⁶

Tanken om at Frisinnede på en eller annen måte burde knytte seg opp mot andre aktører hadde altså partiets formann før 1934. Veien derfra, til at arbeidet for en nasjonal blokk ble den definitive strategien for partiet, hang selvfølgelig sammen med at partiet kun fikk én representant på Stortinget.

Tidens Tegn var også i stor økonomiske vanskeligheter og en blokk kunne skape frisk kapital til avisen fra de andre partene i bytte mot dekning i *Tidens Tegn*. At dette var en faktor, er vanskelig å se bort ifra.¹⁸⁷ Men det er også et poeng at Thommessen hadde tatt til orde for dannelsen av et stort nasjonal sentrumsparti av Frisinnede og Bondepartiet alt i 1924. I tillegg var Frisinnedes strategi, i aller høyeste grad, betinget av endrede forhold i det politiske landskapet utenfor partiet selv.

For det første skapte DNAs voldsomme vekst i mandatantall en helt ny parlamentarisk situasjon. DNA gikk fra å ha seks representanter mer enn nest største parti, til å ha over

---

¹⁸⁴ TT: 29.09.1933.

¹⁸⁵ TT: 14.09.1933.

¹⁸⁶ *ibid.*

¹⁸⁷ Thommessen 2009: 257-258.

dobbelt så mange og manglet bare syv mandater på å ha rent flertall.¹⁸⁸ Venstre som satt med regjeringsmakten, hadde etter valget kun 24 mandater. Statsminister Mowinckels regjering ble dermed den svakeste regjering Norge noen gang har hatt, utgått fra en sjettedel av stortingets mandater.¹⁸⁹ DNA mente velgernes dom var klar og krevde regjeringsmakten umiddelbart etter valget. Statsminister Mowinckel svarte kontant avvisende: Et regjeringsbytte uten om stortingets samlingstid ville vært i strid med konstitusjonell og parlamentarisk praksis. Regjeringen aktet bare å tre tilbake dersom den fikk stortingets flertall mot seg.¹⁹⁰ Selv om alle de borgerlige partiene hadde gått tilbake, var det fortsatt borgerlig flertall. Og Mowinckel viste at ingen av de andre borgerlige partiene på daværende tidspunkt ønsket å felle regjeringen og slippe DNA til makten. Høyre og Bondepartiet mente at Venstres regjeringsgrunnlag var svekket og at de måtte få innflytelse for sine standpunkter for å fortsatt støtte regjeringen.

Slik Thommessen så det, hadde Venstre etter den nye parlamentariske situasjonen ikke noe krav på å bli sittende med regjeringsmakten alene.¹⁹¹ Når Mowinckel insisterte på å fortsette med en ren venstre regjering, kalte Thommessen det et ”mindretallsdiktatur”. Den eneste løsningen han så for å holde DNA borte fra regjeringsmakten, og det mente han man måtte for en hver pris, var å danne en flertallsregjering utgått fra stortingets borgerlige flertall. En slik regjering ville i følge Thommessen kunne føre en krisepolitikk med tilstrekkelig autoritet til at den kunne bli effektiv.¹⁹²

Det andre forholdet som påvirket Frisinnedes videre veivalg var at Fedrelandslaget på sitt landsmøte i slutten av november 1933 vedtok å opptre som parti ved neste stortingsvalg.¹⁹³ Thommessen var positiv til at Fedrelandslaget tok avgjørelsen om gå fra å være en organisasjon over partiene til selv å fremstå som parti.¹⁹⁴ Han konstaterte og at det nå var tre små partier som var nært beslektet i sin politikk, og som ikke hadde noe å vinne på intern konkurranse.¹⁹⁵ På Frisinnedes hovedstyremøtet 8. november 1933 hadde ikke Thommessen tatt noen avgjørelse om hvorvidt han mente Frisinnede burde fortsette som før,

---

¹⁸⁸ I begge tilfeller var det Høyre som var nest største. Mandatforholdet dem i mellom var i 1930: DNA 47, H 41 og i 1933: DNA 69, H 30.

¹⁸⁹ Regjeringen Kolstad/Hundseid følger rett bak på denne listen, med kun 25 stortingsrepresentanter.

¹⁹⁰ TT: 21.10.1933. På 1930-tallet var stortinget samlet hvert år fra januar til slutten av juni.

¹⁹¹ TT: 20.10.1933.

¹⁹² TT: 20.10.1933.

¹⁹³ D. Sjulseth 2008. *Fedrelandslaget i Norsk politikk 1930: en historisk taper?* Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo: 33-34; TT: 29.11.1933, 30.11.1933 01.12.1933.

¹⁹⁴ TT: 29.11.1933.

¹⁹⁵ TT: 30.11.1933.

legge ned eller slutte seg til et annet parti.¹⁹⁶ Grunnen til at han var avventende var at regjeringsspørsmålet først ville bli avklart ved Stortingets åpning i januar 1934. Hvorfor Thommessen mente regjeringsspørsmålet var avgjørende for Frisinnedes vei videre, men også for Fedrelandslaget og Nasjonal Samling, redegjorde han for i forbindelse med Fedrelandslagets partivedtak. Thommessen mente de små partienes krefter måtte settes inn på at landet skulle få en borgerlig samlingsregjering, med et aktivt kriseprogram.¹⁹⁷ Det var for Thommessen en viktigere oppgave enn avklaring av forholdene mellom de tre små partiene. Men Thommessen slo og fast:

”Hvis håpet om den store nasjonale regjering ikke skulde gå i oppfyllelse denne gang heller, vil også partispørsmålene trenge sig frem med full kraft. Da må alt settes inn på å skape en borgerlig politikk, som kan møte kommunismen, ikke bare ved passiv motstand, men ved positive reformer. Da kommer sikkert turen også til det frisinnede folkeparti. Og da må alle de krefter søke å finne hverandre, som nu står spredt i innbyrdes stridende flokker.¹⁹⁸

Stortingssesjonen 1934 viste at avstanden mellom Høyre, Venstre og Bondepartiet var for stor til at det ble etablert noen borgerlig samlingsregjering. Uenigheten var især stor i jordbruksspørsmål. Og Mowinckel avvist en rekonstruksjon av hans regjering på en bredere parlamentarisk basis.¹⁹⁹

Etter som frontaledebatten gled over uten endring i regjeringsspørsmålet tok Frisinnedes hovedstyre partiets videre strategi opp til behandling 22. januar 1934. Henrik P. Thommessen hevder at Rolf Thommessen på møtet fikk full støtte til å gå i forhandlinger om sammenslutning med Fedrelandslaget og Nasjonal Samling slik at de videre kunne gå i forhandlinger om sammenslutning med Bondepartiet.²⁰⁰ Hvorfor fikk Thommessen støtte for dette da, når hovedstyret hadde vært så NS-kritisk under valgkampen? For det første ser det som nevnt over ut til at de mest NS-skeptiske medlemmene hadde gått ut av hovedstyre per 1934. Med bare én representant på Stortinget var partiet i en vanskelig stilling og deres

---

¹⁹⁶ Thommessen 2009: 234.

¹⁹⁷ TT: 30.11.1933, 02.01.1934.

¹⁹⁸ TT: 29.11.1933.

¹⁹⁹ Furre 1991: 137-138.

²⁰⁰ Thommessen 2009: 238. Thommessen viser ikke til noen møteprotokoll for dette møtet. Opplysningen om datoen og hva som skjedde på møtet stammer fra et notat Thommessen skrev 10. august 1934. Dermed er det ikke lett å si noe om hvorfor store deler av hovedstyret, som på høsten 1933 var sterke motstandere av samarbeid med NS, men noen måneder senere gav full støtte til forhandling om sammenslutning med blant annet NS. Norland, 1973: 239. Mener dette møtet ble holdt 31. januar, men heller ikke han oppgir noen kilde.

innflytelse svekket, blokkforhandlingene kan dermed ha fått gjennomslag som en alternativ vei til innflytelse for partiet. Motstanden Thommessen hadde møtt i hovedstyret i valgkampen, var rettet mot å gå i listeforbund med NS om det forhindret listeforbund med andre partiet. I 1934 var NS var en av tre forhandlingspartnere og det kan ha gjort situasjonen mer akseptabel.

I forbindelse med Frisinnede Venstre/Folkepartis 25-årsjubileum 1. mars, avsluttet Thommessen sin lederartikkel med å slå fast at partiet som selvstendig kraft, ikke hadde noen fremtid:

Vi tror at veien nu går til en nasjonal blokk mellem småpartiene og bondepartiet og derefter, når forholdene er modne for det, til et stort nasjonalt enhetsparti. For denne utvikling kan de frisinnede komme til å spille en avgjørende rolle; - deri ligger efter vår mening deres viktigste oppgave idag.²⁰¹

I følge Henrik P. Thommessen ble denne saken igjen tatt opp til behandling på Frisinnedes hovedstyremøtet 14.mars.²⁰² Innledende samtaler med de andre partene var da i gang. Rolf Thommessen meddelte at tiden ennå ikke var inne for sammenslåing, men at forholdene lå til rette for en skrittvis utvikling av samarbeidet. Hovedstyremøtet gav full tilslutning partilederens linje og vedtok videre forhandlinger med Bondepartiet, Nasjonal Samling og Fedrelandslaget.²⁰³ Forhandlinger om en nasjonal blokk, for å få gjennomslag for en ny politikk som med tiden forhåpentligvis skulle manifestere seg i et nasjonalt mellomparti var dermed blitt partiets offisielle linje. Thommessens intensjon med blokkforhandlingene var altså å skape det han anså for å være et politisk sentrumsalternativ.

---

²⁰¹ TT: 01.03.1934.

²⁰² Thommessen 2009: 237.

²⁰³ Thommessen 2009:237.

5 Blokkforhandlingene 1934

Hittil har tanken om en ”nasjonal blokk” blitt behandlet som et forsøk fra Frisinnede Folkeparti om å etablere et politisk alternativ. I sær har jeg belyst hvordan partiformann Thommessen gjennom *Tidens Tegns* spalter, i løpet av de første månedene av 1934, gjorde det klart at samarbeid om en slik blokk var veien partiet måtte gå. På lengre sikt ønsket Thommessen at et slikt fast samarbeid med andre partier, skulle resultere i at partene gikk opp i en ny partidannelse. Denne linjen fikk han oppslutning om i partiets hovedstyret.

Til nå er altså Frisinnedes motivasjon behandlet isolert sett. Men når Thommessen lanserte tilnærming mot andre partier som en strategi, var det også fordi det var en tanke det ble tatt til orde for av de andre aktørene. Dermed er det relevant å belyse Nasjonal Samling, Fedrelandslaget, Bondepartiet og Bondelagets holdning til et eventuelt samarbeid.

Andre del av kapitelet vil bestå av en redegjørelse for forhandlingene som fant sted i 1934. Avslutningsvis vil det bli drøftet hvorfor NS falt ut av forhandlingene i løpet av høsten 1934.

Nasjonal Samlings holdning til samarbeid

I 1930 hadde Quisling, i artikkel ”Politiske tanker ved Fridtjof Nansens død”, tatt til orde for at det burde dannes et nytt nasjonalt samlingsparti.²⁰⁴ Han mente en samling av de eksisterende borgerlige partiene ikke var ønskelig, dels fordi motsetningene mellom dem forhindret at det var mulig, og dels fordi det ville gitt et ensidig klassepreg. Det nye nasjonale partiet måtte, i følge Quisling, ikke mobilisere på grunnlag av klasseinteresser men ”gripe nasjonens forlatte fane”.²⁰⁵ Rundt årsskifte 1932/1933 da det verserte rykter om at Quisling skulle danne et nytt parti, forholdt Quisling seg taus. I følge Hans Fredrik Dahl, fordi han var opptatt med striden med Hundseid og Kullmann-saken.²⁰⁶ Da regjeringen Hundseid falt i månedsskiftet februar/mars 1933 tok derimot Quisling, i finansdebatten i Stortinget 24, til orde for dannelse av ”[.]en nasjonal riksregjering, ubundet av partipolitikk som får fullmakter til å treffe alle nødvendige forhåndsregler for en økonomisk og politisk gjenreisning”.²⁰⁷ En utdypning av hva Quisling mente med kravet og kursen han ville følge videre kom i

---

²⁰⁴ TT: 24.05.1930.

²⁰⁵ *ibid.*

²⁰⁶ Dahl 1991: 245.

²⁰⁷ TT: 25.02.1933.

artikkelen ”Klare linjer” i *Nationen* et par dager senere.²⁰⁸ Thommessen fatte interesse og skrev om Quislings uttalelser:

Herunder har han også i forbigående nevnt at skjønt han ikke med sin uttalelse tok sikte på dannelse av en nasjonal blokk, så er han av den mening at en slik blokkdannelse, med bondepartiet som stamme, er av de spørsmål som fortjener overveielse ved bestemmelsen av de fremgangslinjer som må benyttes for å opnå den politiske forløsning – der som en nødvendig betingelse må gå forut for den økonomiske og sosiale gjenreisning.²⁰⁹

I den forbindelse hadde Thommessen bedt Quisling redegjøre for hvilke retningslinjer han mente burde ligge til grunn for en slik eventuell blokkdannelse. Quislings artikkel ”Retningslinjer”, besto av et tipunkts program som lå tett opp til det han hadde lansert i ”Politiske tanker ved Fridtjof Nansens død”.²¹⁰ Men til forskjell fra i ”Politiske tanker...” nevnte ikke Quisling på daværende tidspunkt noe om dannelsen av et nytt nasjonalt parti. Det er verdt å merke seg at Thommessens fortolkning av Quislings retningslinjer fokuserte på at de kunne ”[...]medvirke til dannelsen av en nasjonal sentrumspolitikk” og at ”Alt ligger i virkeligheten til rette for dannelsen av et stort nasjonalt folkeparti med bondepartiet som den naturlige kjerne”, uten at dette var fremtreden i Quislings tekst.²¹¹ Når Thommessen nevnte dette, hang det nok sammen med at han på samme tid tok initiativ til at Frisinnede skulle forsøke å få etablert et samarbeid med Bondepartiet og at han mente en nyorientering fra Frisinnede kunne dra veksler på bevegelsen Quisling hadde skapt. Et sentralt poeng for Thommessen var at Frisinnedes nyorientering nettopp skulle bidra til å dannelsen av en nasjonal sentrumspolitikk.

En mulig grunn til at Quisling ikke la vekt på dannelse av et nytt parti i sin artikkel, kan være at han etter bonderegjeringens fall, sonderte mulighetene for å få sin ”bevegelse” til å virke innen Bondepartiet, eller som et parallellparti i byene.²¹² Da dette ikke lot seg realisere, gikk veien til selvstendig partidannelse.²¹³

---

²⁰⁸ Dahl 1991: 253.

²⁰⁹ TT: 02.03.1933.

²¹⁰ TT: 02.03.1933 og Dahl, 1991: 254.

²¹¹ TT: 02.03.1933.

²¹² Dahl 1991: 254-258; Ohman Nielsen 1997. *Jord og ord: en studie av forholdet mellom ideologi, politikk, strategi og mobilisering hos den tredje pol i det norske partisystemet. Bondepartiet 1915-1940*. Avhandling for dr.philos.-graden. Universitetet i Bergen: 514-515.

²¹³ Dahl 1991: 260-261; Brevig og de Figueiredo 2002: 34-45; Ohman Nielsen 1997: 514-515.

I oppropet 16.mai 1933 fremstilte ikke Quisling Nasjonal Samling som et ordinert politisk parti, men som en ” [...]aktiv nasjonal og social bevegelse på tvers av partiene”, hvis mål ikke var å splitte, men samarbeide med alle ” [...]nasjonale og sosiale krefter i landet”.²¹⁴ I partiets navn og dets proklamerte mål var i følge Quisling det nye nasjonale samlingspartiet han forespeilet i ”Politiske tanker...” dannet.²¹⁵ Men NS ble langt fra noen samlende kraft frem mot valget. Som mange ganger omtalt var Thommessen positivt til Quislings parti. Thommessen forsvarte NS i *Tidens Tegns* spalter, og satt sin stilling som formann i Frisinnede inn på at partiene skulle inngå listeforbund. I enkelte kretser i Bondepartiet, men i enda større grad i Bondelagsledelsen, og derigjennom i *Nationen*, fikk også NS sympati.²¹⁶ Ut over det ble NS kontant avvist av de andre politiske partiene. Valget gav ikke NS en eneste representant på Stortinget. Det nydannede partiet sto dermed i en vanskelig situasjon på høsten 1933. Dets oppslutning og gjennomslag var langt under hva partiets ledene menn hadde forespeilet seg. Hva skulle partiet gjøre videre?

Hans Olaf Brevig skriver at tanken om en nasjonal blokk var den politiske linjen partiet tok opp i møte med den vanskelige situasjonen, og at J. B. Hjort var den sentrale drivkraften bak blokkforsøket.²¹⁷ Andre forfattere har derimot fremstilt det slik at det var Rolf Thommessen som tok initiativ til de uformelle sonderingene i forkant av det første møtet i forhandlingene.²¹⁸ Det materialet jeg har benyttet gir ikke anledning til å fastslå hvem som tok initiativ. Hovedpoenget er at både Thommessen og Quisling i sin opptreden i pressen, hadde tatt til orde for at sine respektive partier måtte samarbeide med ”beslektede partier”, om enn arten av samarbeid de forespeilet seg var ulik. Da Fedrelandslaget på landsmøtet i slutten av november 1933 fattet vedtak om å stille egne lister ved neste valg, tok som nevnt Thommessen til orde for mulig samling av de tre små partiene, om det ikke ble noen borgerlig samlingsregjering.²¹⁹ Quisling kommenterte Fedrelandslagets partivedtak dagen etter. Han stilte seg strekt kritisk til Fedrelandslagets avgjørelse, og hadde ” [...]liten tro på dette tiltaks hensiktssvarenhet”.²²⁰ Men når Fedrelandslaget først hadde vedtatt å opptre som parti, mente Quisling at det eneste rimelige var at de ” [...]nærliggende nasjonale og samfunnsbevarende krefter”, burde kunne enes om et ”rimelig samarbeid for de felles mål”.²²¹ Quisling avsluttet

---

²¹⁴ TT: 16.05.1933.

²¹⁵ Dahl 1991: 263.

²¹⁶ Ohman Nielsen 1997: 527-528.

²¹⁷ Brevig og de Figueiredo 2002: 63-65.

²¹⁸ Dahl 1991: 295; Thommessen 2009: 236; Norland 1973: 239.

²¹⁹ TT: 29.11.1933.

²²⁰ TT: 30.11.1933.

²²¹ *ibid.*

med å informere om at ”N. S. er derfor for sin del villig til med Frisinnede Folkeparti og Fedrelandslaget å drøfte på fritt grunnlag formen for et slikt samarbeid”.²²²

Quisling var altså åpen for samarbeid, men samtidig understreket han Nasjonal Samlings uavhengighet, og at de arbeidet med å konsolidere og utbygge sin organisasjon.²²³ Denne dobbeltheten lar seg forklare ut fra Hans Fredrik Dahls fremstilling av NS’ strategi etter stortingsvalget.²²⁴ Han vektlegger, i motsetning til Brevig, at NS etter valget i hovedsak arbeidet med å bygge partiet på selvstendig grunnlag. Riktignok falt denne konsolideringsfasen sammen med en motsatt bevegelse: blokkforhandlingene. Men Dahl understreker at forhandlingene fra Quislings side ble prioritert under det å bygge NS.²²⁵ På det innlede møtet i blokkforhandlingene hos Hjort 9.mars, gjorde også NS det klart at de ikke ville oppgi sin selvstendighet og retningslinjer.²²⁶

Fedrelandslagets holdning til samarbeid

At Fedrelandslaget fattet interesse for samarbeid med andre ideologisk beslektede partier var ikke overraskende. Helt fra Fedrelandslagets start hadde borgerlig samarbeid vært en av dets fanesaker. I likhet med NS og Frisinnede befant Fedrelandslaget seg i en vanskelig situasjon i 1934. Fedrelandslagets gjennomslagskraft og virksomhet, kulminerte rundt 1930, og ut over 1930-tallet var dets betydning dalende.²²⁷

Fedrelandslaget sto før partivedtaket på mange måter overfor et dilemma. Siden Fedrelandslaget var en opplysningsorganisasjon og ikke et parti var hovedtyngden av dets medlemsmasse personer med medlemskap i andre partier. Måten de hadde søkt å påvirke den politiske utviklingen på, var å få sine saker gjennom via andre politiske partier. Her lå noe av grunnen til at Fedrelandslaget kunne mobilisere så mange som de gjorde i starten av sin virkeperiode. Men det var en strategi som ikke gav noe særlig gjennomslag for dets politikk. Dannelsen av NS førte dermed til at en rekke av Fedrelandslagets utålmodige og aktivistiske medlemmer gikk over til NS.²²⁸ Mye kan altså tyde på at Thommessen hadde rett i at Fedrelandslaget som politisk organisasjon i det lange løp risikerte å bli overflødig om de ikke

---

²²² Ibid.

²²³ Ibid.

²²⁴ Dahl 1991: 294-295.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Brevig og de Figueiredo 2002: 65.

²²⁷ Sjulseth 2008: 25-27, 115.

²²⁸ Sjulseth 2008: 107.

grep aktivt inn i politikken.²²⁹ Dilemmaet besto altså i at om de fortsatte som før, som en politisk organisasjon ”over” partiene, risikerte de å miste mange aktive medlemmer til NS. Om de på den andre siden vedtok å bli et parti, ville de miste mange medlemmer som også var medlemmer av andre partier.

Selve vedtaket som ble fattet på Fedrelandslagets landsmøtet viste og at de hadde kvaler med å bli et selvstendig parti. Vedtaket gikk ut på at Fedrelandslaget kun skulle stille lister hvor deres program ikke ble godtatt av andre partier.²³⁰ Sjulseth understreker i sin masteroppgave om Fedrelandslaget, at listevedtaket ikke medførte at hele organisasjonen *kun* ble et parti, og at de selv primært anså seg som en nasjonal opplysningsorganisasjon helt frem til avviklingen.²³¹ Like fullt ble Fedrelandslaget av andre oppfattet som et parti etter listevedtaket. Dette medførte en knekk i Fedrelandslagets allerede skrantende forhold til Høyre.²³² I realiteten var dermed Fedrelandslagets eneste mulige allierte i 1934 blokkforhandlingspartene.²³³ Ut over at Fedrelandslaget arbeidet for samling, skriver ikke Sjulseth noe om arten av samarbeid de ønsket ut av blokkforhandlingene i 1934. Men Dahl og Brevig skriver at Fedrelandslaget på møtet 9.mars var innstilt på full fusjon av partene til et nytt parti.²³⁴ Dette er basert på Quislings referat fra møtet. Men et brev Sjulseth refererer til, som Lehmkühl skrev i starten av 1935, viser at Lehmkühl da var positivt til at Fedrelandslaget, Frisinnede og Bondepartiet skulle slutte seg sammen til et stort landsparti under nytt navn, og det er med på å styrke Quislings fremstilling.²³⁵ Det er dermed rimelig å anta at Fedrelandslaget gikk inn i forhandlingene våren 1934 med håp om dannelsen av et nytt stort parti på linje med Frisinnedes og Thommessens mål.

Bondepartiets og Bondelagets holdning til samarbeid

Frisinnede Folkeparti, Fedrelandslaget og Nasjonal Samling var altså alle i starten av 1934 alle var innstilt på å forhandle om en art av samarbeid. Deres posisjon må kunne sies å være ganske likeartet. De var *små* partier, bare Frisinnede var representert på Stortinget, med én mann. De tre partienes programmer var også i stor grad sammenfallende.²³⁶ Denne

---

²²⁹ TT: 29.11.1933.

²³⁰ TT: 30.11.1933; Sjulseth 2008: 35.

²³¹ Sjulseth 2008: 36.

²³² Ibid.

²³³ Norland 1973: 241.

²³⁴ Dahl 1991: 296; Brevig og de Figueiredo 2002: 65.

²³⁵ Sjulseth 2008: 38.

²³⁶ Frisinnede Folkepartis program: TT: 27.10.1933; Fedrelandslagets program: TT: 01.12.1933; Nasjonal Samlings program: TT: 07.03.1934.

beskrivelsen passer ikke like godt med den fjerde deltakeren i forhandlingene: Bondepartiet. Hvilke motiver hadde de for å gå med i blokkforhandlingene?

Noe av grunnlaget kan spores i to artikler av stortingsmann for Bondepartiet Nils Nersten, publisert i *Tidens Tegn* i slutten av februar 1934. I artiklene tok Nersten til orde for samarbeid mellom Bondepartiet og de ” [...]ennu små partier”. Grunnen lå i hans analyse av partiforholdenes utvikling. Nersten mente Høyre og Venstre hadde tilnærmet seg i den grad at de på mange måter gav uttrykk for en og samme politikk og at denne politikken, som Nersten mente var gammelliberalistisk, ikke førte frem i ” [...]den tid vi nu lever”.²³⁷ Høyre og Venstres motvilje mot å tilpasse seg den nye tids krav var det Nersten mente forhindret et fungerende borgerlig samarbeid i stortinget.²³⁸ Derfor mente Nersten at Bondepartiet ” [...]må gå inn for et samarbeide med de ennu ’små’ partier med det beviste mål for øie å skape en centrumsblokk, en nasjonal blokk, bygget på det nuværende samfunds grunn”.²³⁹ Hvem Nersten refererte til som ”de ennu små partier”, varierte dog i de to artiklene. I den første artikkelen, 17. februar nevnte, han Frisinnede, Bygdefolkets krisehjelp, Fedrelandslaget, Nasjonal Samling, Kristelig Folkeparti og Samfundspartiet. I artikkelen 23. februar, den som Nersten kom med oppfordringen til blokkdannelsen i, nevnte han derimot kun Frisinnede, Fedrelandslaget, Bygdefolkets krisehjelp og ”andre partier”. Naturlig nok var Thommessen sterkt positiv til Nerstens innlegg, og kalte det ”et gledelig tidens tegn, at en så fremstående, mann innenfor bondepartiet, som Nils Nersten, tar så sterkt til orde for slikt et samarbeid.”²⁴⁰ Spørsmålet er hvor representativt Nerstens syn var innenfor eget parti.

May-Brith Ohman Nielsens doktorgradsavhandling om Bondepartiets gir en fyldig analyse av Bondepartiets rolle, intensjoner og motiver i blokkforhandlingene. Den kanskje viktigste innsikten Ohman Nielsens avhandling gir mht. blokkforhandlingene er at hun tydeliggjør at ledelsen i Bondelaget og ledelsen i Bondepartiet hadde forskjellige agendaer i tilnærmingen til Frisinnede, Fedrelandslaget og NS.²⁴¹ Og at denne forskjellen bunnet i sterk uenighet mellom de to organisasjonene vedrørende hvilken strategi man skulle følge for å få gjennomslag for en politikk som kunne avhjelpe krisevanskelighetene i distriktene.²⁴² I følge Ohman Nielsen var Bondepartiets linje i stortingssesjonene 1934 klar. De gikk fullt ut inn for

---

²³⁷ TT: 17.02.1934.

²³⁸ TT: 23.02.1934.

²³⁹ *ibid.*

²⁴⁰ *Ibid.*

²⁴¹ Ohman Nielsen 1997: 527-528.

²⁴² Ohman Nielsen 1997: 530-531.

”lønnsomhetslinja”.²⁴³ Krisen hadde rammet befolkningen på landsbygda relativt sett hardere enn befolkningen i byene. En viktig årsak til det var at prisene på jordbruksvarer hadde falt kraftig, mens prisen på industrivarer hadde økt. Bøndenes kjøpekraft hadde dermed blitt kraftig svekket. Lønnsomhetslinja var i korte trekk en rekke tiltak for å bedre prisen på bøndenes varer vis-à-vis industrivarer, for på den måten øke bøndenes kjøpekraft.²⁴⁴

Bondepartiet fikk ikke gehør denne politikken hos Venstre. Samtidig så de at DNA stadig vant terreng i distriktene på typiske Bondeparti-saker²⁴⁵. Appellen om å holde den borgerlige front fikk dermed mindre og mindre si for partiet. I stortingsssesjonene i 1934 gled derfor Bondepartiet inn i et saksmessig samarbeid mot DNA, for å få gjennom krisetiltak for jordbruket. Innenfor stortingsgruppa og hovedstyre var det bred enighet om denne linjen.²⁴⁶

Bondelagsledelsen på sin side, likte ikke denne tilnærmingen mot ”de revolusjonære”. Avisen *Nationen* som var bondebevegelsens hovedorgan var mer et organ for Bondelaget enn for Bondepartiet. Fra *Nationens* side møtte og Bondepartiet sterk kritikk tilnærmingene mot DNA.²⁴⁷ Bondelagsledelsen var mer redde for å sakte akterut på landsbygda i forhold til NS og Krisehjelpen.²⁴⁸ Ohman Nielsen hevder det var ut fra Bondelagets initiativ at Bondepartiet gikk inn i blokkforhandlingene. Fra Bondepartiledelsens side hevder hun motivet for deltakelse primært var å frede seg fra kritikk fra Bondelaget og *Nationen*, men også *Tidens Tegn*, for sitt samarbeid med DNA.²⁴⁹ Dette var viktig for partiet de også møte kritikk fra den resterende borgerlige presse for sitt saksmessige tilnærming mot DNA på Stortinget.

Forhandlingene våren/sommeren 1934

Det første møtet mellom forhandlere fra Frisinnede, Fedrelandslaget, Nasjonal Samling Bondepartiet og Bondelaget fant sted 9.mars. Posisjonene til de ulike aktørene på møtet talte i følge Dahl ” [...]sitt tydelige språk om sprikende interesser”.²⁵⁰ Det gjorde derimot ikke at forhandlingene ble oppgitt. Det punktet det var bredes enighet om på møtet var behovet for en sterk og uavhengig blokkregjering om regjeringskrise, for å forhindre at DNA fikk regjeringsmakten. Dette omtales gjerne som helle poenget med initiativet.²⁵¹ Det var helt klart

---

²⁴³ Ohman Nielsen 1997: 539

²⁴⁴ Ohman Nielsen 1997: 531-538.

²⁴⁵ Ohman Nielsen 1997: 504, 523-525.

²⁴⁶ Ohman Nielsen 1997: 531-533.

²⁴⁷ Ohman Nielsen 1997: 527, 562.

²⁴⁸ Ohman Nielsen 1997: 543.

²⁴⁹ Ohman Nielsen 1997: 528.

²⁵⁰ Dahl 1991: 295.

²⁵¹ Dahl 1991: 297; Ohman Nielsen: 539-540.

en sak hvor NS, Fedrelandslaget, Bondelaget og Frisinnede hadde sammenfallende holdninger. Likevel vil jeg hevde at det for Thommessen og Frisinnedes del ikke var selve *poenget* med blokkforhandlingene. Thommessens mål var dannelsen av nytt stort nasjonalt parti, men han var på ingen måte fremmed for tanken på en slik uavhengig regjering.

I følge Ohman Nielsen var derimot Bondepartiets representanter på møtet 9.mars skeptisk til en tanken om en nasjonal riksregjering over og utenfor partiene.²⁵² Og hun hevder videre at forhandlingene fra Bondepartiets side kun gikk ut på eventuelt valgsamarbeid mellom partiene ved neste stortingsvalg.²⁵³ Heller ikke dette var ikke helt ukontroversielt innad i Bondepartiets arbeidsutvalg.²⁵⁴ Men Hundseid mente det ville være uklokt å avvise ”den hånd som her var utstrakt.”²⁵⁵ Utfallet ble at Bondepartiet sa seg villig til videre forhandlinger forutsatt at det var uforpliktende drøftelser av muligheten for et fremtidig samarbeid, at hovedstyret måtte inn i bilde om samarbeidsvedtak skulle fattes, og at forhandlingene skulle være konfidensielle.²⁵⁶

I juni 1934 gikk det nok en gang mot regjeringskrise. Bondepartiet var ikke fornøyd med Venstres proposisjon for å bedre lønnsomheten i jordbruket, og Hundseid anmeldte interpellasjon til statsminister Mowinckel.²⁵⁷ Venstreregjeringens avgang syntes nærmere enn noen gang. Faren for regjeringskrise gav nytt momentum til blokkforhandlingene. Mellom 12 og 18 juni ble det avholdt en rekke møter. 16. Juni ble det oppnådd enighet om et uttalelse til Høyres, Venstres og Bondepartiets stortingsgrupper som skulle offentliggjøres ved en eventuell regjeringskrise. Uttalelsen gikk ut på at Høyre og Venstre hadde plikt til å støtte opp om en nasjonal riksregjering med Bondepartiet som kjerne og med støtte fra ”de retninger som står bondereisningen nær”, fremfor å gi regjeringsansvaret til DNA ”hvis program og partiledelse fremdeles har en revolusjonær karakter med tydelige marxistiske innslag”.²⁵⁸ I følge Ohman Nielsen var dette en avtale mellom Bondelaget, Frisinnede, NS og

---

²⁵² Ohman Nielsen 1997: 540.

²⁵³ Ohman Nielsen 1997: 546.

²⁵⁴ Ibid.

²⁵⁵ Sjulseth 2008: 26.

²⁵⁶ Dahl 1991: 297; Ohman Nielsen 1997: 546.

²⁵⁷ Interpellasjonen ble anmeldt siden Bondepartiet følte Venstres proposisjon ikke innfridde løfte om krisetiltak. Bondepartiet hadde blitt forespeilet ved forhandlinger mellom de borgerlige partiene i mars. Interpellasjonene var dermed en trussel til Mowinckel, om at Bondepartiet ville felle regjeringen om de ikke fikk mer gjennomslag for sin lønnsomhetslinje. se Ohman Nielsen 1997: 550-553.

²⁵⁸ Opplysningene om at disse møtene, og selve uttalelsen vedtatt 16.juni. Se Norland 1973: 246-248. Dahl 1991: 297, og Brevig og de Figueiredo 2002: 69. nevner og til disse møtene og avtalen, men oppgir ikke noen kilde. Dermed er det rimelig å anta at de har opplysningene fra Norland. Ohman Nielsen never også møtene og uttalelsen og referer til Norland, men hun har en annen fortolkning av aktørenes intensjoner: Ohman Nielsen 1997: 554 og note 203.

Fedrelandslaget.²⁵⁹ Hun mener det Bondelaget her forsøkte å benytte Bondepartiet som stråmenn for sitt mål en regjering ”utenfor og over partiene”.

Samtidig som forhandlingene om oppropet fant sted, startet Thommessen i *Tidens Tegn* å agitere for en slik ”nasjonal riksregjering” med Bondepartiet som kjerne og ”med tilsig fra de retninger og de menn, som står partiet nært”.²⁶⁰ Det er rimelig å anta at dette var et forsøk på å skape en oppslutning om tanken i opinionene, om regjeringsskrisen skulle oppstå.²⁶¹ 15. juni skrev og Fedrelandslagets leder Lehmkuhl om samme sak i *Tidens Tegn*.²⁶² Han ville helst ha samlingsregjering, men Venstre vil ikke, ”og da er en nasjonal kriseregjering med bondepartiet som kjerne og med enkelte menn utenfra, det ensete som svarer til situasjonen”. Slik Lehmkuhl så det var det ikke noe som tilsa at DNA skulle danne regjering så lenge det var borgerlig flertall på Stortinget. Om det skulle bli en regjeringsskise ville det bli på grunnlag av landbruksspørsmål. Dermed mente Lehmkuhl Bondepartiet burde danne regjering. I tillegg hadde de i følge Lehmkuhl, en landbrukspolitikk med bredere tilslutning for enn Venstres. En lignende agitasjon tok også til i Fedrelandslagets eget organ ABC.²⁶³ 23.juni offentliggjorde *Tidens Tegn* den ”kraftige resolusjonen” Bondelaget hadde vedtatt på sitt store stevne på Gjøvik dagen før. Resolusjonen krevde en nasjonal riksregjering, med samlet slagkraft tvers igjennom og over partiene i Stortinget.

Som nevnt over var Thommessens mål for blokkforhandlingene dannelsen av nytt parti. Men tanken om regjering med utenomparlamentariske innsalg var han langt fra fremmed for. I 1926, etter at Mowinckels første regjering hadde blitt felt, startet *Tidens Tegn* en mislykket aksjon for å få Fridtjof Nansen som statsminister for en regjering uavhengig av partiene og med finansiell gjenreisning som eneste program.²⁶⁴ Rolf Thommessen var av den oppfatning at i parlamentariske krisesituasjoner så burde partiene se bort fra sine egeninteresser, og gi tilslutning til en sterk regjering som uavhengig av partipolitikken kunne enes om et felles program. Thommessen hadde altså ingen kvaler med en sterk regjering med utenomparlamentariske innslag, som særlig hadde vært Bondelagets og NS mål i blokkforhandlingene.²⁶⁵

Mot slutten av juni ble de borgerlige partiene omsider enige om et forlik. Hundseid

---

²⁵⁹ Ohman Nielsen 1997: 554.

²⁶⁰ TT: 13.06.1934. Ledere som følger i samme ordelag: 14.06.1934, 15.06.1934, 23.06.1934.

²⁶¹ Norland 1973: 248.

²⁶² TT: 15.06.1934.

²⁶³ Sjulseth 2008: 36.

²⁶⁴ Thommessen 2009: 168.

²⁶⁵ Ohman Nielsen 1997: 540.

trakk sin interpellasjon og regjeringsskrisen gled over.²⁶⁶ Dermed ble det ikke oppropet offentliggjort. Thommessen var derimot ikke svekket i sin iver etter å fortsette forhandlingene, og han tok initiativ til et nytt møte 28.juni. For Thommessen var det langsiktige målet om et nytt parti og gjennomslag for en ny politikk det sentrale. At det var det sentrale målet for Thommessen viste han i *Tidens Tegns* spalter. I Thommessens argumentasjon for en nasjonal riksregjering 13.juni forsvarte han Hundseids interpellasjon. Slik han så det var Bondepartiets aksjon ikke et utslag av klasseinteresser, men et utslag av en ny politikk som utviklet seg ” [...]bort fra den ortodokse økonomiske liberalisme”.²⁶⁷ Thommessen mente Bondepartiet ikke alene sto alene om denne utviklingen og mente dette gav grunnlag for en samling av Bondepartiet, NS, Frisinnede og Fedrelandslaget til et nytt nasjonalt parti.

Etter at regjeringsskrisen var over tok Thommessen igjen til orde for dannelsen av et nytt parti.²⁶⁸ Thommessen hevdet at det gikk mot en avklaring av partiforholdene. Slik han så det var ikke partigrensene lenger representative for skillelinjene i norsk politikk. Grunnen til det fant han i at Venstre og Høyre hadde fått en likere og likere innstilling i krisepolitikken, og at denne avvek fra Bondepartiets aktive politikk. Videre skrev Thommessen:

Den politikk, som Bondelaget og Bondepartiet i dag representerer, har nære slektninger i andre politiske strømninger. Frisinnede folkeparti, Nasjonal samling og Fedrelandslaget forfekter, hver på sin måte og i forskjellig grad, oppfatninger som står Bondepartiets nær. I dag marsjerer alle disse kolonner spredt.[...] Det er mer enn nogensinde nødvendig å skjelne mellom vesentlig og uvesentlig; - de, som i hovedsaken hører sammen, må finne hverandre på en felles front. Å fullbyrde denne samling er etter vår mening den største partipolitiske oppgave, som forestår i norsk politikk idag. Den dag, disse strømninger flyter sammen, vil der opstå en bred flod, som vil flyte over hele Norges land. Her kan der dannes et parti, som er i pakt med tiden og som kan ta ledelsen i norsk politikk. Og nu er besøkelsens tid.²⁶⁹

Dette skrev Thommessen 27.juni 1933, dagen før partene skulle møtes. Det var en tydelig oppfordring fra Thommessen om at partene måtte inn i et fastere samarbeid

I følge Brevig fremmet Thommessen på møtet 28. juni et forslag om bindene

---

²⁶⁶ Ohman Nielsen 1997: 551.

²⁶⁷ TT: 13.06.1934.

²⁶⁸ TT: 27.06.1934.

²⁶⁹ *ibid.*

samarbeid mellom Frisinnede, Fedrelandslaget, Bondepartiet og NS, med tanke på fremtidig sammenslåing.²⁷⁰ Men de andre partene var ikke enige med Thommessen om at daværende tidspunkt var ”besøkelsens tid”. Derimot ble det enighet om en uttalelse hvor det het at: ”De oppnevnte forhandlere [...] har funnet det ønskelig og naturlig, at det der etableres et fast samarbeid mellom de fire partiene. Forhandlingsutvalget trer sammen snarest mulig for å søke utformet en prinsipiell uttalelse, som kan danne grunnlag for partienes samarbeid”.²⁷¹ Det partiene ble enige om var altså kun en intensjonsavtale om å forhandle om et grunnlag for videre samarbeid.

Etter dette møtet ser det ikke ut til at det var noe mer forhandlinger mellom de fire partiene høsten 1934. Likevel er det ikke riktig, slik Brevik hevder, at blokkforhandlingene definitivt var over på høsten 1934.²⁷² For forhandlinger mellom Frisinnede, Fedrelandslaget og Bondepartiet fortsatte i 1935.²⁷³ Dermed var det som skjedde høsten 1934 at NS definitivt falt ut av forhandlingene.

Ulike forfattere har gitt ulike forklaringer på hvorfor.²⁷⁴ Både Dahl og Ohman Nielsen forklarer NS’ bortfall med at den ideologiske avstanden mellom Bondepartiet og NS hadde blitt for stor.²⁷⁵ NS insisterte i tillegg på sin selvstendighet, og ville ikke bli sett på som borgerlig parti.²⁷⁶ Ohman Nielsen hevder og at Bondepartiet ville ha garantier fra NS vedrørende deres stilling til folkestyret. Det fikk ikke Bondepartiet og på høsten mente de at de dermed ikke kunne fortsette forhandlingene. Ohman Nielsen hevder også at Bondepartiet fikk med seg Frisinnede og Fedrelandslaget i sitt syn.

Ohman Nielsens forklaring stemmer godt overens med Thommessens redegjørelse for blokkforhandlingene på Frisinnedes landsmøte i 1935.

Det kom under forhandlingene til uttrykk en engstelse i Bondepartiet for Nasjonal Samlings stilling til forfatningsspørsmålet, men der blev til slutt vedtatt en foreløbig overenskomst - betinget av at enighet blev opnådd om en felles prinsipiell uttalelse.

I et senere møte fremla formannen forslag til en slik uttalelse. Bondepartiet provoserte N.S. meget sterkt og krevet en klar uttalelse i forfatningsspørsmålet, men enighet

---

²⁷⁰ Brevig og de Figueiredo 2002: 71.

²⁷¹ Brevig og de Figueiredo 2002: 71. Undertegnende var for Bondepartiet: Moseid, Trædal, Sundby og Sandbarg. Frisinnede Folkeparti: Thommessen og Ræder. Fedrelandslaget Lehmkuhl og Halle. NS: Quisling, Prytz og Hustad.

²⁷² Brevig og de Figueiredo 2002: 73.

²⁷³ FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1935*; Ohman Nielsen 574-575, 601-603.

²⁷⁴ Oversikt over hos Dahl 1991: 297 og 510.

²⁷⁵ Dahl 1991: 298, Ohman Nielsen 546-548.

²⁷⁶ Ibid.

oppnåddes ikke, så forhandlingene måtte betraktes som i realiteten brutt. Formannen fikk dog bemyndigelse til å sammenkalle forhandlerne, hvis forholdene skulle gi anledning til det. Etter møtet erklærte imidlertid Bondepartiet at de ikke ville delta i blokken, hvis N.S. skulle delta. Der ble da valget mellom ingen blokk, eller en trekantet.²⁷⁷

Rolf Thommessens redegjørelse er ikke uproblematisk å bruk som kilde til forhandlingene. Den er gitt et snaut år etter begivenhetene, og i med at den er gitt med den tydelige intensjon om å få landsmøtet til å vedta en avtale om samarbeid med Fedrelandslaget og Bondepartiet, kan det selvfølgelig ha farget Thommessens fremstilling av begivenhetene i 1934. Men siden Thommessens redegjørelse sammenfaller med Ohman Nielsens fremstilling, som er basert på samtidig kildematerialet fra Bondepartiets arbeidsutvalg, virker Thommessens fremstilling plausibel.

Thommessens intensjon gjennom blokkforhandlingene i 1934 var at forhandlingene skulle manifestere seg i et politisk alternativ: en partipolitisk nydannelse, utgått fra Frisinnede, NS, Fedrelandslaget og Bondepartiet. Når dette ikke lyktes i 1934 var det for de den prinsipielle politiske avstanden mellom Bondepartiet og NS var for stor.

---

²⁷⁷ FrV NB: *protokoll for landsmøtet 1935*.

6 Kommunevalget i Oslo 1934

Selv om det ikke ble etablert noen nasjonal blokk mellom Frisinnede, Bondepartiet, NS og Fedrelandslaget i 1934, viste det seg at det var langt bedre grobunn for samarbeid på lokalt plan i Oslo, Aker og Bærum. 12. september meldte *Tidens Tegn* fra sin førsteside at ”Frisinnede folkeparti, Nasjonal samling og Bondepartiet går sammen ved kommunevalget i Oslo. Og oppstiller ’Den nasjonale fellesliste’ med felles valgprogram. En begivenhet som kan få betydning for kommunevalget og for vår politiske utvikling”. I Aker og Bærum ble det og oppstilt Nasjonal fellesliste, men der var det bare med representanter fra Frisinnede og NS.²⁷⁸ Fedrelandslaget var ikke med, da de ikke engasjerte seg direkte i lokalpolitikken. I det følgende vil fokuset ligge på kommunevalget i Oslo, hovedsakelig fordi alle tre partier deltok på listen der. Kildegrunnlaget er også bedre, i og med at det var valget i Oslo som ble tettest fulgt i *Tidens Tegn*, og siden den offisielle valgstatistikken for kommunevalgene i byene gir bedre grunnlag for sammenligning med tidligere valg.

At de tre partiene ble enige om å stille felles liste og program i Oslo, er interessant siden det dreide seg om et helt konkret og offentlig forhandlingsresultat. Tilnærmingene som hadde funnet sted under forhandlingene om blokksamarbeid på sommeren 1934, hadde bare resultert i en konfidensiell intensjonsavtale om å forhandle om et grunnlag for videre samarbeid. Avtalen ble ikke fulgt opp, og forhandlingene mellom de fire strandet en gang på høsten 1934. Spørsmålet blir da hvordan Bondepartiet, NS og Frisinnede kunne gå sammen om en nasjonal fellesliste i Oslo når den prinsipielle og politiske avstanden mellom Bondepartiet og NS hadde vært så stor at NS falt ut av blokkforhandlingene.

Et lokalt samarbeid

Når det lyktes å etablert et samarbeid mellom Frisinnede, NS og Bondepartiet i Oslo, han det sammen med at det var enklere å oppnå enighet om et felles program for kommunepolitikk enn for rikspolitikk. I og med at det var et lokalvalg, var samarbeidet formelt sett inngått av lokallag av partiene. Selv om det uvisst av hvilken grunn ikke var spesifisert for NS’ del. For i programmet til den nasjonale felleslisten het det at den var ”[...]opstillet av Nasjonal samling (NS), Oslo Frisinnede Folkeparti og Bondepartiet i Oslo”.²⁷⁹ Som nevnt over var NS’ holdning til ”forfatningsspørsmålet” en sentral faktor for deres bortfall fra

---

²⁷⁸ TT, 12.09.1934.

²⁷⁹ TT, 12.09.1934.

blokkforhandlingene. Slike temaer var naturlig nok ikke relevante ved et kommunevalg. Programmet for den nasjonale felleslisten var da heller ikke utpreget radikalt. Den eneste programposten som kunne sies å være særlig farget av NS' program, var posten om å ” [...]gjennomføre streng økonomi og forenkling i den kommunale administrasjon, med sterk økning av fagkyndiges innflytelse og av den enkelte tjenestemanns ansvar og myndighet”.²⁸⁰ Ut over det besto programmet av konvensjonelle lokalpolitiske saker som bedring av boforhold og samferdsel, samt letting av forsorgsutgiftene ved å utvikle byens næringsliv.

I tillegg til at det rent saksmessig var enklere å komme til enighet om et avgrenset og lokalt samarbeid, betød det og at forhandlerne ikke var de samme som i blokkforhandlingene. *Tidens Tegn* opplyste at enigheten om å etablere den nasjonale felleslisten hadde kommet frem ved forhandlinger mellom følgende representanter.²⁸¹ For Frisinnede Folkeparti hadde formann Rolf Thommessen, bystyrerepresentant for Frisinnede Aslak Bøe, formann i Oslo Frisinnede Alf Osvold samt kaptein Thorgeir Killingland deltatt i forhandlingene. For NS hadde Quisling og kontorsjef Møllhausen vært med. For Bondepartiet i Oslo advokatene Albert Balchen og C. Blom. Thommessen og Quisling hadde deltatt blokkforhandlingene på sommeren. Men det er ikke noe i materiale jeg har benyttet, eller i litteraturen forøvrig, som skulle tilsi at det var uenigheter mellom de to som hadde ført til problemer i blokkforhandlingene.

For Frisinnede og NS hadde altså de respektive partilederne deltatt. For Bondepartiet derimot, hadde ikke partiledelsen vært direkte involvert. Noe *Tidens Tegn* også understreket ved at de skrev: ”Det har i noen tid vært ført forhandlinger mellom Frisinnede folkeparti, Nasjonal samling og Bondepartiet i Oslo”.²⁸² Altså var det kun for Bondepartiets del spesifisert at det utelukkende var Oslopartiet som hadde forhandlet. At Bondepartiet i Oslo forhandlet autonomt fra Bondepartiledelsen, kan helt klart ha vært en årsak til at Bondepartiet og NS oppnådde enighet der.

Oslo, eller byene i det helle tatt, var naturlig nok ikke områder Bondepartiet tradisjonelt vektla. Og flertallet i Bondepartiet var i følge Ohman Nielsen skeptiske til at partiets skulle opptre i byene.²⁸³ I tillegg til å være med på den nasjonale felleslisten ved kommunevalget i 1934, stilte Bondepartiet før krigen kun liste i Oslo ved stortingsvalgene i 1930 (1158 stemmer) og 1933 (1193 stemmer). Oppslutningen i Oslo var altså mager, med

---

²⁸⁰ TT, 12.09.1934.

²⁸¹ TT, 12.09.1934.

²⁸² TT, 12.09.1934.

²⁸³ Ohman Nielsen 1997: 504-505.

om lag 0,8% og av stemmene ved begge stortingsvalg (men det var mer enn NKP fikk). Med tanke på at det krevdes om lag 1660 stemmer for å få valgt en representant til kommunestyret, kan det tenkes at Bondepartiet i Oslos motiv for deltagelse på felleslisten dels var valgstrategisk.²⁸⁴ De hadde alene ikke hatt stor nok oppslutning i Oslo til å få valgt inn noen representant. Like fullt sto Balchen som tredjemann på listen.²⁸⁵ NS, som av de tre hadde hatt desidert størst oppslutning i 1933 med 5400 stemmer, hadde førstemann på listen med Bjarne Lie. Andreman var Frisinnedes Aslak Bøe, ettersom Frisinnede i 1933 hadde vært nest størst av partiene med 2500 stemmer. Gitt tidligere oppslutning gav altså felleslisten en langt større teoretisk sjans for å få valgt inne en representant for Bondepartiet enn om de stilte alene.

Ohman Nielsen hevder at hovedtyngden av Bondepartiets stortingsgruppe, partiledelse og hovedstyre var negativt innstilt overfor NS, men at det innad i bondebevegelsen var mange som var sympatisk innstilt.²⁸⁶ De ledende i Bondepartiet i Oslo, Aardahl og Balchen, plasserer hun i sistnevnte gruppe.²⁸⁷ At en slik innstilling var mer fremtredende i kretsen rundt Bondepartiet i Oslo, kan altså forklare hvorfor man gikk inn for samarbeid med NS der. Hvor avgjørende denne faktoren var, er vanskelig å fastslå eksakt. Som motargument kan det trekkes frem at Bondepartiet i Oslo ved stortingsvalget i 1933 hadde listeforbund med Høyre og ikke NS. Men jeg vil like fullt hevde at de overfor nevnte faktorene til sammen langt på vei forklarer hvorfor Bondepartiet i Oslo samarbeidet med NS, samtidig som avstanden mellom Bondepartiet og NS i blokkforhandlingene hadde vært så stor at NS falt ut.²⁸⁸

Med tanke på at Nasjonal Samling kompromissløshet overfor egne retningslinjer i blokkforhandlingene, og sin gradvise distansering fra borgerlig politikk i løpet av 1934, var det heller ikke åpenbart at de ble med på felleslisten med Bondepartiet og Frisinnede. Ved stortingsvalget høsten før hadde NS i Oslo hatt om lag 1700 flere stemmer enn de to andre til sammen. Dermed gav heller ikke felleslisten noen åpenbar fordel med tanke på å få flest

---

²⁸⁴ Avgitte stemmer i Oslo ved kommunevalget i 1934: 139 416/84 rep. = 1659,7 stemmer per rep.

²⁸⁵ TT: 12.09.1934.

²⁸⁶ Ohman Nielsen 1997: 527-528.

²⁸⁷ Ohman Nielsen 1997: 504

²⁸⁸ I forhold til Ohman Niensens (1997) omtale av Bondepartiets liste i Oslo ved stortingsvalget i 1930 er det nødvendig å komme med en digresjon bestående av to rettelser. For de første hevder Ohman Nielsen ved flere anledninger at Quisling sto på liste for Bondepartiet i Oslo ved dette stortingsvalget (side 456, 504, 514). Det stemmer ikke. Quisling står ikke oppført på Bondepartiets liste i Oslo i den offisielle valgstatistikken (SSB: *Stortingsvalget 1930*). *Tidens Tegn* nevner heller ikke noe om at Quisling stilte til valg i 1930. Med tanke på den dekningen Quisling fikk i *Tidens Tegn* høsten 1930, med sin artikkelserie "Russland og vi", virker det usannsynlig at avisen ikke omtalte det om han hadde stilte til valg. For det andre hevder Ohman Nielsen at listen i Oslo i 1930 var en fellesliste av Bondepartiet, Høyre og Frisinnede. Det stemmer heller ikke, derimot hadde de tre partiene listeforbund (SSB: *Stortingsvalget 1930*; TT:18.10.1930). Selv om Ohman Niensens omtale av Bondepartiets opptreden i Oslo på disse to punktene ikke stemmer, mener jeg det ikke svekker den godt kildebelagte fremstillingen av kretsen rundt Bondepartiet i Oslos holdninger overfor NS (side 504,514-515), hvilket er det sentrale for å forklare deltagelsen på den nasjonale felleslisten.

mulig NS representanter inn i kommunestyret. Med andre ord motsatt av hva tilfellet var for Bondepartiet. I følge Hans Fredrik Dahl var Quislings begrunnelse for samarbeidet i Oslo, Aker og Bærum at listene var nasjonale og ikke borgerlige.²⁸⁹ Dermed gikk ikke NS på akkord med sine ideer ved å delta. Ut over de nasjonale fellestestene, og en fellestest med Bondepartiet i Gran i Oppland, stilte NS utelukkende rene lister ved kommunevalget i 1934.²⁹⁰

For Frisinnedes del hadde de mest NS-skeptiske forlatt partiet etter listeforbundsstriden. Som nevnt hadde Thorvald Zeiner-Henriksen, daværende leder for Oslo Frisinnede Folkeparti, trukket seg fra sin stilling grunnet det ensidige listeforbundet med NS i Oslo ved stortingsvalget i 1933. Det samme gjorde tidligere leder for Frisinnede i Oslo, Paul Frank. Bystyrerepresentant Aslak Bø fungerte som leder til Alf Osvold ble valgt til stillingen etter valget.²⁹¹ Selv Zeiner-Henriksen og Frank trakk seg som følge av listeforbundet med NS, ser det ikke ut til at samarbeidsskepsisen var like stor blant de resterende partimedlemmene. Listeforbundet med NS i Oslo ble vedtatt med 22 mot 8 stemmer, i Akershus med 51 mot 5.²⁹² Det er dermed rimelig å anta at det for Frisinnede i Oslo, Aker og Bærum var lite kontroversielt å slutte seg til de nasjonale fellestestene. Partiformann Thommessen deltok i forhandlingene om den nasjonale fellestesten, og gitt hans kompromissløshet i insisteringen på listeforbund med NS året før, er det lite trolig at eventuell interne misnøye med prosjektet ville ført frem. Thommessen mente jo partiet ikke kunne fortsette som selvstendig parti, og med stor interesse agiterte han for den nasjonale fellestesten i *Tidens Tegn*. Derigjennom gir Thommessens lederartikler i valgkampen et grundig innsyn i den betydningen han tiller fellestesten.

Rolf Thommessen om den nasjonale fellestestens betydning

For Rolf Thommessen var den nasjonale fellestesten og det samarbeidet den representerte viktig både lokalt, nasjonalt, valgtaktisk og ideologisk.

For det første mente Thommessen fellestesten var et viktig middel for å hindre at DNA vant flertallet i Oslo. Ved stortingsvalget høsten før hadde DNA vunnet 4 av 7 mandater i Oslo, men de hadde ikke fått over halvparten av stemmene.²⁹³ Thommessen mente det ikke

---

²⁸⁹ Dahl: 1991: 298.

²⁹⁰ SSB: *Kommunevalgene og ordførervalgene 1934*. Dahl 1991: 298.

²⁹¹ TT: 22.11.1933.

²⁹² TT: 27.09.1933.

²⁹³ DNA fikk 73 601 av de 149 811 avgitte stemmene.

var noe som tilsa at DNA i Oslo skulle gå tilbake fra stortingsvalget, håpet lå i å stoppe dets fremgang og derigjennom forhindre rødt flertall i kommunestyret. I følge Thommessen var det noe Høyre ikke maktet alene, da det ville forutsatt at Høyre fikk 13 000 flere stemmer enn året før.²⁹⁴ Derfor mente Thommessen fellelisten var så viktig:

Vi tror ikke, at byens eller landets redning ligger i en ensidig høireliste – av den enkle grunn, at her finnes tusener av velgere i Oslo, som verken sogner til Høire eller til Arbeiderpartiet. Men vi tror samtidig, at tiden er så alvorlige, at de vilde være uansvarlig å fremme alt, som kan kalles et politisk sektvesen. De, som i hovedsaken er enige, må søke å finne hverandre. Det er, hvad Frisinnede, Nasjonal Samling og Bondepartiet har gjort – og ære være dem for det.²⁹⁵

Thommessens begrunnelse av fellelisten hadde altså et valgtaktisk aspekt. Det gjald å mobilisere så mange ikke-sosialistiske velgere som mulig. På den andre siden var det en fare om de ikke-sosialistiske stemmene ble spredt på mange små partier med marginal oppslutning. Da kunne stemmer bli ”kastet bort” ved å ikke resultere i mandat. Denne faren ble betraktelig redusert ved at man stilte på felleliste. Dermed mente Thommessen fellelisten også tok vekk grunnlaget for ”splittelse-agitasjonen” Høyre hadde brukt mot Frisinnede og NS ved stortingsvalget.²⁹⁶

Å bidra til å forhindre-DNA flertall i Oslo mente Thommessen var viktig, ikke bare kommunepolitisk men og rikspolitisk.²⁹⁷ Bakgrunnen for denne koblingen utypet Thommessen i en stor artikkel, ”Kommunevalgene og den alminnelige politikk”, i *Tidens Tegn* valgdagen, 15. oktober. Thommessen var av den oppfatning at kommunevalget i 1934 sto i en særstilling i forhold til tidligere kommunevalg:

Det gjelder ikke spørsmålet om skatteprosenten og de andre, forholdsvis underordnede spørsmål, som i almindelighet optar interessen ved et kommunevalg – det gjelder spørsmålet om samfundsmakten. Den første stasjon på veien blir erobringen av landets hovedstad og av de flest mulige kommuner forresten. Den neste stasjon blir det høist alvorlige oppgjør, som kan komme i forbindelse med den store tariffrevisjon til våren. Og det kan ikke være den fjerneste tvil om, at arbeiderpartiets ledere vil benytte sine eventuelle erobringer i kommunene til å gjøre dette oppgjør så effektivt og så omfattende

---

²⁹⁴ TT: 04.10.1934.

²⁹⁵ TT: 12.09.1934.

²⁹⁶ TT: 14.09.1934.

²⁹⁷ TT: 12.09.1934.

som mulig

Jeg sa at oppjøret vilde bli alvorlig [...] der gjelder det, at vi ikke står overfor et tariffoppgjør i almindelig forstand; – der er gått politikk i saken, *storpolitikk*. Alt tyder på, at oppjøret kan bli innledningen til den store maktkamp mellom fagorganisasjonen og samfundet – den kamp som til sist vil avgjøre om det er Norges Storting eller Folkets hus, som skal styre vårt land. Og jeg vil føie til – den kamp, som vi er nødt til å ta.²⁹⁸

For å lykkes i denne kampen mente Thommessens det var det avgjørende at kommunevalget viste et klart tilbakeslag for DNA. Det var altså den *ene* måten Thommessen mente den nasjonale fellelisten ville få ”[...]betydning for den politiske utvikling i vårt land”,²⁹⁹ men det var ikke den *eneste*.

Den andre måten Thommessen mente den nasjonale fellelisten ville få betydning for den politiske utviklingen, var ved at han så den som et begynnende gjennomslag for det han omtalte som ny politikk. Denne argumentasjonen for behovet for en ny politikk, var i hovedtrekk lik som da Thommessen for fullt engasjerte seg i Frisinnedes nyorientering, og da han tok initiativ til partiets deltagelse i blokkforhandlingene. Som da var argumentasjonen fortsatt i hovedsak fremtidsrettet. ”Den er i sin vorden i dag, – den må *skapes*. Og den nasjonale fellelisten er dens første utslag i norsk politikk”, skrev Thommessen.³⁰⁰ Denne politikken mente Thommessen var ”ny” siden den ikke tok part i den ”gamle” motsetningen mellom kommunisme og kapitalisme. ”Det som nu arbeider seg fram”, mente Thommessen, ”er en sosial fellesfølelse, som står like langt fra læren om klassekampen som fra den hensynsløse kapitalistiske opfatning av næringsliv og samfund”.³⁰¹ Og dette mente Thommessen partiene på fellelisten hadde til felles: ”Ikke bare i Nasjonal Samling og i Frisinnede Folkeparti har disse tanker brutt igjennom med stor kraft, – også Bondepartiet er på viktige økonomiske områder blitt talsmann og veibryter for en ny politikk.”³⁰²

Igjen understreket Thommessen sitt håp om at denne politikken skulle danne grunnlaget for et nytt parti. Derfor var fellelisten for ham også langt mer en ren valgtaktikk, den var ”et ledd i et målbevisst arbeid for å komme vekk fra all unødvendig kløving og frem til en samling av alle de krefter i vårt folk, som hører sammen i kampen for et nytt og bedre Norge. Når denne samling er nådd, da står vi foran en partidannelse, som kan bli sterk nok til

---

²⁹⁸ TT: 15.10.1934

²⁹⁹ TT: 12.09.1934.

³⁰⁰ TT: 15.10.1934.

³⁰¹ TT: 12.09.1934.

³⁰² TT: 12.09.1934.

å ta ledelsen i vårt land.”³⁰³

Valgresultatet for fellelisten i Oslo

Da stemmene var talt opp, viste det seg at Thommessen, Frisinnede og *Tidens Tegn* nok en gang hadde gått inn for en et politisk prosjekt velgerne avviste. For utvilsomt var den nasjonale fellelisten en fiasko og da ikke bare med tanke på at fellelistens hovedmål mislyktes, å forhindre DNA-flertall i hovedstaden. DNA fikk 51% av stemmene, og 43 av 84 representantene i bystyret. Rent oppslutningsmessig var også fellelisten en fiasko. Ved stortingsvalget i 1933 hadde NS, Frisinnede og Bondepartiet til sammen fått 9152 stemmer. Ved kommunevalget i 1934 fikk fellelisten av de tre kun 5305, mindre en hva NS alene samlet året før. Siden det var færre stemmeberettigete ved kommunevalget,³⁰⁴ gir den prosentvis oppslutning et mer presist bilde. I 1933 fikk de tre partiene 6,1% av stemmene i Oslo, fellelisten i 1934 fikk 3,8%. Altså kun marginalt over NS' oppslutning på 3,6% året før. Dette gav fellelisten tre bystyrerepresentanter.

I og med at det var en felleliste, er det ikke mulig å si noe eksakt om det innbyrdes styrkeforholdet mellom partiene på listen. Men gitt at NS året før hadde vært desidert størst, er det rimelig å anta at flesteparten av de som stemte på fellelisten, var NS-velgere. Det var også NS som hadde vært mest aktive i valgkampen, og ikke minst før valgkampen. Like fullt fikk Frisinnede to av bystyrerepresentantene, Aslak Bøe og kaptein Killingland, mens NS fikk en, Bjarne Lie.³⁰⁵ Når Killingland, som var nummer seks på fellelisten, og ikke nummer tre på listen, Bondepartiets Balchen, ble valgt, tyder det på at Frisinnedes velgere hadde vært mest aktive med å kumulere sitt partis representanter. I *Tidens Tegns* rapportering fra stemmetellingen, oppgis det at den nasjonale fellelisten bare hadde fått 161 lister rettet.³⁰⁶ Men siden de åtte første kandidatene på fellelisten alle var oppført tre ganger, krevdes de ikke mange rettelser for å endre på rekkefølgen av disse åtte første. Selv om fellelisten totalt sett oppviste et dårlig resultat, hadde altså Frisinnede isolert sett grunn til å være fornøyd med uttellingen. Verken ved kommunevalget i 1931 eller stortingsvalget året før hadde Frisinnede en oppslutning som skulle tilsi at partiet alene ville maktet å vinne to bystyrerepresentanter.

---

³⁰³ TT: 14.09.1934.

³⁰⁴ Henholdsvis 178 902 og 166 737. Grunnen til at det det var færre stemmeberettigete ved kommunevalgene var at man måtte ha bodd i kommunen i 2 år for å kunne stemme der. SSB, *Kommunevalget og ordførervalget 1934*: 7-8. Valgdeltagelsen var så å si identisk med 83,7 i 1933 og 83,6 i 1934.

³⁰⁵ TT: 19.10.1934.

³⁰⁶ TT: 17.10.1934.

Thommessens reaksjon på valgresultatet i Oslo og resten av landet

Thommessen var tydelig skuffet over resultatet den nasjonale felleslisten kunne vise til i Oslo og omegn. Resignert måtte han innrømme at det ” [...]er langt igjen til det tidspunkt, da disse lister kan spille noen virkelig rolle”.³⁰⁷ I tillegg gjorde Bondepartiet, som Thommessen omtalte som venn og alliert, det dårligst av de store borgerlige partiene. Men som etter stortingsvalget høsten før gjorde Thommessen det klart at tilbakegang ikke skulle endre den linjen han gikk inn for: ”Vi har hevdet og vil vedbli å hevde, at forholdene krever en ny politikk, selv om valgresultatene tyder på, at det kan bli en lang og smertelig vei å gå”.³⁰⁸ Thommessen var også offensiv, og hevdet at ”Våre motstandere vil bli skuffet, hvis de innbiller sig, at den bevegelse, som er representert ved Den nasjonale fellesliste, kan sammenlignes med et synkende skib”.³⁰⁹ Grunnen til det mente Thommessen var at både NS og Frisinnede gikk ” [...]betydelig frem utenbys”.³¹⁰ Thommessens eksempler for denne fremgangen utenbys var for NS Stavanger og Haugesund. For Frisinnedes del Trondheim og Bergen. Riktig nok gjorde de respektive partiene det godt de nevnte steder, men valgresultatet, om en ser hele landet under ett, viste ikke noen positiv trend i forhold til tidligere valg.

For NS` del er det selvfølgelig ikke mulig å sammenligne resultatet med tidligere kommunevalg. Og en sammenligning av totaloppslutning i kommunevalg og stortingsvalg er metodisk sett problematisk. Dertil kommer den faktor at den offisielle valgstatistikken for kommunevalgene er langt mindre detaljert for landdistriktene enn for byene. NS fikk 27 850 stemmer ved stortingsvalget i 1933. Ved kommunevalget i 1934 fikk de 16 130 stemmer, hvilket gav 67 kommune- og bystyrerepresentanter.³¹¹ Som sagt er det ikke uproblematisk å sette disse talene opp mot hverandre, men det de vitner ikke om økende oppslutning for partiet.

For Frisinnedes del er sammenligningsgrunnlaget langt bedre, men heller ikke helt uproblematisk. For i valgstatistikken for kommunevalget i 1934 har ikke Frisinnede noe eget felt i tabellen for landdistriktene. Derfor sammenligner jeg her kun oppslutningen i byene. Ved kommunevalget i 1931 fikk Frisinnede 16 828 stemmer, 4,9% av de avgitte stemmene i

---

³⁰⁷ TT: 17.10.1934.

³⁰⁸ TT: 17.10.1934.

³⁰⁹ TT: 19.10.1934.

³¹⁰ TT: 19.10.1934.

³¹¹ Den offisielle valgstatistikken har ført felleslistens representanter og stemmetall til NS. Stemmetallet jeg her oppgir er inkludert disse stemmene, men jeg har trukket fra de to Frisinnede representantene valgt på felleslisten i Oslo. Tallet i statistikken er dermed 69. Dette får og innvirkning for omtalen av Frisinnedes valgresultat. Jeg regner ikke med felleslisten stemmer i Frisinnedes totaloppslutning, men legger til representantene fra felleslisten i Oslo.

byene. Dette gav 81 bystyrerepresentanter. I 1934 fikk Frisinnede 11720 stemmer tilsvarende 3,1%. Det gav 47 bystyrerepresentanter. Frisinnede Folkeparti gikk altså totalt sett klart tilbake ved kommunevalget i 1934. Sett i forhold til stortingsvalget i 1933 derimot, så holdt Frisinnede oppslutningen relativt bra i 1934. Ved stortingsvalget 1933 fikk Frisinnede 13 733 stemmer i byene. Stemmene den nasjonale felleslisten i Oslo fikk er ikke regnet i Frisinnedes stemmetall i 1934. Men det er rimelig å anta at en del av disse stemmene kom fra Frisinnedes velgere. Derfor var nok den reelle forskjellen i oppslutning for Frisinnede ikke så stor mellom 1933 og 1934.

Som Thommessen trakk frem, gjorde Frisinnede i 1934 det best i Bergen og Trondheim. Det Thommessen unnlot å legge vekt på var at Frisinnede i disse byene gikk til valg på egen liste. I Bergen, maktet de ikke å gjenvinne det gode resultatet fra 1931, da de hadde 16,9%. Men de gikk tydelig frem fra 1933 og fikk 11,9% av stemmene og 9 bystyrerepresentanter. I Trondheim hadde Frisinnede sitt beste valg noen sinne i 1934, med 23,5% oppslutning og 16 bystyrerepresentanter. Så lenge Frisinnede hadde stilt på egne lister hadde oppslutningen i Bergen og Trondheim jevnt over vært langt større enn i Oslo og omegn. Sånn sett var det ikke noe nytt at Frisinnede gjorde det best i disse byene. At partiet i landets nest største og tredje største by faktisk var et parti av betydning, tilsier at Thommessens ”dødsdom” over Frisinnedes fremtid som selvstendig kraft ved 25-årsjubileet,³¹² var mest berettiget i forhold til dets deltagelse i rikspolitikken. At Frisinnede hadde gjort det best der partiet opptrådte selvstendig, gjorde ikke at Thommessen betvilte strategien han hadde pekt ut for partiet:

Vi vil efter beste evne søke å fremme et samarbeid på den bredest mulige basis – alene på den måte kan der efter vår mening skapes en stor bevegelse – og en bevegelse som er sterk nok til å gjennomføre en ny politikk. Alle de små og større bekker, som nu risler over vårt land, må samles til en stor å. Da skal bevegelsen få slagkraft [...] Det politiske sektvesens og de mange småpartiers tid er forbi, men før en sammenslutning kan finne sted, må der gå et samarbeid, som kan slipe meningene og gjøre det naturlig å gå op i en høiere enhet.³¹³

I denne meningsslipingen mente Thommessen at Frisinnede fortsatt hadde en misjon ”partiet

---

³¹² TT: 01.03.1934

³¹³ TT: 19.10.1934.

kan tilføre retningen et frisinn, som er uomgjengelig nødvendig for en *norsk* bevegelse”³¹⁴

Det er viktig å understreke at når Thommessen mente Frisinnede måtte samarbeid på bredest mulig basis, nevnte han eksplisitt både Bondepartiet, Fedrelandslaget og Nasjonal Samling.³¹⁵

I forhold til Nasjonal Samling understreket Thommessen: ”Personlig tilhører vi ikke Nasjonal Samling; – vi tilhører Det Frisinnede Folkeparti. Men vi har, kanskje kraftigere enn noen annen, tatt til ordet for, at disse to partier skal samarbeide og vi akter å gjøre det fremdeles”.³¹⁶ Dette skrev altså Thommessen i *Tidens Tegn* 19.oktober 1934. Uttalelsen kan tyde på at det først etter kommunevalget ble helt klart at NS var utelukket fra blokk samarbeidet fra Bondepartiets side. Like sannsynlig er det kanskje at Thommessens uttalelse kom av hans ukrenkelige optimisme vedrørende prosjektet, og at han i det lengste håpet å realisere en bredest mulig samling. Uttalelsen viser uansett at Thommessen ønsket å ha NS med videre i forhandlingene. Med tanke på at Thommessen begynte å bli mer og mer alene om innta en slik holdning til NS, er det nødvendig å undersøke hvordan han konkret uttalte seg om NS, og gå nærmere inn på hvorfor han fortsatt ville samarbeide med dem. Mange ganger i denne oppgaven er det understreket at Thommessen var positiv til Quisling og NS, hvilket nødvendiggjør en oppsummering og samlende drøftelse hans holdning til partiet.

---

³¹⁴ TT: 17.10.1934.

³¹⁵ TT: 17.10.1934, 19.10.1934.

³¹⁶ TT: 19.10.1934.

7 Rolf Thommessens holdning til Nasjonal Samling

For å danne et bilde av Thommessens syn på NS, er det relevant å begynne med å oppsummere hvorfor han mente Frisinnede burde samarbeide med Quisling og NS. Under valgkampen i 1933 var Thommessen pådriver for at Frisinnede skulle inngå listeforbund med NS, selv om det i Oslo og Akershus forhindret listeforbund med Høyre. Thommessens begrunnet valget av NS fremfor Høyre, med at NS, etter hans oppfatning, sto Frisinnede nærmere politisk. Ut fra Frisinnedes nye politiske kurs, hvor en mer aktiv krisepolitikk, behovet for ”arbeidsfred” og begrensning av arbeidslivsorganisasjonenes makt var sentrale momenter, lå de langt nærmere NS enn Høyre. Dermed mente Thommessens listeforbundet med NS var en måte å vise at partiet mente alvor med sin nyorientering.³¹⁷

Etter som blokkforhandlingen kom i gang i 1934 var det ikke lenger hvorfor Frisinnede burde samarbeide med NS som opptok Thommessens, men hvorfor NS var viktig for det eventuelle blokk samarbeidet. For Thommessens representerte blokkforhandlingene et begynnende gjennomslag for det han kalte en ny politikk, som han med tiden håpet ville medføre en partipolitisk nydannelse. Gjentatte ganger understreket Thommessens at denne nye politikken ikke enda var noe fast utformet politisk retning, og at de deltagende partene alle måtte yte sine bidrag til en felles politikk. I denne prosessen mente Thommessens at Quisling, gjennom sine programmer, hadde utøvet betydelig innflytelse på denne politikken utforming.³¹⁸ Thommessens så på Quisling som en sentral ideologisk drivkraft for ”det nye”.

I tillegg til å vektlegge NS' betydning på det ideologiske plan hevdet Thommessens det var viktig å ha dem med siden de hadde vært ”[...]det kraftigste og mest energiske innslaget i en ny politikk”.³¹⁹ Disse ordene skrev Thommessens i slutten av oktober 1934. Med tanke på at NS ikke hadde en eneste stortingsrepresentant og heller ikke fikk noe avgjørende gjennomslag ved kommunevalget, kan en slik uttalelse virke underlig. Noe av forklaringen på at Thommessens så NS som det kraftigste innslaget i en ny politikk, kan ligge i at han i fire år hadde fulgt ”bevegelsen” rundt Quisling med stor interesse. I motsetning til Frisinnede og Thommessens skapte Quisling - først med ”Russland og vi”, så som forsvarsminister, gjennom sinne angrep på Arbeiderpartiet, og så med NS – kraftige reaksjoner i opinionene. Hovedtyngden av disse var utvilsomt negative, men Thommessens avfeide dette som utslag av

---

³¹⁷ Se kapittel om valgkampen 1933; TT: 24.08.1933, 04.09.1933, 09.09.1933.

³¹⁸ TT: 07.03.1934.

³¹⁹ TT: 19.10.1934.

” [...]sjofelhet og hån”.³²⁰ NS holdt stadig møter, og Quisling reiste land og strand rundt og talte, ofte for flere tusen mennesker. I det hele tatt skapte NS og Quisling et folkelig engasjement av helt andre proporsjoner enn Thommessens eget parti. Derfor mente Thommessen NS var det kraftigste innslaget i den nye politikken og derfor var han så klar på at NS måtte være med videre i blokkforhandlingen.

Thommessens initiativ til samarbeid med NS viser utvilsomt at han var positivt innstilt til Quisling og hans parti. Det samme kan også sies ut fra den tidvis intensive dekingen av NS i *Tidens Tegn*. Det som derimot ikke er like lett å fastslå er i hvilken grad Thommessens positive holdning til NS innebar reell tilslutning til forskjellige sider av NS' politikk. For det første var det ikke så ofte, sett i forhold til den samlede NS-dekingen i *Tidens Tegn*, at Thommessen selv direkte omtalte konkrete aspekter ved NS' politikk i sine lederartikler. For det andre besto den direkte omtalen fra Thommessens side både i tilslutning og distansering. En tredje kompliserende faktor er i hvilken grad man kan trekke slutninger om Thommessens holdninger ut fra hva andre skribenter skrev i hans avis. Til slutt er det heller ikke uproblematisk å behandle Nasjonal Samlings politikk som en statisk ferdig utformet størrelse helt fra partiets dannelse i mai 1933. Hva NS mente og ville, var i det hele tatt uklart i partiets startfase, selv om det raskt fra dets motstanderes side ble stemplet som et fascistisk ”diktaturparti”. Tatt dette i betraktning blir kronologi avgjørende. Tilslutning til politikkområder på ett tidspunkt kan ikke automatisk ses som tilslutning etter som NS' politikk endres eller presiseres. Disse ulike aspektene vil i det følgende vektes opp mot hverandre for å danne et mer nyansert bilde av Rolf Thommessens holdning til Nasjonal Samlings politikk.

En sammenligning av Rolf Thommessens og NS' politikk

Da regjeringen Hundseid ble felt, og Quisling offentliggjorde sine retningslinjer ble det mer tydelig hva Quisling så som sin politiske misjon. Om Quislings retningslinjer skrev Thommessen: ”Enkelte av dem kan en stå fremmed overfor, andre kan man kanskje være uenig i. Men i hovedsaken gir de uttrykk for tanker og følelser, som næres av tusener av mennesker i vår land”.³²¹ Denne dobbeltheten er noe som gikk igjen i Thommessens omtale av Quislings politikk. På den ene siden gav han anerkjennelse til hovedlinjene, på den andre siden gav han og uttrykk for en hvis grad av distansering til enkeltmomenter. Men i NS'

---

³²⁰ TT: 19.10.1934.

³²¹ TT: 02.03.1933.

startfase var Thommessen uklar på hva den eventuelle enighetene og uenigheten besto i.

Noe nærere Thommessens oppfatning av NS' politikk kommer man i valgkampen i 1933. Da argumenterte Thommessen for listeforbund mellom NS og Frisinnede i Oslo og Akershus på grunn av at NS lå politiske nærmere Frisinnede enn det Høyre gjorde. Men ut over å trekke frem eksempler som en aktiv krisepolitikk og vilje til sosial nyorientering gikk ikke Thommessen i dybden på hvor nært han mente NS lå Frisinnede.³²² Ei heller var han særlig klar på hva han mente skilte de to partiene. Så uklarheten var fortsatt fremtredenen.

At Thommessen var noe diffus i sin omtale av NS politikk i 1933, kan selvfølgelig komme av at det ennå var uklart hvor NS sto i flere ulike saker tidlig i sitt virke.³²³ En større grad av klarhet kom etter NS lanserte sitt nye program på nyåret i 1934. Da ble og Thommessen mer utfyllende i sin omtale av NS' politikk, selv om dobbeltheten fortsatt var tilstede. Den 7. mars trykket *Tidens Tegn* Nasjonal Samlings nye program. I sin kommentar skrev Thommessen:

Nasjonal samlings nye program, som offentliggjøres i vårt blad i dag, er utvilsomt klarere og bedre enn de, som tidligere har foreligget [...] Der kan være punkter, som vi for vårt vedkommende og de frisinnede som helhet ikke er enige i; – vi tenker blant annet på den utforming, som racespørsmålet har fått. Men hvad det sociale og økonomiske grunnsyn angår – spørsmålet om arbeidsfreden, om organisasjonenes innordning i staten, om en planøkonomi på en annen måte enn liberalismen har praktisert den, om det klasseløse samfund er vi helt enige.³²⁴

Sitatet viser at Thommessen gav bred og eksplisitt støtte til et ganske stort spekter av NS sin politikk. Om en tar utgangspunkt i NS og Frisinnede sine programmer³²⁵ er det nettopp et likeartet syn på hvordan man skulle løse problemene den økonomiske og sosiale krisen hadde skapt som står frem som mest sammenfallende. Begge partier til tilskrev staten en sentral rolle i bekjempelsen av arbeidsløsheten. Likt var også at de krevde tiltak for å skape arbeidsfred, noe som ble sett på som en nødvendig forutsetning for at tiltakene for bekjempelse av arbeidsløsheten skulle ha effekt. I NS program het det rett ut at "Lockout og streik forbys". I Frisinnedes program var formuleringen "Ødeleggende arbeidskamper må ikke finne sted". Selv om ordlyden var ulik, gikk tiltakene ut på det samme: partene i arbeidslivet skulle ikke

---

³²² TT: 09.09.1933.

³²³ Dahl 1991: 303-305.

³²⁴ TT: 07.03.1934.

³²⁵ Henvisninger til Nasjonal Samlings program, TT: 07.03.1934; henvisninger til Frisinnede Folkepartis program, TT: 27.06.1933.

ha mulighet til å benytte streik og lockout som kampmidler.

Det som er mer oppsiktsvekkende er at Thommessen sa seg helt enig i NS' forslag om organisasjonenes innordning i staten. I Nasjonal Samlings program het det at "Nasjonens kultur- og næringsliv organiseres i *selvstyrende legaliserte yrkeslag* (laug) som danner bindeledd mellom den enkelte og staten, under statens kontroll. Et *riksting* av yrkeslagene organiseres og gis innflytelse på rikets styre". Selv om Frisinnedes program også adresserte problemet med at fagorganisasjonene, slik de så det, planmessig arbeidet med å tilrive seg all økonomiske makt, hadde Frisinnede ikke noen programposter som uttrykte noe ønske om forfatningsendringer i korporativ retning, slik som NS' program i realiteten innevarslet. I Frisinnedes program var løsningen på problemet med organisasjonenes makt at de ikke skulle ha mulighet til å tjene partipolitiske formål, at man måtte få innført en effektiv lov om boikott og blokade og at staten måtte utstyres med organer som skulle løse arbeidskonflikter.

Var dermed Thommessen på kollisjonskurs med sitt eget partis program, når det gjaldt organisasjonenes forhold til staten? Jeg mener det er mer rimelig å tolke Thommessen slik at han sa seg enig med NS i at staten på en eller annen måte måtte få kontroll over arbeidslivets organisasjoner. Og i så måte gikk han lenger enn sitt eget partis program fra året før. Likevel innebar det ikke at han var fullstendig enig i NS' faktiske forslag til et korporativt styringssystem. Dette systemet var også ut fra 1934-programmet fortsatt ganske uklart hva gjaldt næringstingets innflytelse over rikets styre.³²⁶ Både Quisling og Hjort arbeidet aktivt med å utvikle NS korporative system ut over sommeren og høsten 1934. Begge skrev utfyllende om dette arbeidet i *Tidens Tegn*.³²⁷ Også innen Bondepartiet ble det syslet med korporative tanker. Jon Sundby kom på banen og luftet tanken om Lagtinget kunne omformes til et næringsting, for å bedre kunne sikre folkestyret på det økonomiske område i "[...]organisasjonenes tidsalder".³²⁸

I det hele tatt var tanken om en eller annen form for korporativt tilførsel til det parlamentariske styre noe som ble debattert mye 1934. I en lederartikkel i *Tidens Tegn* 2. august kommenterte Thommessen problemstillingen om de store økonomiske organisasjoners forhold til forfatningen. Problemet, mente Thommessen, var at organisasjonene opptrådte som suverene stater i staten. Han hevdet dette var uholdbart, og at de måtte bli organiske deler

---

³²⁶ Dahl 1991: 321.

³²⁷ Quisling: TT, 19.07.1934; Hjort: TT, 21.09.1934.

³²⁸ TT 18.09.1934. Se og Dahl 1991: 327. Han hevder Sundbys innlegg var en tilslutning til Quislings tanker. Ohman Nielsen 1997: 542, hevder på sin side at det var avgjørende forskjeller mellom Sundby og NS' forslag.

av staten. Han omtalte også Quislings og Sundbys innspill³²⁹ Quislings retningslinjer for et korporativt system omtalte Thommessen som ideen ” [...]drevet ut til sin logiske spiss”. Sundbys tanker mente Thommessen var et mer forsiktig skritt. Thommessen tok altså ikke noe klart standpunkt til de to, men hevdet ”Dette er ideer og forslag som fortjener å tas opp til alvorlig drøftelse som naturlige reformer for et tidsmessig folkestyre”. Det blir derfor mer riktig å si at han var åpen for korporative innslag i det politiske system, heller enn at han var helt på linje med NS. Korporative problemstillinger var et punkt hvor Thommessen forble notorisk uklar, og fra og med 1935 viet han ikke lenger tematikken noe spalteplass i *Tidens Tegn*.

For resten av Frisinnede Folkepartis del ser det ut til at også Ræder var interessert i korporative reformer.³³⁰ Men om man går til Frisinnede program fra 1936, fikk det ikke noe mer fremtredende korporativt preg enn 1933-programmet. Riktignok ble ”Faren for at arbeidslivets organisasjoner skal bli for overmektige” fortsatt fremholdt som et sentralt problem i norsk politikk.³³¹ Av konkrete tiltak foreslo Frisinnede å ” [...]tilføre vårt parlamentariske system mer faglig innsikt gjennom et riksnæringsråd, eventuelt ved utbygning av Det norske produksjonsråd”. De ville altså at næringslivet og det parlamentariske system skulle ha ett tettere samvirke. Men det tenkte riksnæringsrådet skulle gi det parlamentariske system innsikt, det var ikke tenkt å gis noe direkte og formalisert innflytelse på lovgivningen. Programmet hadde altså ingen tiltak for å få de økonomiske organisasjonene direkte inn under statlig kontroll. I 1936-programmet var også tiltakene for å sikre arbeidsfred mindre radikale enn i 1933-programmet. At formuleringen var mildere i Frisinnedes program i 1936 enn de var i 1933-programmet og Thommessens uttalelser i 1934, kan henge sammen med at hovedavtale i 1935 gjorde at fagorganisasjonene skulle tilrive seg all økonomiske makt, ble oppfattet som mindre presserende.

Thommessen var mindre spesifikk på hva uenigheten mellom Frisinnede og NS gikk ut på, enn hva de var enige i. I kommentaren til NS’ 1934-program trakk Thommessen blant annet frem ” [...]den utforming, som rasespørsmålet har fått”³³² som et skille mellom Frisinnede og NS. Men Thommessens formulering impliserte at det også var andre momenter

---

³²⁹ TT: 02.08.1934. Intervjuet med Sundbys i TT 18.09.1934, var en utdyping av hans standpunkt. Uttalelsene hadde Sundby først kommet med på et interparlamentarisk møte i Helsingfors tidligere på sommeren. Dermed kunne Thommessen kommentere dem alt i august.

³³⁰ Dahl 1991: 329.

³³¹ FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1936*.

³³² TT: 02.03.1934.

det var uenighet om, men han spesifiserte ikke hvilke.³³³ At Thommessen trakk frem rasespørsmålet, nettopp i en kommentar til 1934-programmet til NS, kan virke noe underlig. Det eneste punktet i NS' program som nevnte rase, var programpost 30: ”*Utenrikspolitikken* skal søke tilknytning til rase-, kultur- og interessebeslektede folk verden over”, hvilket ikke kan sies å være relatert til rasespørsmål som sådan. Thommessens kommentar kan muligens og ha henspilte til følgende passus i post 21: ”*Vern om folke-ætten*; vaneforbrytere, sinnssyke, og arvelig sterkt belastede personer, som etter sakkyndiges mening ikke kan få sunde barn, berøves forplantningsevnen. Streng kontroll med utlendingers opholdstillatelse og innvandring”. På den andre siden dreide dette seg snarere om eugenikk og innvandringsspørsmål, heller en rasespørsmål. I det helle tatt kan rasespørsmålet vanskelig sies å være fremtredende i programmet fra 1934. Det samme må sies å være tilfelle med ”Retningslinjer” og ”Opprop til Nasjonal Samling” fra 1933.³³⁴

Rasespørsmål var derimot sentralt i Quislings skrifter i 1930. I ”Politiske tanker ved Fridtjof Nansens død” og enda mer utfyllende i ”Russland og vi”, fremhever Quisling rasen, ”menneskenes nedarvede fysiske og åndelige konstruksjoner”,³³⁵ som en avgjørende faktoren i den historiske utviklingen. I denne rasebiologiske historieforståelsen tilla Quisling den nordiske rase en særstilling, og mente den hadde rollen som overklasse i verden.³³⁶ Selv om denne rasetankegangen ikke hadde vært sentralt i NS' programmer, kjente Thommessen til Quislings holdninger til rasespørsmålet. Dette kan være grunnen til at han mente det var behov for å utrykke at verken han eller Frisinnede som helhet delte Quislings syn. Skille mellom Thommessen og NS på dette punkt ble enda klarere da NS gikk fra å romme rasebiologiske ideer, til å anvende en tydelig antisemittisk retorikk.

I følge Hans Fredrik Dahl var antisemittismens inntog i NS en prosess som vanskelig lar seg tidfeste helt presist, ut over at skifte kom en gang i løpet av høsten 1935. Men antisemittismen var ikke ukontroversiell innad i NS. Partiets kristne og mer moderate fløy var skeptiske til den tiltagende anti-jødiske agitasjonen. De mer aktivistiske grupperingene og de mer tyskvennlige kretsene var for. Quislings var dermed tilbakeholden med å gi antisemittismen en fremtreden plass i partiets utadrettede arbeid.³³⁷ Like fullt, antisemittisme ble i løpet av 1935 en del av NS instrumentelle ideologi, som NS brukte både

---

³³³ jf Thommessens formulering: ”Der kan være punkter, som vi for vårt vedkommende og de frisinnede som helhet ikke er enige i; – vi tenker blant annet på den utforming, som rasespørsmålet har fått”. TT: 02.03.1934.

³³⁴ Henholdsvis TT: 02.03.1933 & TT: 16.05.1933.

³³⁵ TT: 24.05.1930.

³³⁶ *ibid.*

³³⁷ Dahl 1991: 385-388.

til å begrunne egne standpunkter og til å angripe omverdenen.³³⁸ I NS' 1934-program ble fronten mot både marxismen og liberalismen begrunnet med at de begge var uttrykk for en egoistisk materialisme, og dermed forhindret et rettferdig og solidarisk samfunn. Da antisemittismen ble koblet til dette tankeskjema, ble fronten mot marxismen og liberalismen i tillegg begrunnet ut fra at de begge ble sett som jødiske produkter. Sånn sett gikk NS kamp over fra å være en "tofrontskrig", til bli en ensartet kamp mellom det de omtalte som et jødiske og det nordiske prinsipp.³³⁹

En slik tankegang var Thommessen helt avvisende overfor. Fra 1935 var NS-omtalen i *Tidens Tegn* ganske beskjeden, så Thommessen motstand mot antisemittismen er lettere å spore i omtalen av forholden i Tyskland. Han hadde siden 1933 med stor interesse fulgt utviklingen rundt Hitlers maktovertagelse i Tyskland. Til tider med stor begeistring, hadde han skrevet om den voldsomme nasjonale innsats den representerte, hvordan kommunistene var knust og hvordan klassene ble forsont. Men han var fra starten av kritisk til angrepene på åndsfriheten, og etter hvert til den tiltagende jødeforfølgelsen. Et eksempel på det siste var en lederartikkel på sommeren 1935, med overskriften "Rase og virkelighet".³⁴⁰ I artikkelen kommenterte Thommessen rasehatets oppblussing i Tyskland. Han mente det i hovedsak skyldtes den fanatiske troen på den germanske rases overlegenhet, som sto så sentralt i den nye tyske mentalitet. Thommessen var sterkt kritisk til dette, og hevdet at det vitenskapelig eller historisk ikke fantes noe som helst bevis på et en enkelt rase skulle være alle andre overlegene. Etter å ha avvist rasetankegangen i Tyskland, avsluttet Thommessen artikkelen slik:

Allikevel er det enkelte tegn, som tyder på, at de tyske raseideer skal søkes innført i vårt land – som ledd i en ny livsanskuelse. Selv med fare for å svikte våre urnordiske tradisjoner må vi da uttale, at vi foretrekker jøden Kristus for de gode nordmenn Odin og Thor.³⁴¹

Selv om NS ikke nevnes eksplisitt, kan avslutningen ha vært myntet på NS. Blant annet omtalte NS selv sin lære som en "ny livsanskuelse".³⁴² Dahl tidfester som sagt antisemittismens gjennomslag i NS til høsten 1935, men nevner og at den begynte å gjøre seg

---

³³⁸ Dahl 1991: 378.

³³⁹ Dahl 1991: 377, 369; Brevig og de Figueiredo 2002: 189-190.

³⁴⁰ TT: 22.07.1935. Ett annet eksempel er TT: 17.09.1935.

³⁴¹ TT: 22.07.1935.

³⁴² Se NS' program TT: 07.03.1934.

mer gjeldene innad i partiet alt på våren og sommeren. Særlig knytter Dahl dette til at NS i den perioden var i ferd med å etablere en egen lokal presse. Dette gav spillerom for en bredere partiopinion, og latente antisemittiske holdninger i bevegelsen kom til overflaten.³⁴³ Det er ikke usannsynlig at Thommessen, som presseemann, hadde lagt merke til disse strømmingen.

Thommessens kritikk kan og ha vært rettet mot tidsskriftet *Ragnarokk* som ble lansert i mars 1935.³⁴⁴ Tidsskriftet var startet av en utbrytere fra NS, og hadde en redaksjonell linje som kritiserte NS for dets manglene dedikasjon til nasjonalsisalismen, og vekligning av kristendommen. Og nettopp NS' vektlegging av kristendommen sannsynliggjør at kritikken fra Thommessen sin side ikke var rettet mot NS. *Ragnarok* var religionskritikk, og sto for et nyhedensk standpunkt.³⁴⁵ NS identifiserte seg med Olav den Hellige, *Ragnarok* med Odin og Tor. Uavhengig hvem det var Thommessen kritiserte mellom linjene, er det klart at Thommessen kategorisk avviste raselære og antisemittisme, og at dette var et sentralt punkt som skilte han og Frisinnede fra NS og Quisling.

Sammenligning av synet på det parlamentariske system

Ganske raskt etter dets dannelse ble NS stemplet som et diktatur-parti av sine motstandere. At DNA avviste Quislings nye parti var ikke overaskende, gitt den konfronterende tonen Quisling hadde anlagt mot arbeiderbevegelsen i løpet av sin tid som forsvarsminister. Men også Høyre avviste NS. Høyre begrunnet det med at NS etter deres oppfatning representerte en politikk som ikke var gjennomførbar innenfor folkestyrets og det bestående samfunns rammer.³⁴⁶ Thommessen derimot, tok NS aktivt til forsvar i valgkampen i 1933. ”Jeg tror Quisling på hans ord når han sier at han vil folkestyre”, utalte Thommessen på et valgmøte for Frisinnede.³⁴⁷ Han stilte seg helt uforstående til Høyres avvisning av NS. Slik Thommessen så det var det ingen ting som tydet på at NS ville søke å gjennomføre sin politikk med utenomparlamentariske midler; de stilte til valg som ethvert annet parti, og sa seg villig til å støtte opp om en borgerlig flertallsregjering.³⁴⁸ At Thommessen på det grunnlaget mente at Høyres begrunnelse var lite overbevisende, så må det samme også kunne sies om hans forsvar av NS. Selv om et parti søker å vinne gjennomslag for sin politikk gjennom den parlamentariske kanal, og stiller til valg, så er ikke det i seg selv et argument for at partiets

---

³⁴³ Dahl 1991: 380-381.

³⁴⁴ T. Emberland 2003. *Religion og rase: nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*. Oslo: 261-266.

³⁴⁵ Ibid.

³⁴⁶ TT, 30.08.1933.

³⁴⁷ TT, 19.09.1933.

³⁴⁸ TT, 30.08.1933.

politikk ikke hadde momenter som gikk imot forfatningen. Mer riktig er det vell å si at Thommessen forsvar av NS bunnet i at han ikke *oppfattet* NS politikk som uforenlig med forfatningen.

NS program fra 1934 inneholdt, i likhet med 1933-programskriftene, enkelte punkter som ikke brøt tydelig med grunnloven i bokstav, men som brøt med den politiske sedvanen i Norge. Blant annet het det at ”Nasjonal Samlings mål er: *Nasjonal enhet uten klassemotsetninger og partier*” og de ville ha en ”handlekraftig *nasjonal riksregjering uavhengig av partipolitikk*”. I tillegg foreskrev NS-program et statsstyre med et tydelig korporativt preg, med at de ville opprette et riksting som skulle gis innflytelse rikets styre. Disse programpostene innevarslet flere brudd med hvordan det rådene politiske system faktisk fungerte i Norge. Det var klart nok. Men i de knappe programformuleringene var det fortsatt mange uklårheter. Når NS hadde som mål å skape nasjonal enhet uten *partier* og ønsket en regjering uavhengig av *partipolitikk*, hva da med Stortinget? Skulle regjeringen bare være uavhengig av partiene, eller også av Stortinget? Ei heller var det klart ut fra programmet konkret *hvordan* innflytelse rikstinget skulle ha.³⁴⁹ Disse uklare momentene i 1934-programmet ble bedre belyst, i flere lengre artikler av Hjort og Quisling i *Tidens Tegn* i perioden juli til oktober 1934.³⁵⁰ Særlig to artikler av Hjort ”Folkestyre – partistyre” og ”Avskaffelsen av partiuvesenet” utypet NS’ holdning til det parlamentariske system og forfatningen.³⁵¹

I disse artiklene gjorde Hjort det klart at NS ønsket å avskaffe partistyret, eller partiuvesenet som han retorisk omtalte det. Slik Hjort så det var dette helt på linje med grunnloven. Men da en preparlamentarisk og bokstavelig grunnlovsfortolkning. Hjort mente innføringen av partistyre var i strid med grunnlovens ide, siden grunnloven foreskrev at det var folket, og ikke partier, som skulle utøve den lovgivende makt gjennom Stortinget.

Slik Hjort så det, var bakgrunnen for de ulike partidannelsene, ønsket om å ivareta ulike spesielle behov og interesser i samfunnet. Så lenge disse kunne møtes og ivaretas på en annen måte, så ikke Hjort noen grunn til å holde på partivesenet. Han mente ulike interesser mer rasjonelt kunne ivaretas om næringslivets interessegrupper ble organiseres i ett næringsting, hvor de ulike gruppene (bønder, arbeidere, funksjonærer osv) selv utnevnte sine representanter. Dette tinget skulle da behandle næringspolitiske spørsmål. Det samme systemet så Hjort for seg for ulike kulturelle interesser (kirke, skole, presse osv.), og de skulle

---

³⁴⁹ Dahl 1991: 321.

³⁵⁰ Quisling: TT: 19.07.1934, 15.10.1934, Hjort: TT: 08.08.1934, 21.09.1934, 09.10.1934.

³⁵¹ TT: 08.08.1934, 09.10.1934. Det følgende basert på disse to artiklene av Hjort.

organiseres i et kulturting. Stortinget kunne da fokusere på lovgiving og sine statspolitiske oppgaver uten bli forstyrret av ulike nærings og kulturinteresser. Hjort så for seg at Stortinget skulle virke som et slags overhus over de to andre tingene, og velges med allmenn stemmerett. På den måten mente Hjort man kom tilbake til en reell folkerepresentasjon på Stortinget, i motsetning til det rådene system hvor han mente det var partiene og ikke folket som var representert.

Mye av Hjorts argumentasjon gikk og ut på å tilbakevise beskyldningene mot NS om at de med avskaffelsen av partivesenet ønsket å innføre diktatur. Hjort mente dette var helt grunnløse anklager. Diktatur, mente Hjort, var en usaklig maktopphopning i en enkelt statsmakts hånd. Når da NS slik han så det, ønsket å tilbakeføre grunnlovens opprinnelige maktfordeling, var det heller slik at de ville avskaffe det ”stortingsdiktaturet” han mente rådet. Hjort var dermed klar på at NS’ politikk ikke var i takt med 1884, han mente derimot den var helt på linje med 1814.

Hva var så Thommessens stilling til NS’ forfatningssyn? Siden Thommessen ikke direkte kommenterte innholdet i noen av disse artiklene, og heller ikke berørte temaet i kommentarene til NS’ programmer, er det vanskelig å si hvordan han stilte seg til de ulike aspektene ved NS’ forfatningssyn. Men i sine lederartikler i *Tidens Tegn* gjorde Thommessen til stadighet sitt syn på det rådene politiske system til kjenne. Dette gir et godt sammenligningsgrunnlag i forhold til NS’ syn.

Både Thommessen og NS hadde tydelige antiparlamentariske holdninger, ved at de tydelig gav uttrykk for misnøye med hvordan det politiske system fungerte.³⁵² Felles ankepunktene var at stortinget og partiene var for sterke og regjeringene for svake. Men det var forskjeller. Thommessen kritikk av parlamentarismen var rettet mot hvordan systemet hadde utviklet seg og ble praktisert i samtiden. Thommessen var altså ikke kritisk til at parlamentarismen var blitt innført, slik som det ut fra Hjorts artikler gis inntrykk av at NS var.³⁵³ Thommessen mente innførelse av det parlamentariske system hadde vært en historisk nødvendighet, og at det hadde spilt en sentral og positiv rolle, ikke bare i Norges selvstendighetskamp, men for utviklingen av hele det moderne Norge.³⁵⁴ Det er ikke utenkelig at Rolf Thommessens holdning til parlamentarismen var prege av at hans far Ola Thommessen, som på 1880-tallet var redaktør i *Verdens Gang*, aktivt hadde støttet

---

³⁵² J. Nerbøvik 1969. *Antiparlamentariske straumdrag i Noreg 1905-14: Ein studie i motvilje*. Oslo: 17.

³⁵³ TT: 08.08.1934; 21.09.1934; 09.10.1934.

³⁵⁴ TT: 27.02.1934. Dahle 1974: 19-20.

venstrebevegelsens kamp for innføringen av parlamentarismen.³⁵⁵

For Rolf Thommessen var det "[...]ikke avgjørende *prinsippille* uoverensstemmelser, som har skapt reaksjonen mot parlamentarismen; – den skyldes først og fremst tvilen om, hvorvidt systemet under endrede forhold har evne til å skape en regjeringsdyktig regjering".³⁵⁶ Det endrede forhold var at man etter hvert hadde fått et flerpartisystem, hvor ingen partier alene hadde flertall. Norge hadde derfor etter 1. verdenskrig utelukkende blitt styrt av mindretallsregjeringer. Den svekkede regjeringsmakten mindretallsparlamentarismen gav, mente Thommessen særlig var problematisk under krisetider, da han så en sterk regjeringsmakt som en nødvendig betingelse for å få gjennomført en politikk som kunne bøte på krisevanskelighetene.³⁵⁷ Thommessens hovedankepunkt mot parlamentarismen, slik den ble praktisert i Norge, var og ble dens mangel på handlekraft.³⁵⁸

Thommessen gikk tidvis så lang som å hevde at systemet med vedvarende og stadig skiftende mindretallsregjeringen, representerte et brudd med parlamentarismen.³⁵⁹ Denne påstanden bunnet i Thommessens parlamentarismefortolkning. Slik han så var parlamentarisme synonymt med flertallsstyre. Sånn sett kan man si at Thommessen hadde en snever parlamentarismefortolkning. Denne fortolkningen var også bestemmende for hvordan løsningsforslag Thommessen så for seg for å løse "parlamentarismens krise". Slik han så de var denne krise en følge av mindretallsparlamentarismen, løsning var derfor å tilbakeføre flertallsstyret og derigjennom tilbakeføre handlekraft til parlamentarismen.

Om man ikke løste "parlamentarismens krise", mente Thommessen, med henvisning til utviklingen i Europa, var det fare for at diktaturet, det være seg enten i sosialistisk eller fascistisk form, også ville kunne oppstå her hjemme.³⁶⁰ Thommessen var helt klar på at han ikke nærret noen sympati for diktaturet, og at det var noen man måtte unngå for en hver pris. Når det gjaldt hvordan man skulle tilbakeføre handlekraft til parlamentarismen, altså få en styringsdyktig og stabil regjeringsmakt, gav Thommessen tidvis ulike svar.

Tidvis vektla han at en handledyktig regjering måtte være sterk fordi den var utgått fra stortingets flertall.³⁶¹ Gjentatte ganger manet Thommessen om at de borgerlige partiene måtte gå *sammen* om å danne en flertallsregjering. Andre ganger var Thommessen mer på linje med

---

³⁵⁵ Thommessen 2009: 41-42.

³⁵⁶ TT: 27.02.1934.

³⁵⁷ TT: 05.04.1933, 26.06.1933.

³⁵⁸ Se for eksempel: TT: 21.06.1933, 29.01.1935.

³⁵⁹ Thommessen trekker denne konklusjonen i TT: 27.02.1934 & 29.01.1935.

³⁶⁰ TT: 05.12.1933.

³⁶¹ TT: 12.06.1933.

NS og deres krav om en handlekraftig nasjonal riksregjering uavhengig av partipolitikk.³⁶² Når Thommessen tidvis argumenterte for en regjering uavhengig av og over partiene, var det fordi den politiske avstanden mellom de borgerlige partiene var så stor at han så det som usannsynlig at partiene kunne enes om en koalisjonsregjering med flertall i Stortinget. Da mente Thommessen representanter fra de ulike partiene som var enige i en del prinsipielle spørsmål, og for så vidt og folk utenfor partiene, måtte se bort fra sine partiinteresser og enes om et felles program.³⁶³ På dette punkt var Thommessens argumentasjon ganske likeartet NS' om at ulike særinteressers innflytelse og strid på Stortinget var ødeleggende for landets styre. Men der NS ønsket å flytte særinteressene helt bort fra Stortinget og over i et riksting, mente Thommessen partiene måtte se bort fra særinteressene og heller vektlegge landets felles interesser, slik at man fikk dannet en handledyktig regjering.

Thommessens argumentasjon for reformering av parlamentarismen dreide seg dermed i hovedsak om endring parlamentarisk *praksis*. Konkrete juridiske forfatningsendringer var ikke fremtreden i Thommessen omtale av parlamentarismen. For Frisinnede del var forfatningsendringsforslag i forhold til det parlamentariske system begrenset til krav om oppløsningsrett lagt i regjeringens hånd, i forbindelse med lenger valgperioder, og folkeavstemning.³⁶⁴ Selv om Thommessen ikke viet slike forslag mye spalteplass, var han helt klart tilhenger av innføring av oppløsningsrett.³⁶⁵ Forslagene var myntet på å øke regjeringens makt vis à vis Stortingets. Men utpreget antiparlamentariske var ikke forslagene. For de fleste stater med et parlamentariske styre har, og hadde, oppløsningsrett.³⁶⁶

Selv om Thommessen og NS' politiske målsetninger helt klart hadde mange berøringspunkter, var det altså også uenigheter av betydning mellom de to, også på det forfatningspolitiske område. Men det er ingen tvil om at Thommessen næret stor sympati for Quisling og hans parti, en sympati som gjorde at han ganske ukritisk tolket NS' politikk i beste mening. De andre borgerlige partiene, fra høsten 1934 også Bondepartiet, så i NS tendenser som brøt med folkestyret. Når Thommessen tok NS til forsvar på dette punkt, var det fordi han delte NS' syn på det parlamentariske systems svakheter, uten at han dermed nødvendigvis delte deres løsningsforslag fullt ut. Før stortingsvalget i 1933 forsikret Thommessen sine lesere om at dersom NS skulle utvise tendenser i diktatorisk retning, ville

---

³⁶² TT: 16.06.1934, 12.01.1935.

³⁶³ TT: 16.06.1934 & 10.01.1935.

³⁶⁴ Frisinnedes valgprogram 1930, TT, 27.06.1930; valgprogram 1933: TT, 27.06.1933; valgprogram 1936, FrV NB: *protokoll for landsmøtet 1936*.

³⁶⁵ TT: 27.08.1934.

³⁶⁶ T. Nordby 2010. *Grunnlov og styrereform: Norge 1814-2010*. Oslo : 21, 58-63.

det bli slutt på samarbeidet mellom NS og Frisinnede.³⁶⁷ Samtidig presiserte han at han så nettopp det som lite sannsynlig.

Først etter kommunevalgene i 1934 kom Thommessen med direkte hentydninger til at slike tendenser fantes blant NS' tilhengere. Thommessen mente noe av årsaken til det dårlige valgresultatet kom av at bevegelsen, altså den nasjonale felleslisten, hadde lidd under diktatorfrykt. "Folk har vært redde for utviklingen i Tyskland", hevdet Thommessen "og enkelte kritikkløse efterapere herhjemme har bidratt til å øke den frykten".³⁶⁸ Det er og mulig å se Thommessen kommentarer til blokksamarbeidet, som indirekte innrømmelser om at det kunne være tendenser i "diktatorisk retning" i NS, ved at kan kom med forsikringer om at Frisinnede ville arbeide for at å gi blokken frisinn, beskytte åndsfriheten og arbeide for "[...]at vi ikke lar oss drive mot diktaturet".³⁶⁹ Men like mye som at disse forsikringene kom av at han oppfattet tendenser i den retningen i NS, kunne de nok og komme av at han måtte legitimere at Frisinnede skulle fortsette å samarbeide med NS. For innen eget parti hadde han møtt sterk motstand mot NS-samarbeidet. Det som er sikkert er at Thommessen i oktober 1934 var av den oppfatning at disse "uheldige" delene ved NS ikke var så fremtredende at det satt noen stopper for hans ønske om videre samarbeid.³⁷⁰

Fra og med 1935 gav ikke Thommessen NS den samme dekningen i *Tidens Tegns* som før. Men det ble ikke fulgt opp av noen eksplisitt avstandstaking fra NS eller Quisling. Den første eksplisitt kritiske omtalen av Quisling og NS undertegnede har funnet er fra 1937.³⁷¹ Under tittelen "En døende sekt", kommenterte Thommessen splittelsen i Nasjonal samling ut over våren 1937. I lederen kommenterer også blokkforhandlingene, og legger størsteparten av skylden på at det ikke ble noe av på at NS ikke opptrådte som noe samlende parti, men som en sekt:

Det er dette sektvesen, som har hindret bevegelsen fra å få omfang og brede, men for Quisling og hans nærmeste var nettopp det sekteriske hemmelighetene og pointet ved det hele. Når bestrebelsene for et samarbeid med de andre partier ikke førte frem, var det, fordi det ikke var mulig å avtvinge Nasjonal Samling en utvetydig erklæring med hensyn til diktaturet. Og det kan være, at

---

³⁶⁷ TT: 11.09.1933.

³⁶⁸ TT: 17.10.1934.

³⁶⁹ TT: 07.03.1934. Likeartet argumentasjon: 17.10.1934.

³⁷⁰ TT: 19.10.1934; FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1935*.

³⁷¹ TT: 31.05.1937. Det kan være noen før det også, fra og med mai 1936 har jeg bare tatt stikkprøver.

nettop førerprinsippet og den mystikk som omgav hele bevegelsens organisasjon, bidro til å trekke ungdommen til.³⁷²

Sett i sammenligning med Thommessens redegjørelse to år tidligere, hvor han oppfattet begivenhetene dit hen at Bondepartiet provoserte NS meget sterkt ved å stille garantier vedrørende deres syn på forfatningen, er det tydelig at Thommessens omtale av NS i 1937 var preget av etterpåklokskapens. Men en kontinuitet kan spores fra Thommessens NS-omtale i 1934. Hovedankepunktet mot NS lå i at de ikke virket samlende, og ikke ville samarbeide.³⁷³

---

³⁷² Ibid.

³⁷³ Jf TT: 17.10.1934, 19.10.1934.

8 Blokkforhandlingene 1935-1936

Tema for dette kapitlet er blokkforhandlingenes siste fase. I kapitlets første del vil jeg drøfte hvordan dynamikken i blokkforhandlingen var bestemmende for Thommessens redaksjonelle linje i *Tidens Tegn*. Intensjonene er å kaste over på hvordan utsiktene til et bindene samarbeid med Bondepartiet var avgjørende for at Thommessen i 1935 endret innholdet i det han omtalte som en ny politikk

Kapitlets andre del vil undersøke forhandlingene som fant sted mellom Frisinnede, Bondepartiet og Fedrelandslaget. Den delen søker å få svar på hvorfor det ikke lyktes Frisinnedes å skape et politisk alternativ.

Skiftende politiske sympatier i *Tidens Tegn*

Selv om Thommessen ønsket videre samarbeid med NS, så tok den brede dekningen partiet hadde fått i løpet av høsten slutt rett etter kommunevalget. Om en ser dekningen i *Tidens Tegn* i tidsrommet fra vinteren 1934 til våren 1935 under ett, er det slående i hvor stor grad det varierer i hvilken retning den politiske sympatiene i avisens vinkling lå.

På vinteren og våren 1934 var vinklingen i *Tidens Tegn* særlig rettet mot å forsvare Bondepartiets handlemåte på Stortinget. På sommeren og høsten var det relativt stille om Bondepartiet, mens NS-dekningen nådde nye høyder. Agitasjonen mot DNA var og langt hyppigere i denne perioden, og ikke minst krassere. Kontrasten er derfor ganske stor til dekningen på våren 1935, hvor *Tidens Tegn* aktivt forsvaret kriseforliket mellom DNA og Bondepartiet. Min hypotese er at de skiftende politiske sympatiene i *Tidens Tegns* dekning i perioden 1934-1935 best kan forklares ut fra dynamikken i blokkforhandlingene. Jeg mener altså at Thommessen brukte *Tidens Tegn* aktivt som et middel for å påvirke utviklingen i forhandlingene.

I følge hypotesen var da grunnlaget for at Thommessen anla en veldig Bondepartivennlig vinkling hele stortingssesjonen 1934, at han ønsket å få Bondepartiet med i forhandlingene. I første rekke hadde det vært samtaler mellom ”de tre små”, Frisinnede, NS og Fedrelandslaget om å etablere en form for samarbeid.³⁷⁴ Med tanke på at disse tre hadde

---

³⁷⁴ TT: desember 1933 og januar 1934.

ganske begrenset oppslutning, er det forståelig at Thommessen satt mye inn på å få også Bondepartiet med i samarbeidet. Thommessen hadde ambisiøse mål for blokksamarbeidet, og om det han omtalte som en ny politikk skulle ha noen reell sjanse for å bli et alternativ av betydning var det avgjørende å få med Bondepartiet. Tanken om et nytt nasjonalt sentrumparti med Bondepartiet som kjerne var ikke nye for Thommessen i 1934. Han hadde gitt uttrykk for slike tanker alt på midten av 20-tallet.³⁷⁵ Thommessen hadde og luftet lignende tanker på hovedstyremøter for Frisinnede året før.³⁷⁶ Det som var nytt i 1934 var at Thommessen fikk gjennomslag for sin linje i Frisinnedes hovedstyre og at han tok Bondepartiet så aktivt til forsvar i *Tidens Tegn*. Ohman Nielsen bemerker også at *Tidens Tegn* i løpet av de første måneden av 1934 utviklet seg til å bli bondepartigruppa på Stortingets viktigste forsvarsorgan.³⁷⁷ Det tydeligste utslaget av dette var da Thommessen forsvarte Hundseids interpellasjon til Mowinckel, selv om den innebar en betydelig risiko for at DNA fikk regjeringsmakten.³⁷⁸ Noe som ble kritisert i *Nationen* og den øvrige borgerlige pressen.³⁷⁹

I løpet av forhandlingene på sommeren 1934, kom det frem at det var betydelige gnisninger mellom NS og Bondepartiet vedrørende NS stilling til ”forfatningsspørsmålet”.³⁸⁰ Min hypotese er at den tiltakene NS-dekningen i *Tidens Tegn* på sensommeren og høsten 1934, vertfall delvis, kan forklares med at Thommessen ønsket en oppklaring vedrørende NS’ holdning i forfatningsspørsmålet, slik at forhandlingene kunne fortsette med alle fire partene. En annen faktor som medvirket til at det var mer om NS i *Tidens Tegn* høsten 1934 enn noen gang før, var at Frisinnede, NS og Bondepartiet i stilte på felleliste ved kommunevalget i Oslo. I august skrev Thommessen følgende om NS i *Tidens Tegn* ”Man kan mene hvad man vil om Quisling og hans bevegelse. Vi er ikke enig med ham i mange og vesentlige spørsmål. Men han skal ha en fri og fair chance til å fremlegge sine meninger for det norske folk uten å være utsatt for å lide personlig overlast”.³⁸¹ Og den muligheten gav Thommessen Quisling, Hjort og NS til gangs høsten 1934.

Også tidligere hadde *Tidens Tegn* gitt, først Quisling og så NS, bred dekning. Likevel representerte dekningen fra juli og ut oktober 1934 ett brudd i forhold tidligere. Ikke bare var flere NS saker. Nytt var også det at det ble gitt rikelig med spalteplass til lederne i NS, slik at

---

³⁷⁵ Dahle 1974: 26-27.

³⁷⁶ FrV NB: *Referat fra møter i spesialkomiten: 14.02.1933, 25.04.1933, 08.05.1933.*

³⁷⁷ Ohman Nielsen 1997: 533.

³⁷⁸ TT: 04.06.1934, 11.06.1934, 12.06.1934.

³⁷⁹ Ohman Nielsen 1997: 552.

³⁸⁰ FrV NB: *protokoll for landsmøtet 1935*; Notat av Rolf Thommessen datert 10.08.1934, i Thommessen 2009: 238-239; Ohman Nielsen 1997: 546.

³⁸¹ TT: 10.08.1934.

de kunne utdype, forsvare og forklare sitt partis politikk. Riktig nok hadde NS programmer blitt trykket tidligere, men NS dekningen hadde i hovedsak bestått i referater fra møtevirksomhet og forsvar av partiet og Quisling, fra enten redaksjonen eller eksterne skribenter. *Tidens Tegn* hadde altså tidligere hatt bred dekning av Nasjonal Samling, men på høsten 1934 fikk NS i større grad en før selv benytte avisen som talerør.

I tillegg til at det gav NS en sjanse til å forklare og forsvare sine standpunkter vedrørende forfatningen, kan det og tenkes at Thommessen slapp NS til i så stor grad fordi blokksamarbeidet skulle virke mer attraktivt for NS. Dahl hevder NS' interesse for blokksamarbeidet kjølnet av etter juni, i og med at de ikke lenger ønsket å anse seg som et borgerlig parti.³⁸² Thommessen på sin side ville helt klart ha med NS videre, for å forsøke å kanalisere det aktivistiske engasjementet NS skapte, inn i blokksamarbeidet, for å gi det slagkraft. Hans fremste forhandlingsvaluta i så måte var spalteplass og positiv omtale i en avis som fortsatt hadde ett opplag på over 40 000.³⁸³ Det var noe ikke NS per da kunne håpe å oppnå i noen annen avis, kanskje utenom *Nationen*. At NS fortsatt var mest innstilt på å fortsette sitt virke på selvstendig basis kritiserte Thommessen etter kommunevalget.³⁸⁴ Slik Thommessen så det var småpartienes tid i politikken ugjenkallelig forbi.

At NS slapp mer til i *Tidens Tegn* innebar og en krassere agitasjon mot Arbeiderpartiet. Thommessen var ganske så likeartet i sin omtale av DNA gjennom året, og det var ikke noen utpreget intensivering av ordbruken fra hans side ut over høsten, ut over det som må ses som en følge av at det det var ble bedrevet valgkamp. I det helle tatt var ikke Thommessen så krass overfor DNA, som han hadde vært mellom 30-33, selv om han tidvis betvilte DNAs mer moderate agitasjon. Thommessens hovedtema i løpet av 1934 var å advare mot det han mente var tydelige tendenser til radikalisering av fagorganisasjonene.³⁸⁵ Men fra NS kom det igjen eksplisitte beskyldninger i *Tidens Tegns* spalter om at DNA var et revolusjonært kommunistisk parti.³⁸⁶ Blant annet hadde NS' organisasjonssjef Sigfred Nylander en lang konspiratorisk artikkel kalt "Revolusjonpartienes kamp-apparat", om hvordan de revolusjonære gikk frem for å vinne samfunnsmakten i Norge og at de var finansiert fra Moskva.³⁸⁷ Om man setter denne opp mot Thommessens omtale av den

---

³⁸² Dahl 1991: 298.

³⁸³ TT: 02.01.1935.

³⁸⁴ TT: 19.10.1934.

³⁸⁵ Mer utdypet under.

³⁸⁶ TT: 15.10.1934.

³⁸⁷ TT: 10.10.1934.

nytiltrådte DNA-regjeringens regjeringserklæring, 5 måneder senere er kontrasten slående.³⁸⁸

Etter kommunevalget forsvant NS nesten helt ut fra *Tidens Tegn* spalter. NS annonserte fortsatt for sine arrangementer i *Tidens Tegn*, men kun en gang i blant hadde avisen møtereferater fra disse. I tillegg var de langt kortere, og de ble gitt en mindre fremtreden plass i avisen.³⁸⁹ Når NS-dekningen dalte betraktelig, mener jeg også det best kan forklares ut fra dynamikken i blokkforhandlingene. Slik jeg har vist over hadde ikke Thommessen per oktober 1934 noen prinsipielle innvendinger mot fortsatt samarbeid med Nasjonal Samling, tvert imot var han uttrykt tilhenger av fortsatt samarbeid. Når da NS så å si forsvant fra *Tidens Tegn* spalter skyltes det at det NS definitivt gled ut av blokksamarbeidet. Dels var det etter eget ønske fra NS side. Felleslisten i Oslo hadde vist at et tett samarbeid med de andre partiene ikke hadde gitt noen nevneverdig uttelling. Quisling ble også helt klar på at partiet deretter ville gå sin egen vei.³⁹⁰ Dels skyltes NS' bortfall at Bondepartiet i følge Ohman Nielsen, krevde garantier fra NS vedrørende deres stilling til forfatningsspørsmålet, hvilket de ikke fikk.³⁹¹ Dette inntrykket styrkes av Thommessens redegjørelse for blokkforhandlingene på Frisinnedes landsmøte 20.mai 1935: "Efter møtet erklærte imidlertid Bondepartiet at de ikke ville delta i blokken, hvis N.S. skulle delta. Der ble da valget mellom ingen blokk, eller en trekant".³⁹² Selv om Thommessen hadde argumentert for at det var viktig å få med NS videre for å gi blokken slagkraft, var han såpass realpolitisk at han stilt overfor valget mellom Bondepartiets slagkraft og NS' slagkraft, så valgte han førstnevntes.

Når det da ble klart at en eventuell blokk ikke ville inkludere NS, gikk dekningen i *Tidens Tegn* over til å bli utpreget Bondepartivennlig igjen. Ikke at den hadde vært anti Bondepartiet på høsten 1934, men etter stortingsssesjonen 1934 var over ble ikke partiet viet like stor oppmerksomhet. Da stortinget ble samlet igjen i 1935 tok Thommessen opp tråden fra våren før, og forsvarte Bondepartiets stortingsgruppe handlemåte før og under trontaledebatten, samt i finansdebatten.³⁹³ Dette innebar at Thommessen som tidligere hadde brukt mye plass i sin avis på å understreke farene ved å slippe Arbeiderpartiet til makten, tok Bondepartiet aktivt til forsvar da de felte regjeringen Mowinckel og dermed banet vei for en Arbeiderpartiregjering.³⁹⁴

---

³⁸⁸ TT: 22.03.1935.

³⁸⁹ Se for eksempel kontrasten i dekning av NS møte TT, 21.09.1934 (første side, stort bilde) og 20.02.1935 (siste side, liten notis).

³⁹⁰ Dahl 1991: 299.

³⁹¹ Ohman Nielsen 1997: 546-547.

³⁹² FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1935*.

³⁹³ TT: 16.01.1935, 17.01.1935, 25.01.1935, 15.03.1935, 16.03.1935.

³⁹⁴ TT: 14.03.1935, 16.03.1935.

Thommessen hadde også forsvart Hundseids interpellasjon til Mowinckel våren 1934 i *Tidens Tegns* spalter, selv om den kunne ha medført venstre-regjeringens fall og derigjennom muligens gi regjeringsmakten til DNA. Men han hadde vært klar på sitt syn på partiet: ”[...]så lenge arbeiderpartiet representerer et så betydelig risikomoment som det gjør i dag, bør det ikke danne regjering”.³⁹⁵ Thommessen mente at om venstre ble felt, så burde resultatet bli en kriseregjering, utgått fra stortingets borgerlige flertall. De gangene temaet kom opp *Tidens Tegn* ut over høsten var flertalls kriseregjering løsningen Thommessen argumenterte for.³⁹⁶

I november 1934 understreket han igjen at han mente det var helt utelukket å gi regjeringsmakten til DNA.³⁹⁷ Hans skepsis i 1934 grunnet i at han mente det var tydelige tegn til at radikale krefter var på vei til å skaffe seg herredømme i fagbevegelsen. Utslag av dette mente han å se blant annet i at landsorganisasjonen aksjonerte mot revisjon av lovgivningen vedrørende avstemningsregler i arbeidskonflikter, som tilsa at flertallet i ett forbund måtte stemme for om det skulle tas ut i streik. En lovendring landsorganisasjonen formann tidligere hadde støttet.³⁹⁸ Thommessen mente og å se mer radikale tendenser i valgkampen til kommunevalget hvor arbeiderbevegelsen agiterte for at valget var et viktig ledd i kampen om samfunnsmakten.³⁹⁹ Han trakk og frem begivenhetene på landsorganisasjonens fagkongress mot slutten av året, hvor den sittende ledelsen ikke ble gjenvalgt, som et tydelig tegn på radikaliserings.⁴⁰⁰ Slik han så det rustet organisasjonene seg til krig mot staten. I en slik situasjon hevdet han man ikke kunne overlate statens ledelse til ”dens fiender”, hvilket han mente DNA var gitt deres kobling til fagorganisasjonene.⁴⁰¹ Hans hovedinnvending mot å gi regjeringsmakten til DNA var altså fagorganisasjonenes strategi. Men, anakronistisk nok per 1935, trakk han og DNAs stilling til folkestyret og grunnlov i tvil.⁴⁰²

Gitt at det var fagorganisasjonenes antatte revolusjonære innstilling som var Thommessens hovedinnvending mot en DNA-regjering, ville det ikke vært unaturlig om inngåelsen av hovedavtalen var utslagsgivende for hans endrede innstilling til regjeringsspørsmålet, da den langt på vei motbeviste hans antagelser om fagorganisasjonene. Men også her mener jeg blokkforhandlingene innvirket, altså at det var håpet om tettere samarbeid med Bondepartiet som i stor grad var bestemmende for skifte i Thommessens

---

³⁹⁵ TT: 14.10.1934.

³⁹⁶ TT: 18.08.1934, 26.10.1934, 05.11.1934, 10.01.1935.

³⁹⁷ TT: 30.11.1935

³⁹⁸ TT: 28.04.1934, 01.06.1934, 09.06.1934, 14.06.1934.

³⁹⁹ TT: 15.10.1934.

⁴⁰⁰ TT: 30.11.1934.

⁴⁰¹ TT: 15.10.1935, 30.11.1935.

⁴⁰² TT: 02.01.1935.

argumentasjon i *Tidens Tegn*. For alt i midten av januar, før hovedavtalen ble inngått, uttrykket Thommessen støtte til Bondepartiets henvendelse⁴⁰³ til regjeringen Mowinckel om dannelsen av en borgerlig samlingsregjering. Thommessen utalte seg også forstående over for at Bondepartiet ville kunne felle regjeringen om kravet ikke ble imøtegått. Slik Thommessen så det sto valget mellom en borgerlig flertallsregjering eller en regjering av DNA. Naturlig nok mente han at det førstnevnte var å foretrekke. Det som var av større prinsipiell betydning var at han mente en DNA-regjering var å foretrekke fremfor en borgerlig mindretallsregjering uten fast støtte i Stortinget. Han mente at en DNA-regjering helt klart var risikofylt, men han mente den risikoen var å foretrekke, fremfor å fortsette med en handlingslammet borgerlig mindretallsregjering, som han mente medførte en langt større risiko, ved at det økte sannsynligheten for at DNA kunne vinne flertall ved neste valg. Da mente han det var lagt bedre å slippe DNA til, mens de fortsatt var en mindretallsregjering.⁴⁰⁴

Selv om Venstre avviste Bondepartiets krav så gled regjeringskrisen over, og først under finansdebatten i mars ble Venstre regjeringen felt.⁴⁰⁵ Men Thommessen gjorde altså sin støtte til Bondepartiet klart alt i midten av januar. Selv om jeg mener dynamikken i blokkforhandlingene –per 1935 vil det si utsiktene for en avtale uten NS, hvor Bondepartiet ville bli den uten tvil dominerende part – hadde stor betydning for at Thommessen endret stilling til regjeringsspørsmålet, mener jeg ikke at det var den *eneste* grunnen til at han etter hvert *forsvaret* at man slapp DNA til regjeringsmakten og inngikk kriseforliket, det vil utdypes i neste kapittel. Jeg mener bare å understreke hvordan blokkforhandlingene påvirket Thommessens endrede holdning til en eventuell DNA regjering i hans artikler i *Tidens Tegn*.

Forhandlingene i 1935

I motsetning til forhandlingene i 1934 så ble forhandlere fra Bondepartiet, Fedrelandslaget og Frisinnede den 27.mars 1935 enige om en overenskomst, som for å bli gyldig måtte vedtas av de respektive partiene.⁴⁰⁶ Verken Ohman Nielsen eller Norland, som har skrevet om overenskomsten av 1935, omtaler hva som fant sted av kontakt i forkant av underskrivelsen 27.mars. Men det ser ut til at det var Thommessen og Frisinnede som var pådriveren for progresjon i forhandlingene. I Thommessens redegjørelse for forhandlingene på Frisinnedes landsmøte 20.mai 1935 opplyste han at Ræder hadde sendt en skrivelse til Bondepartiets

---

⁴⁰³ TT: 16.01.1935.

⁴⁰⁴ TT, 16.01.1935.

⁴⁰⁵ TT, 16.03.1935.

⁴⁰⁶ FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1935*.

stortingsgruppe den 5.mars, som gruppen hadde akseptert. Hva innholdet i denne skrivelsen var gir derimot ikke referatet noe svar på.⁴⁰⁷ Men opplysningen sannsynliggjør to ting. For det første, at aktørene alt i starten av mars begynte nærme seg en avtale. For det andre, at utsiktene til en eventuell avtale var utslagsgivende for at Ræder stemte sammen med Bondepartiet, DNA og Samfundspartiet, mot venstre regjeringen i finansdebatten.⁴⁰⁸ Frisinnede var altså med på å felle regjeringen Mowinckel og gi regjeringsansvaret til DNA.

Thommessen hadde alt i januar gitt uttrykk for en endret holdning til en eventuell DNA-regjering i *Tidens Tegns* spalter. I mars ble forsvaret av Bondepartiets handlemåte i tillegg fulgt av formaninger om at de som gikk inn for en aktiv borgerlig politikk, som brøt med Venstre og Høyres ”gammelliberalistiske”, måtte samles.⁴⁰⁹ Og etter Mowinckel ble felt kom Thommessen med eksplisitte hentydninger til forhandlingene:

Det samarbeid mellem frisinnede og bondepartiet, som er kommet tydelig frem under ministerkrisen, skyldes ingen tilfældighed. Gjennem flere år har det vært drevet et målbevisst arbeid for å skape en tilnærming mellom bondepartiet og de krefter i byen som står bondepartiet nært [...] Det er ikke noe underlig i, at både bondepartiet og frisinnede nu er satt under trommeild fra avisene for de gamle borgerlige partier. De opplever i virkeligheten at en ny og betydningsfull partidannelse arbeider sig langsomt, men sikkert frem.⁴¹⁰

I følge Norland var også Fedrelandslagetets leder Joakim Lehmkuhl per mars 1935 blitt tilhenger av likeartede tanker som Thommessen. 19. mars skrev Lehmkuhl et brev til en av Lagts støttespillere, hvor han gav tilslutning til tanken om at de tre partiene burde slutte sammen i et landsparti under nytt navn.⁴¹¹

En uke etter at den nye DNA-regjeringen var tiltrådt var forhandlere fra de tre partiene samlet: Jens Hundseid, R. O. Langeland, G. Moseid og Johs Sundby fra Bondepartiet; Joakim Lehmkuhl, Ranik Halle og Holger Ursin fra Fedrelandslaget; samt Rolf Thommessen, R. F. Ræder og Schanche Jonassen fra Frisinnede Folkeparti. De underskrev en konfidensiell avtale med følgende ordlyd:

Undertegnende forhandlere er blitt enig om å foreslå følgende overenskomst vedtatt av

---

⁴⁰⁷ FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1935*.

⁴⁰⁸ TT: 16.03.1935.

⁴⁰⁹ TT: 11.03.1935.

⁴¹⁰ TT: 18.03.1935.

⁴¹¹ Norland 1973: 255.

sine respektive partier:

I.

Under henvisning til det felles prinsipielle grunnsyn, som har fått uttrykk i Bondepartiet, Fedrelandslagets og Frisinnede Folkepartis programmer, har de tre partier besluttet å organisere et fast politisk samarbeid.

II.

I dette øiemed opprettes et fellestråd bestående av representanter for Bondepartiet, Fedrelandslaget og Frisinnede Folkeparti. Rådet velger selv sin forman og har ledelsen av det politiske og organisasjonsmessige samarbeidet mellom de tre partier.

III.

De tre partier forplikter sig til å samarbeide ved stortings- og kommunevalg. Ved stortingsvalg bør samarbeid helst skje i form av felleslister, som omfatter tre eller to partier, og bærer et navn, som gir uttrykk for samarbeid. Hvor dette av en av organisasjonene ikke finnes hensiktsmessig, skal det inngås listeforbund mellom de samarbeidene partier. I valgkretser hvor man er enige om at bare en eller to av organisasjonene skal stille liste, forplikter de øvrige sig til å støtte denne. Partiene har felles gruppemøter i Stortinget, hvortil de tre partiers presse og sekretærer har adgang.

IV:

Det skal være oppgaven å arbeide for at de tre partier, når tiden er moden, kan sammenslutes til et enhetsparti omfattende land og by. Inntil så kan skje, opprettholder partiene sine særskilte programmer; dog må disse ikke inneholde poster, som på avgjørende punkter står i strid med hverandre. Allerede nu bør der, om så ønskes, være anledning for de samarbeidene organisasjoner eller for to av dem til å gjennomføre hel sammenslutning.

V.

Denne overenskomst er foreløpig gjeldene til etter valget 1936, og etter denne tid med 6 måneders opsigelse.⁴¹²

Avtalen forhandlerne fra de tre partiene inngikk forespeilet altså et tett politisk samarbeid, som skulle ha sammenslutning i et enhetsparti som mål.

Ohman Nielsen mener avtalen bar preg av å være et hastverksprodukt, hovedsakelig på grunn av den logiske inkonsekvensen i det å arbeide for sammenslutning av de tre organisasjonene, mens avtalen på den andre siden bare skulle være gjeldene til over valget og

---

⁴¹² FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1935*

deretter med et halvt års oppsigelse.⁴¹³ Utvilsomt virker dette inkonsekvent, men hva gjelder det resten av avtalens innhold, så var det langt på vei det samme som overenskomstforslaget Thommessen hadde fremmet i forhandlingene på sommeren 1934 og som da hadde blitt forkastet.⁴¹⁴ Når da partene ble enige om en slik overenskomst, representerte det et høydepunkt hva gjaldt Thommessens forhåpninger om å skape et politisk alternativ. Hele veien hadde dannelsen av et nytt parti vært Thommessen intensjon med forhandlingene. Men, en ting var at de nevnte forhandlerne var blitt enige om en intensjonsavtale. Skulle det resultere i noe mer en høytidelige ord på papir måtte overenskomsten også vedtas av de respektive partiene.

Frisinnede Folkepartis landsmøte i 1935

Den 20. mai 1935 avholdt Frisinnede Folkeparti landsmøte i Oslo. Oppmøtet tydet på dalende engasjement i partiet. Landsmøtet i 1931 hadde hatt 88 deltakere, i 1932 hadde 75 vært tilstede, i 1933 hadde 95 deltatt, i 1935 var det kun 37. Utover valg av nytt hovedstyre var det kunne en sak på agendaen, behandling av forslaget til overenskomst med Bondepartiet og Fedrelandslaget.

Formann Thommessens redegjørelse for forhandlingene som hadde funnet sted, bar tydelig preg av at han ville få overenskomsten vedtatt av sitt parti. I følge referatet hevdet Thommessen at ”Den foreslåtte overenskomsten var vedtatt av Bondepartiets gruppe i Stortinget og vilde sikkert bli vedtatt av partiets landsmøte”.⁴¹⁵ Sistnevnte påstand var naturligvis noe Thommessen håpet, men førstnevnte påstand var ikke korrekt.⁴¹⁶ Dermed bør uttalelsen forstås som et forsøk på å påvirke eget parti til å vedta avtalen. Slik Thommessen fremstilte det på møtet hadde forslaget til overenskomst sitt utgangspunkt i valgoverenskomsten med Bondepartiet fra 1933, som den gang hadde blitt vedtatt med 79 mot 12 stemmer. Avtalen i 1933 gikk ut på at Bondepartiet skulle stille lister i landdistriktene og Frisinnede i byene. Der begge partier stilte liste skulle man ha listeforbund. Avtalen skulle være til hinder for listeforbund med andre partier.⁴¹⁷ Med andre ord var avtalen fra 1933 mye

---

⁴¹³ Ohman Nielsen 1997: 942

⁴¹⁴ jf. Brevig og de Figueiredo 2002, 70-71; FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1935*.1935: ”Fra Frisinnedes side ble det fremlagt forslag [i 1934]– i det vesentligste det samme som det nu fremlagte forslag til overenskomst”.

⁴¹⁵ FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1935*.

⁴¹⁶ Ohman Nielsen 1997: 575, 602-604, 942-943. Stortingsrepresentantene ble tildelt en kopi av avtalen, med påskrift om at det var viktig å holde avtalen strengt konfidensielt, da den kunne føre til misforståelser og vanskeligheter om den ble kjent for uvedkommende. Ingen av stortingsrepresentantene var pådrivere for å få behandlet saken, eller bragt den inn for arbeidsutvalget. Mao. ser det ikke ut til at stortingsgruppa gjorde noe vedtak.

⁴¹⁷ FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1933*.

mindre bindene en avtalen landsmøtet ble presentert i 1935. Thommessen trakk og frem at hovedstyret i mars 1934 enstemmig hadde vedtatt å oppta forhandlinger med Bondepartiet, Fedrelandslaget og Nasjonal Samling.

Selv om hovedstyret hadde vedtatt dette var det ingen automatikk i at et samlet landsmøte dermed ville stille seg bak den foreslåtte overenskomsten. I sær med tanke på at disse forhandlingene hadde medført at Frisinnede hadde bidratt til å slippe DNA til makten. Thommessen avsluttet sin redegjørelse med å informere landsmøtet om at dersom avtalen ikke ble vedtatt, så kunne han og viseformann Ræder vanskelig gå inn i det nye hovedstyret, siden de hadde engasjert seg så sterkt i saken. Thommessen fortsatte altså tradisjonen med å stille kabinettsspørsmål før diskusjon av saker han så som avgjørende for partiet.⁴¹⁸

Den etterfølgende debatten kan ikke sies å bære preg av noen opprivende motstand mot forslaget. Men noe skepsis kom til overflaten. Tybring Aralt fra Drammen uttrykte at han var skeptisk til en avtale med Bondepartiet, men sa han ikke ville stemme mot forslaget. Sverre Johnsen uttrykte på vegne av Bergensrepresentantene bekymring vedrørende Bondepartiets finanspolitikk og ville utsette vedtak til man hadde fått garantier på dette punkt. Forslaget om utsettelse ble forkastet med 29 mot 8 stemmer.

Det som kom til uttrykk av skepsis til avtaleforslaget var i like stor grad misnøye med at NS ikke var med, som at man hadde kvaler med å samarbeide med Bondepartiet. Også her var det Johnsen og Bergensrepresentantene som førte an.⁴¹⁹ Johnsen mente det var uheldig at avtalen ikke omfattet NS siden det i Bergen pågikk drøftelser mellom NS, Frisinnede og Fedrelandslaget med tanke på valgsamarbeid der i 1936. Dermed fryktet de at en avtale uten NS ville kunne vanskeliggjøre disse forhandlingene. Johnsen mente dermed at Frisinnede i Bergen måtte stilles fritt til å inngå egne avtaler lokalt. Det interessante er at Thommessen ikke hadde noe innvendinger mot at NS-samarbeid i Bergen. Han utalte at siden Bondepartiet ikke stilte liste der, var overenskomsten ikke noe hinder for en avtale med NS der. Dette viser at selv om Thommessen hadde sluttet å støtte NS aktivt i *Tidens Tegns* spalter, hadde han ikke per mai 1935 noen prinsipielle innvendinger mot samarbeid med NS.

Flere representanter uttrykte støtte til overenskomsten, og sluttet opp om målet med et moderne nasjonalt riksparti. Redaktør Knutsen fra Dagsposten, Frisinnedes organ i Trondheim, kunne opplyse at Frisinnede i Trondheim hadde gitt enstemmig tilslutning til overenskomsten. For Frisinnede i Trondheim var avtalen ”den naturlige utvikling”.

---

⁴¹⁸ Jf. diskusjon i hovedstyret om ensidig listeforbund med Nasjonal Samling høsten 1933. Og diskusjonen om avtalen med Bondepartiet på landsmøte i 1933.

⁴¹⁹ Også Opsand fra Oslo beklaget at NS ikke var med.

Overenskomsten med Bondepartiet og Fedrelandslaget ble til slutt vedtatt med 31 mot 6 stemmer. Det er verdt å merke seg at det ikke ble reist noen spørsmål fra landsmøtet vedrørende at Ræder med sin stemmegivning i finansdebatten, aktivt hadde bidradd til at landet fikk en Arbeiderpartiregjering.

Thommessen fortsatte som formann for partiet og Ræder som viseformann. Det øvrige hovedstyret ble også sittende, men ble supplert med nye representanter etter som flere av det hovedstyret valgt 1933, hadde gått ut i kjølvannet av striden om listeforbundet i stortingsvalgkampen.

En ny situasjon for Frisinnede og Rolf Thommessen våren 1935

Etter som etter som representanter fra de tre partiene hadde blitt enige om en overenskomst, og Frisinnedes landsmøte to måneder senere vedtok sin tilslutning, ble den Bondepartivennlige og etter hvert kriseforliksvennlige vinklingen, i enda større grad sementert i *Tidens Tegns* spalter.

Utsiktene om å få i stand en avtale med Bondepartiet hadde på starten av 1935 ført til at Thommessen hadde stilt seg forstående til at Bondepartiet muligens måtte felle venstre regjeringen og slippe DNA til.⁴²⁰ Etter som DNAs regjering tiltrådte forsvarte Thommessen energisk at Bondepartiet og med dem Frisinnede hadde sluppet DNA til. Thommessen inntok da også en ganske annen tone i forhold til DNA. Han mente regjeringen møtte dømmes ut fra sine handlinger, og ikke ut fra partiets revolusjonære fortid.⁴²¹ Han roste Nygaardsvolds regjeringserklæring, for dens moderate karakter og dens innbydelse til saklig samarbeid.⁴²² I det hele tatt mente han å se tydelige tegn til at regjeringsansvaret ledet DNA bort fra det han omtalte som en sosialistisk eventyrpolitikk, og inn på realpolitiske og saklig linje.⁴²³

De endrede politiske realiteter førte til at Thommessen utvide sin forklaring på hvorfor man hadde felt Mowinckel. Først hadde begrunnelsen i hovedsak vært valgstrategisk, det gjaldt å slippe DNA til, for å forhindre at de ut fra en gunstig og ”uansvarlig” opposisjons kunne vinne flertall ved neste stortingsvalg. Ut over våren ble Thommessens begrunnelse i større grad preget av at han fortolket regjeringsskiftet og kriseforliket som gjennomslag for en ny politikk. Begrunnelsen ble dermed mer ideologisk betont, men det valgtaktisk komponente

---

⁴²⁰ Se underkapittel: *Skiftende politiske sympatier i Tidens Tegn*.

⁴²¹ TT: 16.03.1935.

⁴²² TT: 22.03.1935.

⁴²³ TT: 20.03.1935, 03.06.1935, 07.06.1935.

forsvant ikke helt ut.

Thommessen mente det var langt dypere årsaker en bevilgningsspørsmål som felt regjeringen Mowinckel. Han mente det kom av skarpt skille mellom Venstre og Høyre på den ene siden og Bondepartiet og Frisinnede på den andre, hva gjaldt synet på krisepolitikken.⁴²⁴ Utvilsomt puttet her Thommessen eget parti mer i sentrum en hva tilfelle var i finansdebatten i Stortinget. Frisinnedes standpunkt, med sin ene stortingsrepresentant, ble nok ikke tillagt noen stor vekt av de andre partiene. Høyre og Venstre hadde i følge Thommessen funnet hverandre som talsmenn for en ”gammelliberalistisk” politikk, hvilket gav den oppfatning at krisen måtte gå over av seg selv. Bondepartiet og Frisinnede hadde i følge Thommessen funnet hverandre i kravet om en omfattende og aktiv krisepolitikk, støttet og planlagt av staten. Og med det mente Thommessen en ny politikk var på vei til å bane seg frem i norsk politikk.⁴²⁵

Denne etter hvert så sedvanlige betoningen av behovet for en ny politikk fra Thommessen hold, var i store trekk den samme som den hadde vært siden han begynte å ta til orde for den mot slutten av 1932. Han hadde fremstilt behovet for en ny politikk som en av hovedårsakene til Frisinnedes nyorientering i 1933. Den hadde opptatt en stor del av agitasjonene for dannelsen av en nasjonal blokk, fra og med nyåret 1934. Og behovet for en ny politikk hadde vært sentral i hans engasjement for den nasjonale fellesliste ved kommunevalget. Sentralt for Thommessen sto oppfatningen om at liberalismen ikke maktet løse problemene verdenskrisen hadde skapt.⁴²⁶ En ny politikk representerte dermed et brudd med liberalismen. Et brudd hvor man beholdt eiendomsretten og privat initiativ som fundament. Staten skulle få en ny og større rolle i å bidra i kriseløsningen, gjennom kontroll, plan og sikre arbeidsfred. En annen ting som forble lik i Thommessens omtale av en ny politikk var det fremtidsrettede tidsperspektivet. Den nye politikken var noe som var på vei til å arbeide seg frem, den var ikke ferdig utformet.⁴²⁷

Ut over våren 1935 ble derimot tonen i Thommessens argumentasjon langt mindre kras. Grunnkomponentene i politikken Thommessen tok til orde for var i hovedsak den samme, men det høyreautoritære tilsnittet ble tonet ned. Thommessen skrev mer om at staten burde ha en rolle i å kontrollerte og planlegge produksjonen, heller enn at statens autoritet burde styrkes.⁴²⁸ Når Thommessens argumentasjon ble mindre høyreautoritær, kom det ikke

---

⁴²⁴ TT: 16.03.1935.

⁴²⁵ TT: 16.03.1935, 29.05.1935.

⁴²⁶ TT: 28.03.1935, 29.03.1935, 30.03.1935.

⁴²⁷ TT: 22.01.1935.

⁴²⁸ TT: 07.01.1935.

av at han endret holdning til at arbeidsfred burde sikres fra statens side. Det som skjedde var at det i stor grad ble arbeidsfred, men ved at partene i arbeidslivet frivillig, ikke under statens tvang, ble enig om hovedavtalen.⁴²⁹ I lokalvalgkampen på høsten 1934 hadde Thommessen advart mot at tariffrevisjonen til våren ville innlede en avgjørende kamp om samfunnsmakten i Norge.⁴³⁰ Hans antagelse om fagorganisasjonenes ”revolusjonære” innstilling var Thommessens hovedargument for en mer autoritær politikk fra statens side, mot arbeidslivets organisasjoner. Med hovedavtalen falt langt på vei grunnlaget for Thommessens argumenter bort. Jeg vil derfor hevde at når den politikken Thommessen tok til orde langt på vei mistet sine høyreautoritære tilsnitt i løpet av første halvår 1935, så skyltes det inngåelsen av hovedavtalen, en tilpasning opp mot Bondepartiets politikk for å sannsynliggjøre en gjennomførelse av avtalen mellom dem, samt at DNA opptrådte moderat og realpolitisk⁴³¹ i regjeringsposisjon.

Som et kontrasterende eksempel til ”det nye”, som Thommessen mente tiden krevet. Trakk han til stadighet frem den ”gammelliberalistisk” ”la det skure”- politikken, som han mente Venstre og Høyre sto for. Det nye ved Thommessens tankegang etter som DNA fikk regjeringsmakten og kriseforliket ble inngått 1935, var at hans argumentasjonen ble mer konsekvent. I fra valgkampen 1933 hadde han anvendt tankemodellen ny vs. gammel politikk for å kontrastere Frisinnedes og Høyres politikk. Fra 1934 ble Bondepartiet og Venstre plassert inn i denne modellen, på hver sin side av skille. På den ene siden ble avstanden mellom disse to størrelsene, ny og gammel politikk, fremstilt som reelle og dyptgående politiske skiller. På den andre siden forfektet Thommessen behovet for at det borgerlige partiene gikk samme om å danne en flertallsregjering. Siden mindretallsstyre etter hans oppfatning undergravde parlamentarismen og forhindret effektiv løsning av problemene verdenskrisen skapte. Thommessen argumenterte altså for at skille mellom ”nytt” og ”gammelt” var stort, men på samme tid hevdet ha at ”nytt” og ”gammelt” måtte gå sammen om å danne regjering. Dette skapte en tydelig inkonsekvens i hans tankegang.

Når da Thommessen ut over 1935 ble mer fokusert på argumenter for hvorfor Bondepartiet og Frisinnede hadde gått mot Venstre og Høyre, og inngått kriseforliket med DNA forsvant inkonsekvensen den borgerlige samlingen skapte i tankemodellen ny vs. gammel politikk.

---

⁴²⁹ TT: 26.01.1935.

⁴³⁰ TT: 15.06.1934.

⁴³¹ DNA hadde fulgt denne linjen fra 1933, en annen sak var hvordan Thommessen oppfattet DNA. Helt til de kom i regjeringsposisjon betvilte Thommessen DNAs modererte linje.

Det var ikke bare i *Tidens Tegns* spalter distanseringen fra ”de gamle borgerlige partiene” foregikk. Frisinnedes enslige stortingsrepresentant Ræder stemte ikke bare mot Mowinckel i mars. Han stemte og for kriseforliket mellom Bondepartiet og DNA i juni.⁴³²

Bondepartiets stilling

Thommessen hadde siden de første tilnærmingene før blokkforhandlingen vært energisk og optimistisk i sin omtale av prosjektet. På Frisinnedes landsmøtet hadde han utalt at det var sikkert at Bondepartiets landsmøtet ville vedta overenskomsten. Det skulle dog vise seg at det var langt fra sikkert.

6. september 1935 avholdt Bondepartiet et stort partimøte. Et sentral tema på møtet var selvfølgelig vårens begivenheter på Stortinget. Møte viste at det internt i partiet var bred enighet om kriseforliket med DNA, ved at en uttalelse som støttet opp om stortingsgruppas handlemåte ble nærmest enstemmig vedtatt. Bare en stemte mot, *Nationens* redaktør Torvald Aadahl.⁴³³ Votering over overenskomsten mellom Bondepartiet, Frisinnede og Fedrelandslaget ble derimot utsatt.⁴³⁴ Selv om dette må ha vært skuffende for Thommessen kommenterte han møtets resultat i positive ordelag. Han konstaterte at det var gledelig for Bondepartiets venner å se partiet stå konsolidert bak kriseforliket. Han mente dette vitne om ”innledningen til en politisk epoke i Norge – et vendepunkt som vil prege den kommende utvikling”.⁴³⁵ Thommessen uttrykte altså optimisme og håp, og fortsatte med den Bondepartivennlige dekingen i *Tidens Tegn* ut 1935. Men 1935 passerte uten at Bondepartiet tok overenskomsten med Frisinnede og Fedrelandslaget opp til behandling.

Først 1.april 1936 behandlet Bondepartiets hovedstyre den da ett år gamle overenskomsten. Bondepartiets arbeidsutvalg ville unngå at saken skapte stor debatt, og var innstilt på å trekke forslaget om det ble møtt med motstand. I følge Ohman Nielsen gjorde forlaget det, fra Aadahl. Han beskylte Bondepartiets forhandlere for å ha gått bak hovedstyrets rygg og solgt partiet og *Nationen* til *Tidens Tegn*.⁴³⁶ Avtalen forhandlerne hadde underskrevet i mars 1935 nevnte ikke noen om pressesamarbeid. Med tanke på den uforbeholdne støtten Bondepartiet fikk for kriseforliket i *Tidens Tegn* er det ikke usannsynlig at det også ble gjort avtaler om pressespørsmål, men materialet jeg har undersøkt gir ikke noen konkrete svar på det. I følge Ohman Nielsen vakte Aadahls fremstilling en skarp debatt.

---

⁴³² TT: 07.06.1935.

⁴³³ Ohman Nielsen 1997: 581-586.

⁴³⁴ TT: 08.09.1935; Ohman Nielsen 1997: 602.

⁴³⁵ TT: 09.09.1935.

⁴³⁶ Ohman Nielsen 1997: 602-603.

Dermed ble ikke overenskomsten satt under votering.⁴³⁷ I stede ble det vedtatt en langt mindre omfattende samarbeidsavtale, som ikke innebar noen felles organer eller intensjoner om sammenslutning til et parti. Avtalen foreskrev bare at partiene, ut fra sitt felles grunnsyn, skulle inngå listeforbund ved høstens stortingsvalg, men at det ikke skulle hindre partene i å også inngå listeforbund med andre borgerlige partier om det var ønskelig.⁴³⁸ I så måte var avtalen lik den Bondepartiet og Frisinnede hadde inngått i 1933.

I sin kommentar til den inngåtte avtalen, valgte Thommessen å fokusere på minst bindene delen av avtalen, nemlig dele som sa at ”Dersom valgsamarbeidet viser sig tilfredsstillende, er det forutsetningen, at de tre partiers hovedstyre efter valgene optar forhandlinger for å finne former for et eventuelt fremtidig samarbeid”.⁴³⁹ Slik Thommessen så det lå deri avtalens største betydning siden han mente det var på tide at partisplittelsen ble innskrenket og at de partier som sto hverandre nær ”fant hverandre”. Han avsluttet med å gjenta det han så mange ganger før hadde anmodet om: ”Der foreligger utvilsomt muligheter for å skape en stor moderne sentrumsgruppe og disse muligheter må ikke forspilles”.⁴⁴⁰ Men ved at Bondepartiet hadde forkastet den opprinnelige overenskomsten som forespeilet dannelsen av et slik sentrumsgruppe, var mulig i realiteten forspilt.

Hvorvidt Fedrelandslaget vedtok overenskomsten gir ikke det materialet jeg har undersøkt noe svar på. Verken Sjulseth eller Norland oppgir hvordan Fedrelandslaget etter mars 1935. Men med tanke på at Lehmkuhl i mars var såpass positiv til ideen om sammenslutning til et enhetsparti så er det ikke usannsynlig at Fedrelandslaget vedtok avtalen. Uansett var det ikke Fedrelandslagets stilling som var avgjørende for avtalens videre skjebne. Det var Bondepartiets stilling som var avgjørende. Da Bondepartiet valgte å ikke vedta overenskomsten fra mars 1935, var det årsaken til at Thommessen og Frisinnede ikke lyktes med sitt forsøk på skape et politisk alternativ.

Når Bondepartiet ikke vedtok den opprinnelige overenskomsten kom det ikke bare av at forslaget vakte debatt på hovedstyremøtet i april 1936. Bondepartiet hadde helt andre målsetninger og interesser med blokkforhandlingene enn det Thommessen og Frisinnede hadde. I den sammenheng var det innbyrdes styrkeforholdet mellom partene avgjørende. Thommessen hadde etter stortingsvalget i 1933 gjort det klart at Frisinnede ikke kunne fortsette som selvstendig parti, da det ble redusert til en enslig stortingsrepresentant. Målet

---

⁴³⁷ Ohman Nielsen 1997: 602-603.

⁴³⁸ TT, 07.04.1936.

⁴³⁹ TT, 07.04.1936.

⁴⁴⁰ TT, 07.04.1936.

med blokkforhandlingene var for Thommessen å kanalisere restene av Frisinnede inn i et en nasjonalt mellomparti. Bondepartiet var allerede et mellomparti av *betydning*. De hadde 23 representanter på stortinget, og en landsomfattende og vital organisasjon. Ohman Nielsen hevder hovedintensjonen for Bondepartiet med å underskrive avtalen i mars 1935 var å frede seg selv fra kritikk, for at de først slapp DNA til makten, og så etterpå innledet samarbeidet med dem om budsjettet.⁴⁴¹ Dette var viktig for partiet i en situasjon hvor de hadde resten av de borgerlige partiene og deres presse mot seg, samt sitt eget hovedorgan *Nationen*. Sånn sett lyktes Bondepartiet med sine strategi. De ble ikke bare fredet fra kritikk. I *Tidens Tegn* ble de aktivt støttet og fikk selv anledning til å komme til orde med sitt budskap.

Ohman Nielsens begrunnelse for at dette var Bondepartiets intensjon virker plausibel. Ingen av de som underskrev overenskomsten for bondepartiet satt seg mot at saken ble utsatt på møtet i september 1935. Ei heller var det protester mot at overenskomsten ikke ble fremstilt til votering i april 1936. Heller ingen i stortingsgruppa tok initiativ til å forfølge overenskomsten.⁴⁴²

Selv om Thommessen fremstilte det slik at Frisinnede hadde ytet stort idémessig bidrag til at de og Bondepartiet hadde funnet hverandre i en ny borgerlig politikk. Og at denne nye politikken i neste omgang hadde fått Bondepartiet til å felle Mowinckel og slippe DNA til, så var ikke blokkprosjektet motivet for Bondepartiets handlemåte. Bondepartiets distansering fra Venstre og Høyre var en følge av at de gjennom parlamentarisk samarbeid med dem, kom av at de ikke fikk gjennomslag for de landbrukspolitiske sakene de mente var avgjørende for å avhjelpe krisen i primærnæringene. Når Bondepartiet fikk signaler for at de kunne få disse sakene gjennom ved DNAs hjelp, veide det etter hvert tyngre en å holde regjeringsmakten på borgerlige hender.⁴⁴³

Riktignok hadde Hundseids argumentasjon for Bondepartiets handlemåte for å oppnå sine politiske målsetninger mange berøringspunkter med Thommessens ”nye politikk”. Felles var bruken av termen ”gammelliberalisme” om Venstre og Høyres politikk. Og at denne politikken hadde utspilt sin rolle i å løse samtidens politiske problemer. Også kritikken av Venstres ”misbruk” og ”uthuling” av parlamentarismen, gjennom sin motsetning mot å bidra til en borgerlig flertallsregjering var lik. Men selv om det var likheter i Thommessens og Hundseids argumentasjon, var altså deres målsetninger forskjellig. Bondepartiets mål var å få gjennomslag for sin landbrukspolitikk. Thommessens mål var å kanalisere restene av

---

⁴⁴¹ Ohman Nielsen 1997: 575.

⁴⁴² Ohman Nielsen 1997: 942.

⁴⁴³ Ohman Nielsen 1997: 566-573,

Frisinnede parti inn et nytt stort enhetsparti, og skape en nytt stort sentrumsalternativ i norsk politikk. Thommessens målsetninger var sånn sett mer høytsvevende og omskiftelige. Bondepartiets mål var mer realpolitisk. Dette hang selvfølgelig sammen med at Bondepartiet var reel en politisk maktfaktor. Det kan man ikke si om Thommessen og Frisinnede Folkeparti.

Selv om intensjonene med avtalen fra Bondepartiets side var en annen. Betyr det ikke at de ikke anerkjente den som verdifull. Ohman Nielsen viser til at Hans Holten mente *Tidens Tegn* gjorde stor innsats i å skape sympati for Bondepartiets handlemåte i bybefolkningen. At det også fikk støtte fra Fedrelandslaget var og viktig i følge Holten, da de i følge hans oppfatning var den eneste borgerlige organisasjon som faktisk ”gjorde noe”, ved sin møtevirksomhet. Avtalen ble oppfattet som verdifull i og med at de andre borgerlige partiene, NS og Nationen alle angrep Bondepartiet for at de inngikk kriseforliket med DNA.⁴⁴⁴

I følge Ohman Nielsen var Bondepartiets strategi i blokkforhandlingene helt fra starten å forhandle for å frede seg fra kritikk. De insisterte på å holde forhandlingene konfidensielle, og hale dem ut i tid. Ohman Nielsen gjør og et poeng i at om man ser på Bondepartiets konkrete parlamentariske tilnærminger til DNA i perioden 1934-1935 så ble de fulgt opp med nye steg i blokkforhandlingen, nettopp for å motstå kritikk for denne DNA-tilnærmingen.⁴⁴⁵

Frisinneses siste år

Selv om Thommessen utalte seg optimistisk etter listeforbundsavtalen i april 1936 ble kjent. Så forsvant Thommessens agitasjon for et nytt mellomparti i *Tidens Tegn*. Han trappet ned sitt engasjement i Frisinnede, deltok ikke på landsmøtet i 1936, og frasa seg gjenvalg som partiformann. Ræder tok over som leder.⁴⁴⁶ Når det ikke ble slik at Frisinnede ble en del av et stort nytt nasjonalt mellomparti, slik Thommessen hadde arbeidet for. Mente han at partiet ikke lenger hadde noen fremtid. Da han hadde engasjert seg i partiet igjen i 1932 var det nettopp muligheten for et bredere grunnlag for partiet, som hadde gjort at han hadde fått tro på partiet igjen. Når muligheten for et mellomparti ble borte, mente han partiet ikke lenger hadde noen misjon.

Men når Frisinnede forsvant ut av *Tidens Tegns* spalter i løpet av våren/sommeren 1936, kom det og av at avisen fikk nye aksjoner. *Tidens Tegn* hadde lenge vært i økonomisk

---

⁴⁴⁴ Ohman Nielsen 1997 575-576.

⁴⁴⁵ Ohman Nielsen 1997: 528.

⁴⁴⁶ FrV NB: *Protokoll for landsmøtet 1936*.

problemer. I august 1936 fikk avisen nye aksjoner. Johan Throne Holst, som hadde vært med i Frisinnede både i partiets startsfase og i 1932-1932, var blant de som gikk inn med frisk kapital. I Følge Henrik P. Thommessen stilte Throne Holst følgende betingelse til Rolf Thommessen for å gå inn med ny kapital, at ”Tidens Tegn ikke skal være noget organ for noget som helst parti eller for dannelsen av en [!] nytt mellemparti”⁴⁴⁷ De største av de nye aksjonærene var Thomas Stang og Fedrelandslagetets formann Joakim Lehmkuhl.⁴⁴⁸

Før Stortingsvalget i 1936 ble det ikke bedrevet noen aktiv valgkamp for Frisinnede i *Tidens Tegn*.⁴⁴⁹ Og Frisinnede fikk ikke valgt inn noen representanter.⁴⁵⁰ Ved kommunevalget året etter fortsatte Frisinnedes tilbakegang. I kjølvannet av kommunevalget i 1937 skrev Thommessen at ”[...]småpartienes tid er ugjenkallelig forbi.”⁴⁵¹ Videre mente Thommessen at siden Frisinnede hadde gått sterkt tilbake i kretser de før hadde stått sterkt, som Bergen og Trondheim, så burde partiet legge ned. Hva mente han så Frisinnedes velgere burde gjøre? ”De små blir bare nødt til å resignere, hvad deres egen ærgjerrighet angår, og samle sig om de store mellempartier, vi har – om bondepartiet og om venstre”⁴⁵².

Neste gang det var valg i Norge, var i 1945. Da ble det ikke stilt noen liste fra Frisinnede Folkeparti.

---

⁴⁴⁷ Johan Throne Holst, sitert i Thommessen 2009: 264.

⁴⁴⁸ Thommessen 2009: 270.

⁴⁴⁹ TT: oktober 1936.

⁴⁵⁰ SSB: *Stortingsvalget 1936*.

⁴⁵¹ TT: 21.10.1937

⁴⁵² *ibid.*

9 Konklusjon

Denne studien har undersøkt Frisinnede Folkepartis forsøk på å utforme et politisk alternativ på begynnelsen av 1930-tallet. Hovedproblemstillingen for undersøkelsen har vært: Hvordan ble Frisinnede Folkepartis forsøk begrunnet, og hvilken politikk representerte dette alternativet? I tillegg har undersøkelsen søkt å finne svar på hvorfor Frisinnede ikke lyktes med sitt initiativ.

I perioden som her er undersøkt, 1932-1936, kan man grovt sett skille ut to forsøk på å utforme et politisk alternativ fra Frisinnedes hold. Det første var forsøket på å revitalisere Frisinnede Folkeparti ved å foreta en ”nyorientering” i 1933. Det andre var blokkforhandlingene fra og med 1934, mellom representanter fra Frisinnede, NS, Fedrelandslaget og Bondepartiet. Når jeg har behandlet blokkforhandlingene som et forsøk på å utforme et politisk alternativ fra Frisinnedes hold, ønsker jeg ikke å skape et inntrykk av at det utelukkende var Frisinnedes målsetninger og intensjoner som skapte grunnlag for kontakt mellom representantene fra de ulike partiene. Det vil være å tillegge Frisinnede og dets formann større påvirkningskraft en tilfellet var. Uttrykksmåten er valgt for å understreke hva som var Frisinnedes intensjon med kontakten med de andre partiene, nemlig å forsøke å utforme et politisk alternativ.

Hvordan ble Frisinnede Folkepartis forsøk begrunnet?

Det var Rolf Thommessen som på partiets landsmøte 30. november 1932 tok initiativ til ”[...]en rekonstruksjon av Det Frisinnede Folkeparti på et bredere grunnlag”.⁴⁵³ Thommessen fikk også en ledende rolle i spesialkomiteen som landsmøtet i 1932 nedsatte, for å utforme prinsippdokumentene for partiets politikkomlegging. Dermed hadde Thommessens en sentral rolle i partiets nyorientering som ble proklamert 1. mai, og på landsmøtet 25. juni 1933 ble han valgt til partiets formann. Begrunnelsen Thommessens gav for Frisinnedes nyorientering var todelt.

For det første var Thommessens begrunnelse fundert i behovet for en ny politikk. Thommessen var av den oppfatning at samfunnsutviklingen etter 1. verdenskrig, og den vendingen den økonomiske verdenskrise hadde tatt, krevde en politikk lagt opp etter helt andre linjer en før. Derfor måtte Frisinnede endre sin politikk. Slik Thommessen så det maktet ikke tradisjonell liberalistisk politikk, som langt på vei Frisinnede hadde stått som en

---

⁴⁵³ NB FrV: *Protokoll for landsmøtet 1932*.

representant for tidligere, verken å stoppe kommunismens fremmarsj, dempe klassemotsetninger eller bøte på den vedvarende høye arbeidsløsheten. Han mente en løsningen på disse problemene fordret politikk fundert på en sterk og aktiv statsmakt, som samtidig vernet om eiendomsretten og det private initiativ. Thommessen la i den sammenheng ikke skjul på at han i denne nye politikken utforming hentet betydelig inspirasjon fra styret i Tyskland og Italia. Han understreket at han ikke hadde noen sympati for diktaturet, men at man ikke kunne se bort fra det ”faktum” at disse landene hadde maktet å stoppe kommunismens fremmarsj, skape fred på arbeidsmarkedet og redusere arbeidsløsheten. Thommessen mente derfor at fremtidens borgerlige politikk måtte trekke lærdom av dette, men gjennomføre det i et folkestyrt land og uten at det gikk ut over det han omtalte som liberalismens åndelige verdier; den personlige friheten, åndsfriheten og stemmeretten.

Den andre delen av Thommessens begrunnelse for Frisinnedes nyorientering, var at den kunne gi partiet et bredere grunnlag. Ut fra Thommessens uttalelser i *Tidens Tegn* mot slutten av 1932 og starten av 1933, ut fra forslaget han fremmet på landsmøtet i november 1932 og ut fra hans opptreden på møtene i spesialkomiteen ut over våren 1933, kan man trekke den konklusjonen at Thommessens håp om at nyorienteringen kunne gi et bredere grunnlag for partiet, var *avgjørende* for at han ikke bare argumenterte for behovet for en ny politikk i *Tidens Tegns* spalter, men aktivt engasjerte seg i Frisinnede igjen for at partiet skulle legge om sin politikk etter den linjen han forskrev. For etter valgkampen i 1930 og frem til Frisinnedes landsmøtet i 1932 hadde Thommessens trappet ned både sitt engasjement i Frisinnede, og dekningen av partiet i *Tidens Tegn*. I det hele tatt hadde Thommessen utvist tvil om hvorvidt partiet fortsatt hadde en fremtid.

Når Thommessen mot slutten av 1932 var kommet til den konklusjonen at en nyorientering, i retning av det han omtalte som en ny politikk, kunne gi Frisinnede et bredere grunnlag, gav han uttrykk for at dette i stor grad skyltes de reaksjonene Quisling hadde skapt i opinionen gjennom sitt virke som forsvarsminister. De mange kontroversielle begivenhetene som omgav Quisling i 1932, gav utbrudd for krav om en hardere front mot DNA, og en tydelig misnøye med eksisterende borgerlig politikk i opinionen, i alle fall i den delen av opinionen som kom til uttrykk i *Tidens Tegn*. Thommessens mente dermed at Quisling hadde skapt et grunnlag for å trekke mange nye velgere til seg ved å endre Frisinnedes politikk i retning av en aktiv krisepolitikk som inntok en hardere front mot de revolusjonære retningene i arbeiderbevegelsen, men som samtidig utviste vilje til sosiale reformer.

Slik begrunnet altså Thommessens Frisinnedes nyorientering. At Thommessen var en sentral pådriver i partiets nyorientering er klart. Min undersøkelse tyder også på at det

hovedsakelig var Thommessen som utformet Frisinnedes nye politikk. I den sammenheng er det viktig å understreke at han fikk bred støtte både i spesialkomiteen og på landsmøtet i 1933, for denne politikken.

Det nye programmet representerte en endring av Frisinnedes politiske profil i forhold til partiets program av 1930. Fokuset den gang (som tidligere på 20-tallet) hadde vært på budsjettnedskjæring og sparing. Det nye programmet forskrev lånefinansierte offentlig igangsatte arbeider og støtte til ny rydding i landbruket. Det representerte altså en stor endring i hvordan man mente staten skulle opptre i det økonomiske liv. Programmet av 1933 hadde i tillegg flere og sterkere tiltak en tidligere for å skape arbeidsfred. Hevdelse av arbeidets frihet og voldgift ved arbeidskonflikter, var for så vidt saker Frisinnede hadde hatt på programmet før. På dette punktet representerte altså ikke det nye programmet et markant brudd, men en oppjustering av punktets betydning, og et sterkere ønske om å kneble arbeidslivsorganisasjonenes makt. I alt hadde det nye programmet av 1933 en mer radikal og autoritær karakter en tidligere valgprogrammer. Dette var som sagt ikke noe Thommessen alene sto bak. Materialet jeg har undersøkt tyder på at det var bred oppslutning om nyorienteringen i Frisinnede.

Thommessen hadde altså oppslutning for behovet for en ny politikk i eget parti. Det ser derimot ikke ut til at Thommessens andre del av begrunnelsen for nyorienteringen, et bredere grunnlag for partiet, hadde ikke like mye støtte. Selvfølgelig var partiet interessert i å tiltrekke seg flere velgere, men Thommessens iver for at man med den skulle knytte seg opp mot andre ”partier og grupper” var det ikke entydig støtte bak. Denne latente spenningen, mellom Thommessen og store deler av partiets hovedstyret, kom til overflaten i løpet av valgkampen i forkant av Stortingsvalget i 1933. Thommessen mente partiet måtte vise at det mente alvor med nyorienteringen, og at de dermed måtte gå i listeforbund med de partier som var nærest Frisinnedes nye linje, dvs. NS og Bondepartiet. Store deler av hovedstyret var ikke enig i at dette var veien å gå. De protesterte sterkt mot at partiet skulle inngå listeforbund med NS alene, der dette kunne forhindre listeforbund med andre borgerlige partier. Store deler av hovedstyret hadde altså betydelige kvaler med en for tett affinitet med NS. Men Thommessen insisterte på sin linje. Resultatet ble at lokallagene ble stilt fritt til avgjøre listeforbundsspørsmålet og deler av hovedstyret trakk seg ut av partiet etter valget.

Stortingsvalget i 1933 gikk særdeles dårlig for Frisinnede, og de fikk kun én mann innvalgt. Frisinnede var det partiet som gikk prosentvis mest tilbake fra stortingsvalget i 1930. Dermed kan det dårlige resultatet ikke utelukkende forklares ut fra det almene borgerlige valgnederlaget, og DNAs brakvalg. Ut fra en undersøkelse av valgstatistikken og Frisinnedes

valgkamp i *Tidens Tegn*, har jeg konkludert med at Frisinnedes store tilbakegang kan tilskrives kombinasjonen av en politikkomlegging som brøt med tilvante borgerlige begreper, og denne politikkomleggingens kobling til NS fra Thommessens side i *Tidens Tegn*.

Ettersom Frisinnede sto ribbet tilbake etter stortingsvalget i 1933, trakk partiformann Thommessen den konklusjon at partiet enten måtte legge ned eller finne samme med andre partier som hadde likeartede standpunkter som dem selv. En av Thommessens begrunnelser for å gå i forhandlinger med Fedrelandslaget, NS og Bondepartiet, var altså at partiet med kun én stortingsrepresentant ikke lenger kunne fortsette som selvstendig parti. Thommessen fikk støtte for dette i Frisinnedes hovedstyre.

Grunnet manglende kildegrunnlag på intern partiaktivitet i Frisinnede, har det vært vanskelig å trekke noen entydig konklusjon på hvorfor Thommessen fikk støtte for dette i hovedstyret som i valgkampen hadde satt seg sterkt i mot å samarbeide med NS. I kapittel fire lanserte jeg likevel noen forklaringer på hovedstyrets endrede stilling, som synes plausible ut fra det tilgjengelige materialet. Med bare en representant på Stortinget var partiet i en vanskelig stilling og deres innflytelse svekket, og blokkforhandlingene kan dermed ha fått gjennomslag som en alternativ vei til innflytelse for partiet. Det ser også ut til at de mest NS-kritiske medlemmene hadde gått ut av hovedstyret i kjølvannet av valget. Motstanden Thommessen hadde møtt i hovedstyret i valgkampen, var rettet mot å gå i listeforbund med NS dersom det forhindret listeforbund med andre partier. I 1934 var NS en av tre forhandlingspartnere, noe som kan ha gjort situasjonen mer akseptabel.

Thommessens begrunnelse for blokkforhandlingene var i det store og det hele likeartet de han gav for Frisinnedes nyorientering. Han gjentok til stadighet at det viktigste målet med blokkforhandlingene var at de medførte til dannelsen av, og gjennomslag for, en ny politikk. Ettersom flere partier nå var med, la han vekt på at denne politikken ikke var ferdig utformet, og at det måtte foregå en meningsbrytning mellom partene før den nye politikken fant sin endelige form. Frisinnedes rolle i denne brytningsprosessen skulle være å bevare liberalismens åndelige verdier i en politikk som brøt med liberalismens økonomiske doktriner.

Fra Thommessens side ble også blokksamarbeidet begrunnet ut fra en sviktende tro på muligheten for en full borgerlig samling. Frisinnede hadde hatt borgerlig samling som en av sine fanesaker hele dets historie, og i hele perioden 1933-1936 betonte Thommessen nødvendigheten av en borgerlig flertallsregjering de gangene regjeringsspørsmålet var et tema i det offentlige ordskifte. Men fra og med valgkampen i 1933 var det en betydelig ambivalens å spore fra Thommessens side, hva gjaldt hans tro på mulighetene for å få i stand en full borgerlig samling. Grunnlaget for Thommessens pessimisme på vegene av borgerlig samling,

var at valgkampen hadde utkrystallisert tydelig uenigheter i borgerlig politikk hva gjaldt synet på løsning av den økonomiske og sosiale krisen. Der hvor Thommessen før i stor grad hadde bagatellisert det sakene som forhindret de borgerlige å samle seg om en flertallsregjering, og kalt det utslag av snever partipolitikk og parlamentariske taktikker, anerkjente han etter hvert skillet i synet på krisepolitikken som et ideologisk skille. Han mente skillet gikk ved et brudd med, eller fortsatt tro på, liberalismens økonomiske doktrine. Om man ikke fikk noen borgerlig samling mente Thommessen man da måtte skape en borgerlig partipolitikk som på sikt kunne vinne flertall. Dette leder over til den siste begrunnelsen Thommessen gav for blokkforhandlingene, behovet for en partipolitisk nydannelse

Selv om gjennombrudd for en ny politikk altså ble sett på som det primære målet for blokkforhandlingene fra Thommessens side, så understreket han til stadighet at han håpet forhandlingene ville kunne skape grunnlag for dannelsen et nasjonalt mellomparti.

Hva gjelder Thommessens bruk av ”nasjonalt” i betegnelsen av det tenkte partiet, kan man spore to betydninger av ”nasjonalt”. For det første ”nasjonalt” i betydningene antimarxistisk, ut fra oppfatningen av denne som internasjonalistisk. For det andre at partiet skulle gi uttrykk for ”nasjonal” politikk, i betydningen politikk som ikke var basert på særinteresser, men nasjonale fellesinteresser.

At Thommessen så for seg det nye partiet som et mellomparti kom av hans analyse av partiforholdene. Han mente å se tendenser til at partisystemet var på vei til å utvikle seg til et trepartisystem. Til venstre hadde man DNA, som bygget på en sosialistisk syn på økonomi og samfunn. Han mente Høyre og Venstre utviklet seg til å bli mer og mer like, ved at begge partier gav uttrykk for et liberalistisk syn på økonomi og samfunn. Dermed så han for seg at de med tiden ville slå seg sammen til et liberalistisk parti. Det nasjonale mellompartiets rolle i et slikt system var i følge Thommessen å gi uttrykk for en politikk som brøt med liberalismen i den økonomiske politikk, men som i motsetning til sosialismen bygde på privat eiendomsrett og det private initiativ. Et parti som sto for en ”tredje vei” mellom liberalisme og sosialisme.

At Thommessen kalte partiet han så for seg for et mellomparti, gir for så vidt mening om en ser isolert på de økonomiske aspektene ved den nye politikken, den lå til høre for DNA og til venstre for Høyre og til dels Venstre. Men den nye politikken Thommessen ønsket partiet skulle før, hadde en tydelig antisosialistisk brodd, ville fremkjempe arbeidsfred ved å kneble arbeidslivsorganisasjonene og styrke statens autoritet. Dermed er det mer nærliggende å plassere partiet Thommessen ønsket, på partiskalaens ytre høyre fløy.

Tidens Tegns hadde store økonomiske problemer på 1930-tallet. Thommessens bestrebelser for at Frisinnede skulle etablere ett tett politisk samarbeid med andre partier var

nok også motivert av ønske om nye investorer til *Tidens Tegn*. Noe han håpet å oppnå ved å få *Tidens Tegns* til å bli hovedorganet for et nytt nasjonal mellomparti.

Hvorfor lyktes ikke Frisinnede med sitt forsøk?

Frisinnes mål med blokkforhandlingene med NS, Fedrelandslaget og Bondepartiet var å skape grunnlag for et politisk alternativ. Et alternativ som besto i et gjennomslag for en ny politikk som med tiden skulle resultere i dannelsen av et nasjonalt mellomparti. Kort oppsummert lyktes ikke Frisinnede med dette initiativet fordi det i for stor grad bare var det: Frisinnedes initiativ. De andre deltagende partene hadde ikke samme intensjoner med blokkforhandlingene som Frisinnede.

Det er ikke dermed sagt at de andre partene ikke utviste noen interesse for blokkforhandlingene. Både Bondepartiet, Fedrelandslaget og NS tilla forhandlingene vekt, men for dem var de i større grad "sideprosjekter". Dette ser i hvert fall ut til å ha vært tilfellet for NS og Bondepartiet. Fra Bondepartiets side ble det og insistert på at forhandlingene skulle være konfidensielle. Hva gjelder Fedrelandslagets er det vanskeligere å gi noe entydig bilde av deres stilling. For Thommessens, og dermed Frisinnedes, del gav forhandlingene derimot uttrykk av å være av vital karakter. Thommessen hadde gjort det klart at han mente Frisinnede ikke kunne fortsette som selvstendig parti.

På slutten av sommeren 1934, etter et halvt års kontakt, var man bare kommet frem til en intensjonsavtale om å forhandle om et grunnlag for videre samarbeid. Thommessen var klar på at han ønsket et samarbeid på bredest mulig basis, men NS gled ut av forhandlingene i 1934. Blant de fleste historikere som skriver om blokkforhandlingene, er det enighet om at NS forsvant ut av forhandlingene i løpet av høsten 1934. Grunnen til at NS falt ut var dels at de selv ønsket å vektlegge sin egen selvstendighet og ikke ønsket å bli oppfattet som borgerlige. Dels skyltes det at Bondepartiet krevde garantier fra NS vedrørende deres stilling til forfatningsspørsmålet, hvilket de ikke fikk. At det ikke ble noe samarbeid mellom alle fire partiene skyltes altså primært at den politiske avstanden mellom Bondepartiet og NS var for stor.

Av de tre resterende partiene var det Thommessen og Frisinnede som i sterkest grad ivret for å ha med NS videre. Thommessen så på Quisling som en sentral ideologisk drivkraft for den nye politikken, og mente NS var viktig for blokkens slagkraft. Men stilt overfor valget ingen blokk, eller en blokk uten NS, falt valget på forhandlinger om en blokk uten NS.

Etter som NS var falt av, var den politiske avstanden mellom partene mindre, og det var lettere å enes. Mot slutten av mars 1935 underskrev forhandlere fra Frisinnede, Fedrelandslaget og Bondepartiet en overenskomst som forespeilet tett politisk samarbeid mellom partene, og som skulle ha sammenslutning til et nytt nasjonalt enhetsparti som mål. Overenskomsten måtte vedtas av de respektive partiene før den ble gyldig. Frisinnede Folkeparti vedtok avtalen på sitt landsmøte 20.mai 1935, med 31 mot 6 stemmer. Først ett år etter, i april 1936 tok Bondepartiet avtalen opp til behandling, men vedtok den ikke. Frisinnedes forsøk på å skape et politisk alternativ lyktes dermed ikke, siden Bondepartiet likevel ikke ønsket noe bindene samarbeid.

Det ser ikke ut til at det hovedsakelig var prinsipiell politiske motsetninger som gjorde at Bondepartiet trakk seg. Fra og med 1935 var også motsetningene mellom den politikken Thommessen tok til orde for og Bondepartiets politikk, mindre enn i 1933 og 1934. Det skyldes at Thommessen hadde filt vekk de mer radikale punktene om arbeidslivsorganisasjonene, i argumentasjonen for den nye politikken. Det ser langt på vei ut til at Thommessen fra og med 1935 tilpasset sine uttalelser etter Bondepartiets politikk, for å øke sjansene for at forhandlingene skulle gi konkrete resultater. Også det at Thommessen endret stilling til en eventuell DNA-regjering, ser ut til å ha vært preget av utsiktene til en avtale med Bondepartiet.

Grunnen til at Bondepartiet ikke vedtok avtalen i 1935 var at parti ikke hadde noen intensjon om at forhandlingene skulle munne ut i noe fast politisk samarbeid. I følge Ohman Nielsen var Bondepartiets strategi i blokkforhandlingene hele tiden å forhandle for å frede seg fra kritikk. De insisterte på å holde forhandlingene konfidensielle, og hale de ut i tid. Ohman Nielsen gjør også et poeng av at om man ser på Bondepartiets konkrete parlamentariske tilnærminger til DNA i perioden 1934-1935, så ble de fulgt opp med nye steg i blokkforhandlingen, nettopp for å motstå kritikk for denne DNA-tilnærmingen. Sånn sett lyktes de godt med sin strategi. De fikk støtte for sin politikk i *Tidens Tegn* uten å inngå noen bindene avtale.

Selv om det ikke lyktes Frisinnede å få etablert blokken som et politisk alternativ, var ikke forhandlingene helt uten følger. Fedrelandslaget og Frisinnede, som for så vidt alltid hadde stått ideologisk nært selv om forholdet dem i mellom ikke alltid var like godt, kom organisatorisk nærere hverandre. De stilte også på felleslister enkelte steder i stortingsvalget i 1936. Joakim Lehmkuhl kjøpte seg også inn i *Tidens Tegn*. Forhandlingene fikk altså konsekvenser for de to miste av de deltagende partiene, men ikke for norsk politikk utover det.

Thommessen lyktes ikke med å skape et politisk alternativ, men i *Tidens Tegns* spalter hevdet han tvert imot at hans nye politikk *hadde* lyktes. Han mente Bondepartiet hadde endret sin politikk, i retning av en ny politikk, som følge av blokkforhandlingene. Thommessen så også kriseforliket som et gjennomslag for den nye politikk han hadde argumentert for, en oppfatning han mest sannsynlig var alene om. Men etter som Thommessen modererte sin politikk noe fra og med 1935, var det utvilsomt blitt likhet mellom Bondepartiet og ham, men det skyltes hans tilpasning til Bondepartiet. Det er ingen faktorer som tyder på at han hadde innflytelse på Bondepartiets politikk.

Thommessens hadde et mål om et stort nasjonalt mellomparti. På et mer overordnet nivå kan man si at Thommessen mål ikke lyktes fordi det grunnlaget han så for seg for et slikt parti, bygget på en endimensjonal analyse av partiforholdene i Norge i mellomkrigstiden. De eneste skillelinjene Thommessen analyse tok høyde for, var liberalistisk/ikke liberalistisk økonomisk politikk, og privat eiendomsrett/sosialisme. Analysen tok altså ikke høyde for viktige skillelinjer i det norske politiske system i mellomkrigstiden, som territoriale-, religiøse- og sosiokulturelle motsetninger.⁴⁵⁴ Også i forhold til økonomiske skillelinjer var Thommessen analyse ufullstendig, da den i liten grad tok høyde for konfliktdimensjonene mellom primærnæringene, arbeid og kapital, altså motsetningene på varemarkedet og arbeidsmarkedet.⁴⁵⁵

At Thommessen analyse av partiforholdene i liten grad stemte overens med faktiske konfliktdimensjoner i det norske samfunnet, hang sammen med at han ikke anerkjente politikken som en kamp mellom ulike særinteresser. 1905-nostalgien hang tungt igjen i hans politiske forestillingsverden. En slik harmonisk samfunnsoppfatning gikk på tvers av velgernes faktiske erfaring: at organisering av forskjellige sektorer i samfunnet for å kjempe gjennom sine interesser, gav større mulighet for gjennomslag enn om de som styrte forsøkte å overse disse interessene til fordel for ”nasjonenes felles beste”.⁴⁵⁶

Det var ikke bare 1905 Thommessen brukte som historisk referanse i sitt politiske virke. Han anla tidvis en historisk parallell mellom Sverdrups venstresamling og den samlingen han selv arbeidet for.⁴⁵⁷ Thommessen mente situasjonene lignet da det dreide seg om en allianse mellom krefter i byen og bondebefolkningen. Men likheten var bare

---

⁴⁵⁴ S. Rokkan 1987. ”Geografi, religion og samfunnsklasse: Kryssende konfliktlinjer i norsk politikk”, i Stein Rokkan, *Stat, nasjon, klasse: Essays i politisk sosiologi*. Oslo: 137-138, 146-152.

⁴⁵⁵ Rokkan 1987: 137-138, 146-152; Ohman Nielsen 1997: 695-699.

⁴⁵⁶ U. Torgersen 1966 . *The anti-parti ideology: Elitist liberalism in Norwegian social and political structure*. stensil, Institutt for samfunnsforskning, avdeling for sosiologi, Oslo: 52.

⁴⁵⁷ TT: 29.07.1935.

tilsynelatende. Thommessens forsøk på politisk samling var initiert av et perifert eliteplan, uten noen kontakt med eller organisering på grasrotplan. Elitene, ”venstrehøvdingene”, hadde utvilsomt hatt en sentral rolle da Venstre ble samlet i sin tid. Men venstresamlingen var også et resultat av en massiv mobilisering og organisering på grasrotplan.

Odd Hølaas skriver at *Tidens Tegn* med Rolf Thommessens som redaktør på ingen måte var ledene for samfunnsutviklingen, men at ”avisen var et besynderlig følsomt barometer”.⁴⁵⁸ Hølaas påstand harmonerer kanskje godt med avisens stilling tidligere i dens historie, men ut fra det politiske alternativet Thommessen tok til orde for i *Tidens Tegn* ut over 1930-tallet, kan man kanskje si at barometeret var blitt mer og mer i utakt med de rådende værforholdene.

Hvilken politikk representerte Frisinnedes alternativ?

Alternativet Thommessen og med ham Frisinnede tok til orde for i perioden 1932-1936, det som ble omtalte som en ny politikk, mener jeg mest treffende kan beskrives som en politikk med klare høyreautoritære trekk.⁴⁵⁹ Det høyreautoritære ved denne politikken lå i ønsket om en sterk og handlekraftig statsmakt. Staten skulle gripe aktivt inn i økonomien for å løse økonomiske og sosiale problemer i samfunnet. Den mest utpregede autoritære delen i Thommessens og Frisinnedes politikk var målet om at staten skulle få herredømme på arbeidsmarkedet. Arbeidslivets organisasjoner skulle ikke få tjene politiske formål. Streikeretten skulle avskaffes, og staten skulle utstyres med organer som skulle løse konfliktene på arbeidsmarkedet.

Likevel var ikke Thommessen og Frisinnedes politikk fullt ut høyreautoritær. Hovedsakelig fordi avvisningen av liberalismen var avgrenset til den økonomiske politikken og statens rolle på arbeidsmarkedet. Behovet for å verne om den personlige friheten ble understreket i hele perioden. Skepsis til det parlamentariske politiske demokratiet hos Thommessen og Frisinnede dreide seg i all hovedsak om mindretallsparlamentarismens mangel på handlekraft. Ut over innføring av oppløsningsrett for regjeringen, ble det ikke ytret noe ønske om noen formell endring av det parlamentariske system.

Fra og med 1935 forsvant det mest autoritære tilsnittet fra Thommessens agitasjon. Det er ikke dermed sagt at han tok prinsipielt avstand fra standpunktene han hadde i 1933 og 1934. Utsiktene til en samarbeidsavtale med Bondepartiet virket modererende. En annen

---

⁴⁵⁸ O. Hølaas 1946. *De talte dager: kronikker og essays*. Oslo: 36.

⁴⁵⁹ Jf definisjonen av høyreautoritær hos Sørensen 1991: 11.

årsak var hovedavtalen. Med den fikk man i stor grad arbeidsfred, og med det forsvant behovet for de autoritære løsningene på arbeidsmarkedet.

Det Thommessen omtalte som en ny politikk i årene 1932-1936, var tydelig inspirert av nasjonalsosialismen og fascismen. Det var heller ikke noe Thommessen forsøkte å legge skjul på, og han omtalte tidvis politikken han arbeidet for som en nasjonalsosialisme *uten* diktatur. Thommessen ønsket å dra veksel på det han anså for å være positive sider ved fascismen: at den hadde skapt arbeidsfred, fått slutt på klassekampen og stoppet kommunismens fremmarsj. Men selv om Thommessen politikk var inspirert av fascismen og hadde enkelte fascistiske komponenter, blir det upresist å kalle Thommessens politikk fullt ut fascistisk. Thommessens politikk og fascismen hadde enkelte berøringspunkter, like fullt var sentrale definatoriske egenskaper ved fascismen fraværende.

Hva da med Thommessens støtte til NS og Quisling, og ønske om å samarbeide med dem? Thommessen delte langt på vei NS' oppfatning av hvilke tiltak som måtte til for å løse den økonomiske og sosiale krisen. Kritikken av parlamentarismen var også likeartet, den gikk ut på mangelen på handlekraft. Men Thommessen kritikk av parlamentarismen var rettet mot hvordan systemet hadde utviklet seg og ble praktisert i samtiden. NS var kritisk til at parlamentarismen var blitt innført i det hele tatt. Hva gjaldt raselære og antisemittisme var Thommessen fullstendig avvisende.

Politikken Thommessen tok til orde for, hadde altså en klar dobbelthet i seg. Den skulle være både "kraftig" og "frisinn", den var både Quisling og kriseforliket. Det Thommessen forøkte å utforme, var en sosial og økonomisk politikk som betegnet et brudd med liberalismen, uten å samtidig å kaste alle liberalismens åndelige idealer over bord.

Litteraturliste

Brevig, Hans Olaf og Ivo de Figueiredo 2002. *Den norske fascismen: Nasjonal Samling 1933-1940*. Oslo: Pax.

Borgersrud, Lars 2010. *Vi er jo et militært parti*, bd. 1 i *Den norske militærfascismens historie 1930-1945*. Oslo: Scandinavian Academic Press.

Carstens, Svein 1987. *Det Frisinnede Venstre 1909-1927*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Trondheim.

Dahl, Hans Fredrik 1969. *Fra klassekamp til nasjonal samling: Arbeiderpartiet og det nasjonale spørsmål i 30-årene*. Oslo: Pax.

Dahl, Hans Fredrik 1991. *Vidkun Quisling: en fører blir til*. Oslo: Aschehoug.

Dahl, Hans Fredrik 2004. "Nordisk høyre-radikalisme: en forskningsoversikt og et forslag". *Historisk tidsskrift* 83 (3): 417-441.

Dahle, Hans S. 1974. *Tidens Tegn og Rolf Thommessen 1927-1930: En studie i ideologisk og politisk høyre-radikalisme*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo.

Danielsen, Rolf 1984. *Borgerlig oppdemningspolitikk 1918-1940*, bd. 2 i *Høyres Historie*, 1-4, (red.) Francis Sejersted. Oslo: Cappelens.

de Figueiredo, Ivo 2004. *Fri mann: Johan Bernhard Hjort: en dannelsehistorie*. Oslo: Aschehoug.

Emberland, Terje 2003. *Religion og rase: nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*. Oslo: Humanist

Furre, Berge 1991. *Vårt hundreår, Norsk historie 1905-1990*. Oslo: Det norske Samlaget.

Hartmann, Sverre 1959. *Fører uten folk: Quisling som politisk og psykologisk problem*. Oslo: Tiden.

Hølaas, Odd 1946. *De talte dager: kronikker og essays*. Oslo: Gyldendal.

Kjeldstadli, Knut 1994. *Et splittet samfunn: 1905-1935*, bd. 10 i *Aschehougs norges historie*, 1-12, (red.) Knut Helle m.fl. Oslo: Aschehoug.

Kjøstvedt, Arve 1976. *Holdningen til nazismen i Tyskland hos Dagbladet og Tidens Tegn i perioden 1930 til 1934*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo.

Langslet, Lars Roar 1989. *John Lyng: Samarbeidets arkitekt*. Oslo: Cappelen.

Nerbøvik, Jostein 1969. *Antiparlamentariske straumdrag i Noreg 1905-14: Ein studie i motvilje*. Oslo: Universitetsforlaget.

Nordby, Trond 2010. *Grunnlov og styrereform: Norge 1814-2010*. Oslo: Universitetsforlaget.

Norland, Andreas 1973. *Hårde tider: Fedrelandslaget i norsk politikk*. Oslo: Dreyer.

Ohman Nielsen, May-Brith 1997. *Jord og ord: en studie av forholdet mellom ideologi, politikk, strategi og mobilisering hos den tredje pol i det norske partisystemet. Bondepartiet 1915-1940*. Avhandling for dr.philos.-graden. Universitetet i Bergen.

Rokkan, Stein 1987. ”Geografi, religion og samfunnsklasse: Kryssende konfliktlinjer i norsk politikk”, i Stein Rokkan, *Stat, nasjon, klasse: Essays i politisk sosiologi* (Utvalg og innledning ved Bernt Hagtvet): 111-206. Oslo: Universitetsforlaget.

Rudeng, Eirik 1989. *Sjokoladekongen: Johan Throne Holst – en biografi*. Oslo: Universitetsforlaget.

Sjulseth, Daniel 2008. *Fedrelandslaget i Norsk politikk 1930: en historisk taper?* Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo.

Sørensen, Øystein 1991. *Solkors og solidaritet*. Oslo: Cappelens.

Thommessen, Henrik P. 2009. *Fra triumf til tragedie: avisbedriften Tidens Tegn 1910-1941*. Avhandling for dr.philos.-graden. Oslo: Unipub.

Torgersen, Ulf 1966. *The anti-parti ideology: Elitist liberalism in Norwegian social and political structure*. stensil, Institutt for samfunnsforskning, avdeling for sosiologi, Oslo.

Valaker, Tormod 1999. *"Litt fascisme hr. statsminister!": Historien om den borgerlige pressen og fascismen*. Oslo: Aschehoug.

Kilder

UTRYKTE KILDER

Nasjonalbiblioteket i Oslo, Håndskriftsamlingen

Frisinnede Venstres arkiv

Ms.4° 2516:2 – Landsmøter 1925-1936. Representantskapet 1931-1936

Ms.4° 2516:2 – Referater fra Hovedstyrets møter 27.11.1922-09.05.1933

Riksarkivet i Oslo

Privatarkiv-0672 John Lyng

Fa Materiale fra før og under krigen 1834-1947

L0002 --, 1934-1937

- 0003 Diverse materiale, Frisinnede Venstre
- 0005 Materiale fra Frisinnede Venstres hovedstyre samt valgkampen
- 0006 Materiale vedrørende valgkampen

TRYKTE KILDER

Aviser

Tidens Tegn

Årgangene: 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937.

Aftenposten

Årgangene: 1933, 1934, 1935.

INTERNET

Historisk statistikk publisert av Statistisk sentralbyrå (SSB)

<http://www.ssb.no/histstat/publikasjoner/> (15.11.2012)

Kommunestyrevalg:

Kommunevalgene 1931.

http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_viii_186.pdf (15.11.2012)

Kommunevalgene og ordførervalgene 1934.

http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_ix_057.pdf (15.11.2012)

Stortingsvalg:

Stortingsvalget 1927. http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_viii_069.pdf
(15.11.2012)

Stortingsvalget 1930. http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_viii_157.pdf
(15.11.2012)

Stortingsvalget 1933. http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_ix_026.pdf
(15.11.2012)

Stortingsvalget 1936. http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_ix_107.pdf
(15.11.2012)

Vedlegg 1

De ulike partienes oppslutning ved stortingsvalget i 1930 og 1933									
Dataene er hentet fra SSB: <i>Stortingsvalget 1930 og Stortingsvalget 1933.</i>									
Parti:	1930			1933			Differanse		
	Stemmetall	Prosent	Rep.	Stemmetall	Prosent		Stemmetall	Prosent	Rep.
Høyre ⁴⁶⁰	327 731	27,4%	41	252 506	20,2%	30	-75 225	-23%	-11
FV/FF	31 003	2,6%	3	20 184	1,6%	1	-10 819	-34,9%	-2
Bondepartiet	190 220	15,9%	25	173 634	13,9%	23	-16 586	-8,7%	-2
Venstre	241 355	20,2%	33	213 153	17,1%	24	-28 202	-11,7%	-9
Radikale Folkeparti	9 228	0,8%	1	6 858	0,6%	1	-2 370	-25,7%	-
borgerlige partier			103			79	-133 202		-24
DNA	374 854	31,4%	47	500 526	40,1%	69	+125 672	+33,5%	+22
NKP	20 351	1,7%	-	22 773	1,8%		+2 422	+11,9%	-
Nasjonal Samling				27 850	2,2%	-			-
Samfundspartiet				18 786	1,5%	1			-
Kristelig folkeparti				10 272	0,8	1			-
Totalt antall avgitte stemmer ved valgene									
	1 194 755		150	1 248 686		150	+53 931		
Valgdeltagelse									
(1927) 68%	77,6%			76,4%					

⁴⁶⁰ 2 FV på fellesliste

Vedlegg 2

Tabellene viser Frisinnede Folkepartis/Frisinnede Venstres oppslutning i de valgdistrikter de stilte egne lister ved stortingsvalgene i 1930 og 1933. For stortingsvalget i 1933 er Nasjonal Samlings oppslutning i disse kretsene tatt med. Dataene er hentet fra SSB: *Stortingsvalget 1930 og Stortingsvalget 1933*.

LANDDISTRIKTENE									
Valgdistrikt	år	Navn lokallag	Listeforbund	Stemmetall	Avgitte stemmer i valgkretsen	%	Rep.	NS	
								Stemmetall	%
Akershus fylke	30	FF	H, BP og V	5620	102194	5,5	0 (av 7)		
	33	FF	BP og NS	4369	109450	4	0 (av 7)	3219	2,9
Differanse				-1251 -22,6%					
Nordland Fylke ⁴⁶¹	30	FV	H (Borgerlig samlingsparti) og BP	5300	60350	8,8	1 (av 8)		
	33	FF	H (Borgerlig samlingsparti) og BP	2082	63455	3,3	0 (av 8)		
Differanse				-3218 -60%			-1		
Sum, distrikter FV/FF stilte liste	30			10920	162544	6,7	1		
	33			6451	172905	3,7	0	3219	
Differanse				-4469 -40,9%			-1		
Sum land-distriktene totalt	30			10920	820968	1,3			
	33			6451	848984	0,6		14942	

KJØPSTEDENE								
Valgdistrikt	År	Navn lokallag	Liste-forbund	Stemmetall	Avgitte stemmer i valgkretsen	%	Rep.	NS
Oslo	30	FV	H og BP	4113	140735	2,9	0 (av 7)	
	33	FF	NS	2518	149811	1,7	0 (av7)	5441
Differanse				-1595 -38,8%				
Bergen	30	FV	H	8254	45866	18	1 (av 5)	
	33	FV	H og NS	3946	49352	8	0 (av 5)	2127
Differanse				-4308 -52,2%			-1	
Kjøpsteder i Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag fylker	30	FV	H	4436	26777	16,6	1 (av 5)	
	33	FV og FF	H ⁴⁶²	3582	28519	12,6	1 (av 5)	1220
Differanse				-854 -19,3%				
Kjøpsteder i Hedmark og Oplands fylker	30	FV	H ⁴⁶³	1727	9370	18,4	0 (av 3)	
	33	FF	H	939	10106	9,3	0 (av 3)	480
Differanse				-788 -45,6%				
Kjøpsteder i Telemark og Aust-Agder fylker	30	FV	H	1553	23423	6,6	0 (av 5)	
	33	FF	H	829	24276	3,4	0 (av 5)	912
Differanse				-724 -46,6%				
Kjøpsteder i Buskerud Fylke	33	FF	H	1047	19582	5,3	0 (av 3)	-
Kjøpsteder i Nordland, Troms og Finnmark fylker	33	FF	H	872	15219	5,7	0 (av 4)	487
Sum der FF stilte liste	30			20083	246171	8,2		
	33			13733	296865	4,6		10667
Differanse				-6350 -31,6%				
Sum byene totalt	30			20083	373787	5,4		
	33			13733	399702	3,4		12908

⁴⁶² Listeforbundet gav mandat til Frisinnede.

⁴⁶³ Listeforbundet gav en ekstra til H, FV veldig nære å få den mandanten

Hele landet

	År	Stemmetall	Avgitte stemmer	%	Representanter	NS
Der Frisinnede stilte lister	30	31 003	408 715	7,6	3	
	33	20 184 (begge år 18 265)	469 770	4,3	1	13886
Differanse		-10819 -34,9%			-2	
Hele landet	30	31 003	1 194 755	2,6	3 (+2 på fellesliste med H)	
	33	20 184	1 248 686	1,6	1	27 850

